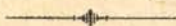


KERESZTÉNY MAGVETŐ.

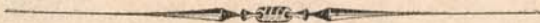


SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

PÉTERFI DÈNES és KOVÁCS JÁNOS.



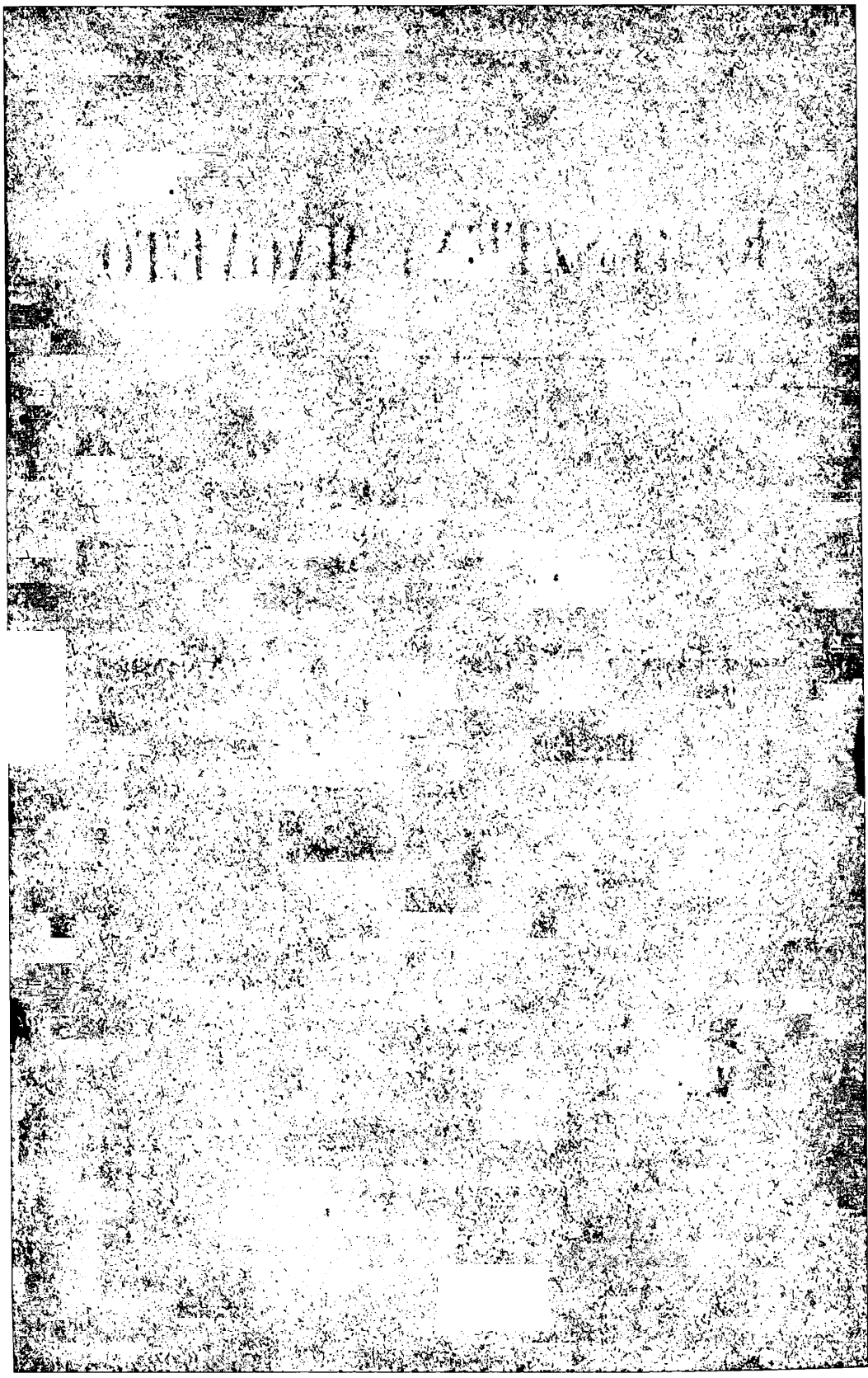
XIX. KÖTET.



KOLOZSVÁRT,

NYOMATOTT A MAGYAR POLGÁR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1884.



TARTALOM.

I. Egyházi dolgozatok.

Elmélkedő könyörgés Szentgericzei Gál Zsigmond felett. Ürmösi Kálmán	41
Egész éltünk lefolyása a két főparancs követésétől függ. Beiktató beszéd. Péterfi Sándor	153
Küzdelmek és hitelveink. Raffaj Domokos.	227
Üdvözlő beszéd. (Egyh. körü gyűlés alkalmával) Rédigér Géza	246
Jakabházy Zsigmond koporsójánál. Németh István.	250
Beiktató beszéd. Török Sámuel	304
Halotti könyörgések. Albert János	366

II. Hittaniak, bölcselmiek.

Czélirányos darwinismus és az egyházak. Péterfi Dénes.	73
Költevények: Ha lelkünk Jékey Aladár.	98
Az én imám. Rédigér Géza.	98
Legyetek könyörületesek. Rédigér Géza.	185
Az Istenszeretet. Hymnus angolból. Boros Gy.	185
Imám feléd rebeg. . . (Hymnus) Rédigér G.	363
Tudás. Jékey Aladár	365
Hymnus a hódmezővásárhelyi unit. imaház megnyitására. Nagy Tamás.	365
Az unitarismus Angliában. Gróf Goblet D'Allviella könyvéből. Péterfi Dénes	137
A „Magyar Állam“ és a „Keresztény Magvető“. Péterfi D.	181
A tizenkét apostol tanítása. Boros György	210
Gyöngyomdatok. (Ujkori íróktól.) Közli Kiss Mihály	253
A különböző idők nézetei a természetről. Dr. Bartók István.	265
Tolstói gróf hitvallása. Péterfi Dénes	333

III. Nevelés- és oktatásügyiek.

A vallás- és közoktatási magyar kir. miniszternek az 1881 ^{1/2} – 1882 ^{1/2} . tanévről szóló jelentése. Kovácsai Antal	33
A theologiai facultások elnéptelenedése okai Németországon. Fel- méri Lajos	282
A túlterhelés kérdése a gymnasiumban. Kovácsai Antal	343

IV. Életiratok, történelmiek.

Zwingli Ulrich és theológiája. Boros György.	1
Gyöngyösi Jánosról, a költőről. Albert János.	19
Egyháztörténelmi adatok:	
LXXIII—LXXVIII. A héjasfalvi orthodoxus és unitárius atya- fiak tusakodása a XVII. százban. Közli Koncz József	27
LXXIX—LXXX. Az erdélyi unitárius ekklézsiák megbántódá- sairól 1640—50. Közli B. G.	90
LXXXI—LXXXII. A muzsnai orthodoxus és unitárius atyafiak tusakodása a XVII. százban. Közli Koncz József.	94
LXXXIV. Egy párizsi színműi előadás 1540-ben. Jakab E.	159
LXXXV—LXXXVII. Adatok az udvarhelyszéki orthodoxus és unitárius atyafiak XVII. száz esztendőbeli történelméhez. Közli Koncz József.	163
LXXXVIII. A főconsistorium fölirata a kir. főkormányzékhez a püspöki czim iránt.	166
LXXXIX. P. Horváth Miklós levele P. Horváth Károlyhoz a kolozsvári Collegiumnál az ötödik tanári szék felállítására és egy akadémiázás számára való alapítvány ügyében	235
XC. Járay János levele Radetzky Bálint püspökhöz	350
XCI. A háromszéki unitárius papoknak a ref. püspök felügye- lete alatt hagyása. 1630	351
Közli Benczédi Gergely.	
XCII. Bethlen János discursusa a Péchy familia dolgáról	353
XCIII. Ujabb adat a Péchy familia dolgához	355
Közli Koncz József.	
Az elhunytak emlékezete:	
Kozma Elek. G.	121
Dr. Abbot Esdrás. Boros Gy.	122
Gaskell Vilmos. Kovács J.	186
Nagy Péter.) Ferenczi Mózes) (Nekrológ) Péterfi Dénes	320
Péterfi Sámuel. Péterfi Mihály	390
A magyarok honfoglalása. Történelmi tanulmány. Kőváry L.	201
Bölöni Farkas Sándor leveleiből (I—V). Közli Gróf Kuun G.	357

V. Egyházi élet.

Egy szó a „Dávid Ferencz emlékalapítvány“-hoz. Gyöngyösi István	44
--	----

Unitárius kérdés Hódmezővásárhelyt. *	53
Az angol unitárius templomok, isteni tisztelet, ünnepek és szer- tartások ismertetése. Varga Dénes	80
Amerikai dolgok. Kovács János	99
Ujabb szó a „Dávid Ferencz emlékalapítvány“-hoz. Gyöngyösi István	119
A Brit. és külf. Unitárius társulat évi közgyűlése. Kovács J. .	169
Levelezés: Ujszékelről. Raffaj Domokos	188
Nyomátról. Nagy János.	189 254
Az unitárius vallásközönség egyh. főtanácsának aug. 31. s sept. 1. 2. napjain tartott gyűléséről. K—l.	289
Az unitarismus állása Amerikában. Bixby Jakab	317
Nyugdíjintézetek. Szabó Mózes	385

VI. Vegyes tartalmuak.

Párisi levél. (Egyházi és irodalmi dolgokról.) Charraud De- zső	47 105 174 238 310 380
Kossuth Lajos levele Kovács János igazgató-tanárhoz	113
Amerikai családi élet, s társadalmi szokások. Kovács János .	373

VII. Irodalmi értesítő.

63 123 191 256 323 392.

VIII. Aranykönyv.

Gróf Teleki Miklósné sz. Simény Klára nagybecsű adománya. 68. A nagyteremi templom kijavítására adakoztak. 68 132 197. A Dávid Ferencz alapítványra tett kegyes adományok. 69. A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok. 69 135 198 263 332 402. A szabédi unitárius egyház építendő új orgánájára adakoztak. 134. 198. Városhalván az elhasadt harangok újraöntésére. 134. Nyilvános köszönet. 197. 198. A szentlászlói unitárius leányegyház javára és harangjára tett adományok. 198. Köszönő levél. 263. Adakozás a martonosi unitarius ekkklában. 401. Nyilvános köszönet. 402.

IX. Különfélék.

Keshub Chunder Sen. 65. A dunamelléki ref. püspökség. A hódmezővásárhelyi unitariusok. A vasárnap délutáni vallástanítás. Személyi hírek. Lowel J. Russel. Spears Róbert. 66. Nagy hagyomány. Miért győztek a poroszok. Egy jó pap. 67. Hódmezővásárhelyi unitarius fiókegyházközségünk. 125. Az ev. ref. tanárok értekezlete. 126. Bulyovszki Lilla adományai. 127. Czékus István 128. A Budenz-ünnepély. A datki unitarius ekkla. Fretwell János. 129. Kegyes adományok. A new-porti gyermekek adománya. Simén D. féle könyvtár

megvásárlása. 130. Dr. Martineau Jakab. Érdekes statistika. Az unitárius belső emberek nyugdíjintézete. Magtárkezelésre vonatkozó rendelet. 131. Főt. Ferencz József. A dunamelléki ev. ref. egyházkerület. 191. Aranylakodalom. Dr. Felméri Lajos. Zwingli-ünnepély. Hódmezővásárhelyi unitárius fiókegyházközségünk. 192. Magyar unitárius énekek angol nyelven. Adományok. 195. Főtanodánkban. Örvendetes mozgalom. Tanári vizsga. Kebli nyugdíjintézetünk. 196. Dávid Ferencz-émlék. 259. Unitárius imaház Hódmezővásárhelyt. A brassói unitárius leányegyház. Rudolf trónörökös. Gál Miklós papjelölt. Martonosi ekklézsiánk. 260. Amerikai unitárius püspök. Reformált izraelita egyház. 261. Isk. értesítő. Bixby T. Jakab amerikai tanár látogatása. 323. Nagyszerű unitárius jelenségek. 326. Püspöki beigtatás. 329. Gordon Sándor. Szép ajándék. A főrendiház rendezése és a prot. egyházak. 330. Hibaigazítás. 331. Nyilatkozatok a Jézus személyiségéről. 395. Az északamerikai egyesült államok elnöki széke betöltése. Az unitariusok. A szétszórtn élő hivek gondozása. Szalacsy Farkas végrendelete. 397. Lelkészi nyugdíjalap. A kereszturkörü közgyűlés. Domestika. A kecskeméti nagy reform. egyházközség. Dr. Sweitzer Sándor. 398. Vallásszabadság Japánban. 399.

Gyászshrek: 67 132 196 262 331 399.

A szerkesztőség postája: 68 197 262 332 399.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIX-ik évf.

Január, Február. 1884.

1-ső füzet.

ZWINGLI ULRICH ÉS THEOLOGIÁJA.

A reformatio nagy művéből nem csekély rész jutott a kis Sweiznak. És ez nem is lehetett másképpen. Egész Európában csak Sweiz volt az az ország, mely a monarchák családi politikájától és önző egyéni szeszélyétől szabadnak érezhette magát. Már kétszáz év óta független három kantona, s a többiek rendre következtek, annyira, hogy a szövetség a nancy-i ütközetben megszabadult ellenségeitől és 1481-ben már tiz kantont számlált tagjaiul. A hol megvan a politikai szabadság iránti érzék, ott biztos talaja van a vallásszabadságnak. És valóban, a kis Sweiz volt az a hely, a hol a reformatio előfutárjai, midőn azokat Anglia, Német- és Franciaország keblökről mostohákként eltaszították, biztos menhelyre találtak. E regényes szép ország, valóban festői völgyében van Sweiz kantonnak Wildhaus nevű helysége. A szabadság fényes napja itt sütött rá arra a házra, a melyben az országnak minden eddiginél nagyobb fia, Zwingli Ulrich, 1484 első reggelén született. A jó módu és a faluban előkelő állásu apának harmadik fia volt ő, kit a legnagyobb uj évi ajándéknak tartott, minden ajándék között, a melyet valaha kapott. Mint-hogy a falu határának nagyobb része oly magasán fekszik, hogy csak legelésre alkalmas, Ulrichra is testvérei sorsa várt, hogy a juh nyájjal felmenjen oda és emelkedjék mind tovább-tovább arrafelé, a hol az ég a földel érintkezni látszott. Most a pásztor dala s a furulyák hangja, majd az égi vihar borzalmas fősége hatotta át a kis fiu szívét, ki szintén énekelte már a dalt hona hőseiről. Valóban méltán jutott eszébe egyik életrajzírójának, hogy ott fenn az ég közelében sok mennyeit és sok istenit sajátíthatott el. A gyermek szive úgy nőtt, értelme oly rohamosan világosodott meg, hogy már nyolcz éves korában arról gondolkozott, hogy vajjon a hazugság nem érdemelne-e nagyobb büntetést, mint a lopás, mivel az igazság az anyja mindennek.

Atyja felismerte fiában a tehetséget, és a család ősi szokása szerint egynek papnak kellvén lenni, őt szánta a papságra. Atyjának testvére, Zwingli Bertalan, ki weseni pap volt, örömmel vállalta magára a nevelését. A tanulás gyors és sikeres volt. Rendkívül józan felfogását és értel-

mes gondolkodását elősegítette a kor szelleme. Az olasz renaissance és az általánosan terjedő humanismus jó talajra talált Sweizban és egészséges táplálékot nyújtott lelkének. Felsőbb iskolákat Baselben végzett. Itt, a Lutherre nézve oly nyomasztó mysticismustól, s a világgal való meghasonlástól menten, tanulmányozta a klasszikusokat, főleg, kitünő tanára Wittenbach vezetése alatt. Ő inkább szeretett könyveivel foglalkozni mindig, mint a játszótársakkal. Az eredmény nem maradt el, mert már 22 éves korában artium magister lett és ugyanabban az évben glarusi lelkésznek választatott. Megnyerte a tudori czimet is, de azt nem szerette s nem használta. Mint lelkésznek tudományszomja csak nőtt. Ő nem tudott megelégedni azzal a mit az egyház s annak atyái nyújtottak. Szerinte Isten nemcsak a prófétáknak jelent meg, és nemcsak Palestinát táplálta szellemével. Plato is ivott az isteni forrásból, Seneca a szent emberek közé tartozott s Pindarban éppen az isteni erő kellett, hogy működjek. ¹⁾ Tanulmányainak koronáját a biblia megismerésével tette fel. Erasmus görög szövegét kezébe véve az egészet végig tanulmányozta, s a Pál leveleit saját kezüleg lemásolta, hogy teljesen megismerkedjék vele. Pált könyv nélkül tudta ugyan, de a mint később meglátjuk soha sem helyezte a biblia fölébe, mint azt Luther tévé. Jud Leo nevű barátja segélyével az egészet saját nyelvére lefordította és hivei kezébe adta, hogy így szavai igazságáról, melyeknek forrása az evangelium, küzetlenül is meggyőződhessenek.

A Zwingliéhez hasonló önálló gondolkozás és ítélet nem sokáig nyer táplálékot attól a mit csak a szokás és gyakorlat teszen mások előtt sérthetlenné és kötelezővé, azonban az egyénnek sem erkölcsi sem vallási érzületével meg nem egyezik. A hit egészen az egyén tulajdona kell hogy legyen, mert hanem az akkor nem sokkal ér többet a hitetlenségnél. Zwingli is jó ideig érezte e bizonytalan állapot nyomasztó hatását. Tanárainak tanítása, kora vallásos hitének dogmája belecsepegtette volt szívébe mind azt a mi ekkor elfogadott nézet volt. Ő a pápai institutiót és annak minden szándékát szentnek tartotta, sőt attól, mint pap is sok ideig fogadott el segélyt. De a glarusi és később einsidelni csendes élet, hol papi működését tovább folytatta, megadta az alkalmat arra, hogy tisztába jöjjön önmagával, felvilágosította arról a mi eddig homályos volt előt-

¹⁾ Nihil est in omni opere, quod non sit doctum, amoenum, sanctum... Quum aliquando dei munere oculos recipimus eosque ad vetustissimos scriptores attollimus, jam videntur lux et virtus in conspectum venisse. Zwingli Pindarhoz irt elő és utószavában. 1526.

te. Itt megkapta azt a kijelentést, a mely nélkül apostol senki sem lehet. A papok üzérkedtek a hit dolgaival Einsiedelben is, mint egyebütt, s kétséget nem szenvedhet, hogy a főtemplomban levő Mária képhez való zarándoklás, a templom homlokzatának eme felirása: *Hic est plena remissio omnium peccatorum a culpa et poena*, nagyon sokszor vegyült gondolataiba. Ez nem lehet őszinte, ez nem keresztényi munka, ezt Isten nem kedvelheti. Ez valóságos visszaélés a papi hivatal és az emberi hit szentségével. „Az alakoskodás és hazugság, írja egy későbbi alkalommal, rosszabb a pénzlopásnál. Az embert semmi sem teszi oly hasonlóvá Istenhez, mint az igazság. Minél inkább tiszteli az ember az igazságot, annál közelebb van és annál hasonlóbb Istenhez. A hazugság kezdete minden rosznak. Szép és magasztos az igazság, s még a roszba is isteni félelmet csepegtet“²⁾ Önálló lelki élet, tiszta meggyőződésből jövő hitvallás szükséges minden embernek. E kettő egyesüljön erkölcsi tisztasággal és akkor a keresztények jó polgárok is lesznek.

Sweiznak minden fija egyszersmind katona is kellett hogy legyen. A cantonok szervezete azt kívánta, hogy a mi az egészet illeti, illesse az egyeseket is, s hogy a mi politikailag érvényes volt, ne ellenkezzen a vallási étellel. Az állam és egyház szoroson egy volt, nem mint Németországban, s ezért a lelkésznek egyszersmind katonának is kellett lenni. Zwingli a szabályt magára is alkalmazta s ha kezében a biblia volt, oldalán a kard függött. Őt e két fegyver nélkül alig is lehet képzelni. Honfitársait a győzelem mámorel kábította, s ezt a szomszéd hatalmak, különösen pedig a pápa kitűnően feltudták használni. Most titkon, majd meg nyíltan nagyobb-nagyobb összeg pénzt küldöttek Sweizba, hogy zsoldosokat fogadjanak. Éppen a francziák hatalmát kellett megtörni akkor, a mikor a pápai követ ígéretekkel és fenyegetésekkel újból megjelent 12,000 embert követelve. A helyzet nagyon nehéz volt, mert a francziának semlegeséget ígértek, a pápa pedig pénzt ígér és ők szegények. Az utolsó győzött. Zwingli is kétszer volt velök a harczen. A marignanoi ütközetben honfitársai szégyenletesen engedtek a francziák csábításának, nagy részök újabb összegért újra megszegte fogadását és átment az ellenség táborába. Testvér testvérral küzdött s több mint 3000 ember maradt a csataterén. E szégyent és megalázódást mélyen érezte Zwingli. Most már látta, hogy a pápa eddig is csak eszköznek használta őt, valamint országát. Honfitársainak teljes valóját megvesztegette a pénzvágy. Ez erkölcsi súlyedésen segíteni kellett.

²⁾ V. ö. Jean Grob Huldreich Zwingli. 1883. 35. l.

Zwinglit 1519-ben zürichi lelkeszsze választották. E központi hely éppen alkalmas volt arra, hogy saját népe reformálását teljes erővel megkezdhesse. Máthé evangéliumának magyarázása volt az első tárgy. Ebben, midőn egyfelől felmutatja Krisztust, mint az üdv, egyedüli forrását, egyszersmind hatalmasan ostromolja a mértéktelen életet, fényüzést, a hadakozást, a zsoldot és az idegen fejedelmekre való hallgatást. Zürichi paposkodásának pszichologiai motívumait vizsgálva, az őskor egyik profétáját látjuk magunk előtt, ki a nép erkölcsi süllyedésén keseregve azt mondja: Jaj azoknak, a kik jó reggel felkelnek, hogy részegeskedjenek; kiknek lakodalmokban van hegedü, lant, dob, sip és bor: az Úrnak dolgát pedig nem tekintik meg. Népét ki kell hogy szabadítsa a régi veszedelmes állapotból, vissza kell hogy állítsa az ősi erényeket. ³⁾ Az emberbecsülés, a családi élet ösztöne kihalt keblükből a harcsvágy miatt, a kigyó, vagy az idegen urak, megcsalták őket, ⁴⁾ az igazságérzet kihalt szívékből, mert a mint a példabeszéd mondja, a hol a fegyveré a hatalom, ott a törvénynek el kell hallgatni.

A bajon csak úgy segíthetett, hogyha Zürichet kiszabadította a püspöki és pápai hatalom befolyásai alól, hogy egészen önálló gyülekezetté szervezze. Minthogy csak benső, egyéni hit üdvözt, úgy csak az egyes emberekből alakult gyülekezet művelheti saját üdvét. A papi és püspöki conciliumok végzései helyébe a gyülekezet tagjainak határozata kell hogy emelkedjék. És ezzel megalakította az első presbyteri gyülekezetet, s megvetette alapját annak az egyházi rendszernek, a mely, végeredményeiből ítélve, a legüdvösebb mind az egyesek, mind pedig a testület vallási és erkölcsi életének megszilárdítására. Ez volt első nagy műve Zwinglinek, melyért a reformált egyházak őt méltán tartják első reformatoruknak.

A Zwingli munkája felrázta álmából a barátok sergét. Zwinglit felkeresték Zürichben, hogy alkalmuk legyen még jobban megbotráncozni benne a bőjtölés semmisségéről tartott beszédét meghallgatva. Egy czimzetes püspök három követével a zürichi tanácshoz fordult,

³⁾ Congredi coepit juxta Christi normam cum flagitiis quibusque perniciosissimis, ante omnia tamen cum pensionibus (sic appellamus munera principum quae certis, milites parandi bellique conficiendi gratia dabantur hominibus) eo quod eas extirpare et patriam reformare ad sanctitatem pristinam prorsus haberet in votis.“ O. Myconius „De D. H. Zwinglii vita et obitu.“ Idézve C. Beard Hibbert Lectures p. 233.

⁴⁾ A pápa, a császár, a francziák, a spanyolok, angolok, Velence, Mayland követjei rendre ostromolták a szövetséget igéreteikkel. Bullinger.

hogy Zwinglit hallgattassa el, de a terv nem sikerült, mert a tanács Zwinglitől várta a feleletet a vádra és ez határozottan elnémitotta a követeket. 1522. ápril 16-án a bűjt kérdésének megvitatására jelent meg Zwinglinek első nyomtatott műve. Ezt követte az „Archeteles“ czimű, melylyel ez ügyben utolsó szavát akarta elmondani. E mű azonban csak kezdete volt igazi irodalmi tevékenységének. A püspök le akarta foglaltatni minden iratát, de ő egy nyilvános vitatkozásra hivatkozott. Sok vonakodással bár, de a vitatkozás végül 1523 első hónapjára kitűzetett. A püspök rendeletéből minden papnak és tudós-
nak meg kellett jelenni az egész szövetségből. Zwingli 67 tételbe foglalta össze nézetét. A vitatkozás nagyon enyhékesen folyt, mert többszöri felszólításra is alig akadt vádló. Zwingli többször csaknem panaszos hangon adta elé, hogy őt az egész köztársaságban mindenütt ámitónak és eretneknek tartják. Mutassátok meg — mondá — ama helyet a bibliában, a melynek alapján engemet vádoltak, és ne hivatkozzatok csupán az atyákra és a conciliumokra, mert mindenki tudja, hogy a conciliumok egymásnak ellentmondanak. De mivel senki sem akadt, a ki állításaiból valamit az irás szavaival bebizonyítani tudott volna, a tanács 1523. jan. 29-én kimondotta, hogy Zwingli Ulrich tovább folytathatja munkáját a szentírás nyomán saját erejéhez képest. „Minden papnak, lekipásztornak és szónoknak általában megrendeljük, hogy városunkban és országunkban semmi egyebet ne tanítsanak és ne predikáljanak, mint azt, a mi az evangéliummal megegyezik és abból bebizonyítható.“⁵⁾ És ezzel a sweizi reformatio sorsa el volt döntve.

A belső, szellemi reform meglevén, következett a külső. A keresztelés, gyónás s az isteni tisztelet külső formája, a latin nyelv és a sok kép mind a régi volt még. Ezen kellett változtatni. De Zwingli ebben is rendkívül bölcs mérséklettel haladt előre. A latin helyébe a német nyelvet tette az isteni tisztelet nyelvévé, de a képek összerombolása ellen tiltakozott, csak azt kívánván, hogy azokat tisztelettel ne illessék. Azonban, mert a nép izgatottsága annyira ment, hogy némely keresztet és képeket nyilvánosan széttromboltak, újabb vitatkozás tüzetett ki 1523. oct. 26-ára. E vitatkozás sem volt heves, de hatása annál nagyobb lón, midőn a tanácsot a szellemi dolgok iránt való epekedésre intvén, ezt mondá: Ne féljetez, nemes uraim! Isten a mi részünkön áll. Ő meg fogja oltalmazni a maga dolgait. Én látom, hogy ti sok dolog miatt aggódtok. De kérelek, ke-

⁵⁾ Idézve J. Grob H. Zwingli 88. l.

veset törődjete Istennek szavaiért. Most pedig Isten nevében, bizunk mindent az Urra; ő minket soha semmi szükségben el nem hagy. Hallottam, hogy a mult éjjel sokan elő s hátra szaladgálva, azt kiabálták, hogy a Krisztus testét és vérét poharaikba akarják tölteni. Ezt senki nem akarja⁶⁾ — mondá és erre könnyei megeredtek, szava elakadt és a gyűlés szétoszlott. Az általa és Jud Leo által szerkesztett iratok országszerte hirdették a képek és mise elleni tanát. A nagy és kis tanács egy bizottsággá alakult a további teendők megbeszélése iránt. Zwingli újabb röpiratban világosította fel a népet a teendőkről. Ezzel a nép, az egyes családok átalakultak valódi keresztény hajlékokká, hol a szülők gyermekeiknek kezdték hirdetni az igét. 1525-ben zöld csütörtökön osztatott először az urvacsora két szín alatt. Óriási volt a nép lelkesedése. A zürichi templomba alig fért be felerésze a részesülni óhajtóknak. Zwingli egy imával nyitotta meg az isteni tiszteletet, mialatt az egész gyülekezet térdelt. Ezután egyik diakonus olvasta 1. Kor. 11, 20—29., mire az egész gyülekezet e szavakkal felelt: Dicsértessék az Isten! Ezt a Zwingli és a gyülekezet válogatott dicséneke követte. Végül a megáldott kenyeret és bort, alkalmas szentirási helyek kíséretében, kiosztotta. A hatás leirhatlan nagy volt. A békeség anyala szállotta meg az egész gyülekezetet, Zwinglit pedig a véghetetlen öröm és boldogság!

A jeles reformator életében még egyik kiemelkedő jelenség volt Lutherrel az urvacsora kérdése körül folytatott vitája. Erről később fogunk szólni.

A polgár és reformator heves munkája közben élt és működött az ember, a férfi is. Szelid lelkületű, jóindulatu ember volt. Szeretett minden szépet és nemest. Ha rendkívül terhes és sok irányu munkája kimerítette, elővette hangszereit (összesen négyet ismert) s azokkal enyhítette fáradságát. De ennél több kellett és többet is talált meg egy özvegy nőben, Reinhard Annában, ki előkelő családból született, előkelő férfihoz ment férjhez, kit azonban már hat évvel azelőtt elveszített. E nő gyermekeit tanította Zwingli és azoknak kegyességéből és józan gondolkozásából azt következtette, hogy jó anyjuk van. 1524. april 2-án elvette a nőt és nem is csalatkozott. Boldog volt, mert szerette nejét s mert megáldatott négy gyermekkel. Az apa semmiben sem különbözött a zürichi lelkésztől. Itt olyan nagy volt, mint ott. A reggelt imával kezdte, az estvét énekkal zárta. Maga irt énekeket s azokat kottára szedte, né-

⁶⁾ Idézve. Jean Grob. H. Zwingli 92. l.

gyes énekkart szervezett a családban, mint a templomban. 7) Ha a gyermekek betegek voltak, egész éjen át ringatta. Külseje egyszerű volt neki és nejének is, de annál nagyobb lelke, melyért a barátok serge epedett s azért sokszor sokan is jelentek meg nála a legelőkelőbb emberek közül. Hogy is lehetett e boldog életet elhagyni.

Mínt hogy a reformator és honpolgár elválhatlan volt Zwingliben életében, e kettő kellett hogy sirba vigye. A reformált kantonok diadala és a papok izgatása ellenhatásra ingerelte azokat, a melyek a reformot, főleg helyzetüknél fogva, nem élvezhették. Hol a katolikusok többségben voltak, ott a reformáltakat elfogták, bebörtönözték, kinozták és megcsonkították. A testvéri gyűlölség annyira nőtt, hogy korábbi végzéseiket áthágták, a szövetséget felbontották, az osztrákok befolyásának utat nyitottak. 1529-ben egy zürichi lelkész megégettek Switzben. És ezzel elkerülhetlenné lett a belháboru. — Zwingli oldalára kötötte kardját, búcsut vett zokogó családjától s bátor, de szomoru szivvel felült lovára és megjelent Kappelnél. Ez alkalommal azonban békét kötöttek, hogy — a mint ő előre megjósolta — legyen mit megszegjenek. 1531-ben éppen zürichi szószéken prédikálva kapta meg a béke felmondását. Nem volt mit tenni. Búcsut vett családjától és újból megjelent Kappelnél kicsiny serege élén. A katolikusok száma sokkal nagyobb volt. Az ütközetet elvesztették. Zwingli elesett, testét összevagdalták, megégették és hamvát a szeleknek eresztették. És ezzel vége volt Sweiz legelső polgára ifju életének.

Zwingli rövid negyvenhét évre terjedő élete alig volt egyéb, mint egy hulló csillagé, mely csak azért jelenik meg, hogy éppen oly gyorsan el is tűnjék. Nevét kevesen emlegetik s nem sokan ismerik, mer azt, mint más reformatorokét, nem örökítették meg hitörökösei. Sőt ellenkezőleg éppen az ő halálával előlépő Calvin, Sweiz következetes és igazi merev puritanismust követelő második reformatora, lehetlenné tette. Kétségbevonhatatlan, hogy Sweiznak egyházzá alakítása a reformationnak világdogmává tévése főleg s csaknem kizárólag Calvinnak köszönhető, de azért nagy tévedés volna a Zwingli művét az övé által megsemmisítettnek állítani és nagy hiba róla előharcosa megemlítése nélkül beszélni, mert Sweizban a talaj nemcsak, hogy el volt készítve már, hanem oly rendszerek is vol-

7) Natter Henrik bécsi szobrász a Zwingli négyszázas emlékünnepe alkalmából egy emléket készített, mely Zwinglit egyenesen állva, hosszú papi öltözetben, jobb kezében a bibliával és baljában egy karddal ábrázolja.

tak életbe léptetve Calvin fellépésekor, a melyeket csak formulálni kellett Calvinnek.

Zwingli, tisztán classikai nevelésben részesült, mert atyja nem adta kezébe a szerzeteseknek. Reformatorrá csak azután lett, miután a humanismus szelleme áthatotta. Mint reformator, azonban éppen azt az alapot választotta a melyet Luther, a bibliát. De reformatorrá sem a hit eszméjének sajátosság felfogása, sem annak az üdvözülésre való elkerülhetlen szüksége nem tette, mint Luthert, hanem tette az a tapasztalata, hogy az egyház, annak élete, tanai és gyakorlatai ellenmondásban állanak a biblia tartalmával. A bibliára nézve sem vélekedett egyformán Lutherrel. „Luther hajlandó volt bármely dogmát vagy szokást megtartani, a melyet nem talált a bibliában megtiltottnak, míg Zwingli, megkövetelte, hogy mind az a mi elfogadtatik, tisztán tanítva legyen a bibliában.“ Zwingli az egész bibliára épített, míg ellenben Luther szerint az az igaz próbakő, a mely Krisztust tanítja. A mi nem a Krisztust tanítja, az nem apostoli ha mindjárt Pál vagy Péter tanítaná is. Viszont a mi Krisztust prédikálja, az apostoli volna, ha mindjárt Herodes vagy Pilátus tenné is. Első tehát a János evang. s azután jó Pál s csak azután a többi.⁸⁾

A Zwingli klassikai ismereteinek szükségképpen következménye volt, hogy ne a bibliát tartsa az üdv egyedüli forrásának, de attól távol volt még, hogy arra a Servétell kezdődött, de csak a Socinok által érvényesített rationalis kritikát alkalmazza. Csak a bibliát ismeri el maga felett bírónak, s éppen azért emberi tanokkal és végzésekkel mit sem törődik. De az írásnak nem külső szava, nem a betűje a zsinor mérték, mert a betű megöl, hanem annak szelleme, mert csak ez szólhat az emberi szellemhez. Luthernek a hitre vonatkozó tanával szemben világosan kifejti, hogy hitünk csak azáltal az ige által lesz, a melyet a menyébéli atya a mi szivünkben kijelent s a mely által minket megvilágosít és magához von. Nem az igéből kell tehát az igazi hitet teremteni, hanem a hit kell, hogy érthetővé tegye előttünk az igét.

A protestáns felfogás szerinti egyháznak, s így az egyéni kegyességnek is alapja a hit (die Glaube). Zwingli hasonló értelemben volt. Fidem... nemo pius non putat religionis totius esse colophonem.⁹⁾ A hit pedig nem egyéb mint feltétlen bizalom Istenben. A fides lényegét illetőleg azonban különbség van, mert ha az alatt valaki a csupa tudást értené, akkor a teljesen különbözik a keresz-

⁸⁾ V. ö. Lang H. Keresztény dogmatika 10 l.

⁹⁾ Amica exegesis etc. 1527. idézve Zeller Theologische System. 22 l.

tényi hittől (Vertrauen), a mely egyedül üdvözít. E hit tárgya csupán Isten vagy Isten szava lehet. Vera religio vel pietas haec est, quae uni solique Deo haeret. Constat eos modo vere pios esse, qui ab unius Dei pendent oraculis. Pius nullo alio verbo pasci potest quam divino: sicut enim Deo solo fedit, ita ejus solius verbo certus redditur¹⁰⁾ Az a szellem van Istentől, a mely csak neki szolgáltat dicsőséget; ellenben az nincs Istentől, a mely a teremtménynek adja meg azt a mi az Istené, vagy a mint a héberetekhez irt levél mondja: a hit olyan dolgoknak valósága, a melyeket reménylünk és a melyeket nem látunk, azoknak bizonyossága,¹¹⁾ e láthatatlan alatt pedig azt kell értenünk a mely lényegénél fogva a mi hitünknek tárgya lehet, vagyis az Istenségét.¹²⁾ Így, minthogy ez nem annyira azzal a hittel foglalkozik, a melyet mi birunk és birhatunk, végül a bukott embernek Istenhez való megtérésévé és a vétkesnek az isteni kegyelemben való bizodalmává válik, a mi nem egyéb Krisztusban, az Isten fiában való bizodalomnál. De mit ér ha azt hisszük, hogy Krisztus emberré lett és nem azt, hogy értünk lett azzá, hogy ő a mi megváltónk.¹³⁾ Valódi hite csak annak van, a ki kétségkívül hiszen a megváltásban,¹⁴⁾ de e bizonyosságra csak az juthat el, a ki tudja, hogy örök életre van választva. Zwingli a hit alatt azt a bizonyosságot érti, a melyet az egyén érez, minthogy ezt csak az érezheti, a kinek hite nem emberi, hanem tisztán az isteni akaratra van építve. És e felfogásában Zwingli nagyon eltér Luthertől, a ki csak az egyetemes megváltást, csak a megváltás történelmi tényét tartja a hit tárgyának. Hogy valaki ez állapotot elsajátítsa, az egészen tőle függ, mert erre őt a szellem készíti, habár nem úgy, hogy annak ellent ne állhasson — mondja Luther. Zwingli ennél több bizonyosságot kíván a maga részére, ő azt kívánja, hogy saját szelleme, mely nem hazudik, jelentse ki neki, hogy Isten fia. E bizonyosság hiányzik az Augustinus-féle dogmából s így Luther, ki arra épített, ahoz áll közel. „Te csak akkor hiszed, hogy Isten a tied, ha őt igazán tiszteled, szereted és egészen tőle fügsz,“ — mondá Zwingli. Istenben való hit s Isten szeretete, sőt még a reménység is, Zwingli szerint, egy Istennek eme közetlensége, az emberi szellemnek az isteni szellemmel való közetlen kibékülése és az ebből származó egyéni tevékenység oly fogalmakat jelzenek az Isten és ember viszonyára

¹⁰⁾ De vera et falsa religione. id. Zeller. Theol. Syst. 23. l.

¹¹⁾ Héber. 11. 1. v. ¹²⁾ Providentia. ¹³⁾ Adversus Hieronymum Emserum.

¹⁴⁾ Providentia 122.

nézve, a milyenek főleg a reformatio kisebb sectai, s leginkább az anabaptisták és az unitariusok között jutottak érvényre.

Az ember benső meggyőződése által szerez tudomást. E tudomásban áll az elválasztás. Az ilyen elválasztást pedig nemcsak az isteni igazgatás, hanem magának a hívőnek érzete is szükségképpenivé teszi.

De miben áll az isteni igazgatás? Miben áll az Isten gondviselése. Isten végtelen, a világ véges. A világnak sem egésze, sem része nem magától való. Az isteni lélek az első indító. Minthogy pedig a lét az első, úgy azt is Isten adta és pedig saját létéből, így tehát Isten a végtelen lét. Zwingli e tanhoz oly szigoruan ragaszkodik, hogy azt állítja, hogy az ember Istenről magától legkevesebbet sem tudhat. *Quid Deus sit, tam ex nobis ignoramus, quam ignorat scarabeus quid sit homo. Imo divinum hoc infinitum et aeternum longe magis ab homine distat, quam homo a scarabea, quod creaturarum quarumlibet inter se comperatio rectius constet quam si quamlibet creatori conferas: 15)* etc. E meghatározásban némi ellentmondás rejlik azzal, a mit fennebb a hitre nézve láttunk, de az meglehetősen elenyészik akkor, ha hozzá tesszük, hogy az Isten és világ viszonyáról való felfogása téves, mivel az utóbbit a deistákkal végesnek tartja, nem vevén észre, hogy mennyire hátrányos az istenség mindenhatóságának fogalmára nézve, ha azt mondjuk róla, hogy ő véges és így tökéletlen világot hozott létre a maga lényéből.

Zwingli itt nem állott meg. Ama nézetből kiindulva, hogy minden erő Istentől jó, s hogy a természetben nyilvánuló minden erő Istenre vezethető vissza, átcsapott a pantheismusha és így szólott: *naturam cum philosophis voco Deum ipsum, principium a quo originem habent omnia, a quo esse coepit animus. 16)* E pantheistikus nézete visszavezethető, a mint Zeller véli, az ő determinismusára. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy pantheismusa nem volt teljes.

Minthogy Isten feltétlen oka mindennek, az a kérdés áll elő, hogy az ember akarata miben nyilvánul? Csak semmiben, mert hisz véges akarat nem lehet ura a maga tettének, s annál kevésbé zavarhatja meg szabad működésével az isteni gondviselést. Hanem ha már valaki ide jut, lehetetlen, hogy az összeütközést kikerülje. Mert vajjon mivé lesz az ember bűne és hibája, kérdjük? Istenre száll az is? Ha ő az oka mindennek, ő az oka a bűnnek is? Zwingli érezte a

15) De vera et falsa religione 157. idézve Zeller Theol. syst. 34.

16) Annotationes in evangelium Lucae. VI. a 619. Id. Zeller. 39. l.

nehézséget, s hogy némileg enyhítsen annak durvaságán, azt mondá, hogy bünt csak az követ el, a ki a törvény alatt áll, minthogy pedig Isten felette áll a törvénynek ő rosszat nem követ el, az csupán ember tulajdona lehet. Hasonló nehézsége van a praedestinatio meghatározásánál is. A praedestinatio szerinte nem egyéb a gondviselésnél, csakhogy a mikor üdvet ad, akkor kiválasztás, a mikor pedig kárhozatot, akkor megvetés. Azzal ismét nem tud kibékülni Zwingli, hogy némelyek kárhozatra jutnak, míg mások üdvözülnek s azért azt ajánlja, hogy e tárgyról keveset beszéljenek.

Azt a tényt, hogy az ember bűnös, megmásítani nem lehetvén, gondoskodni kell megváltásáról. E munkára egyedül Krisztus hivattott. Azonban itt sem nyugszik bele Zwingli abba, a mit Luther vall, hogy az ember magára egészen tehetetlen lenne. Nem, mert az emberben is van erkölcsi erő, s a Krisztus szerepe csak közvetítői. Az ember vétkezik, mert Isten rendelte el, és üdvözül, mivel Krisztus megváltotta. De tévedés volna azt hinni, hogy e megváltás az által történt, hogy Isten emberré lett Krisztusban, sőt ellenkezőleg, mert Krisztusban az isteni működött, váltattunk meg általa, minthogy saját öntudatunk által erről magunk is meggyőződhattunk.

Mi érezzük, hogy bűnösök vagyunk. Ádám vétkezett s mi is vétkezünk, mert minden gondolatunk önző. Az ember akarata nem szabad s ennek fő oka az önszeretet, mely ellenzi az Isten szeretését. E pontnál Luther és Zwingli egészen egyet értenek, de eltérnek mihelyt az a kérdés merül fel, hogy mi az oka a romlottságnak. Luther a bukott embertől minden jóra való tehetséget megtagad, és mégis a bünt az első ember szabad akaratának tulajdonítja. De hogyan lehet az, hogy csak az első szülők vétkét nem rendelte Isten el? Ez megérthetetlen mindaddig, a míg Zwinglivel az esetet, az isteni világtörvény ténye gyanánt nem tekintjük. Isten úgy teremtette az embert, hogy ő vétkezzék, még pedig először azért, mert a maga igazságosságát csak az igazságtalansággal szemben mutathatta meg, és másodszer azért, mert csak a bűn szolgált okul az embernek arra, hogy Istenhez forduljon, hogy így Isten a maga jóságát a megváltás művében kimutathassa.¹⁷⁾

¹⁷⁾ Provid. 108. Quum ergo et angelo et homini cognoscenda esset justitia, et illa sine opposita injustitia obscura esset ac ignobilis: utrique quod rectum et sanctum est praescripsit... Transgreditus ergo uterque, quia uterque scire debuit, quid esset justitia et innocentia... Horum utrumque operatus est Deus, sed per impulsorem velut instrumentum, in angelo per ambitiosum animum, in homine per impulsorem daemonem et carnem. Id. Zeller 56, 1.

Az eredendő bűn csak *defectus naturalis* és nem *culpa*, vagyis nem egyéb, mint bűnre való hajlandóság. Megjegyzendő azonban, hogy minden hajlandóság még nem bűn, mert nem az a bűn, hogy ennünk és innunk kell, hanem az, hogy ha részegek leszünk. És így Zwingli inkább is szereti az „eredendő bűn“ (*Erbsunde*) helyett az „öröklött gyarlóságot“ („*erblichen Bresten*“ v. *Gebrechen*) használni. Mint-hogy tehát az eredendő bűn nem *culpa*, hanem csak *conditio misera*, a bűnös maradékaira nem szállhat át, mert a mint egy szolga maradékai nem szükségképpen szolgálak, úgy a bűnös maradékai sem bűnösök. Midőn pedig a bűn sulya ily csekély, akkor az első szülők bűnössége sem lehetett oly rendkívül nagy. A bűn sulya sajátlag Évá-
ra esik, mert ő engedte meg, hogy az ördög rábeszélje. E tekintetben csaknem egészen arminiusi nézetet vall Zwingli.¹⁸⁾

Mielőtt az ember bűnös állapota felett valaki ítéletet hozna, szükség hogy figyelembe vegye az ember kettős természetét a testet és lelket mert a test teljes vágyakkal s mint ilyen mindig akadály a léleknek.

A Zwingli nézete Krisztusról a fennebbiekben érintve levén, nem szükség azzal hosszasan foglalkoznunk. Minthogy az eset csak eszköze volt a megváltásnak, úgy a Krisztus megváltói műve is csak eszköze volt az isteni kegyelemnek. A Krisztus szerepe nem volt csodálatos s így műve sem volt az. A hitet nem a csoda éleszti, hanem a lélek benső vonzalma, a mely az isteni választás következtében történik. Mi a csoda? Semmi, mert hiszen ez által az ember semmit nem tudott meg, a mit azelőtt ne tudott volna. A csoda nem lehet független Istentől, már pedig akkor nem is különbözik egyéb munkájától.

Luther azt tartja, hogy a két természet teljesen összevegyül s azt Zwingli sem tagadja, hogy a test és lélek egy, de a hit és imádás tárgya szerinte csak az állandó, az isteni és nem a történelmi és mulandó lehet. Szerinte megfoghatatlan és lehetetlen, hogy az Isten meghaljon és az ember kormányozza a világot, valamint az is, hogy teste a földön és égben, vagy egyszerre mindenütt legyen. A mindenütt-valóság csak a szellem tulajdona, mert egy hasonlatával élve, midőn a császár országának minden részében jelen van törvényével és parancsolatával úgy, hogy minden jó rendben foly, ugyanakkor testileg csak a székvárosban ül. Mi következik ebből, az, hogy valamint a Krisztus teste sem mindenütt való nem lehet, sem az ember testével egygyé nem olvadhat, úgy az ember lelke a maga üdvét

¹⁸⁾ V. ö. Zeller Theol. sys. 62. 63. l.

nemhogy ez által nyerné meg, sőt azt megnyernie az Isten szelleme nélkül lehetetlen. E szerint ha Krisztustól üdvöt nyertünk, azt csak szellemétől nyerhettük.

Ezzel rá is térhetnénk Zwingli nézetének ránk nézve legfontosabbikára, a mit az urvacsorai tanról tartott, de még ezt megelőzőleg megemlítjük, hogy ő a háromság tanát elfogadta és vallotta, de a három személy lényi egységét csak azért fogadta el, hogy így a kijelentési háromságot megmutathassa. — A fiu és lélek csak azért mondatnak az atyához hasonlólag szentnek, mivel az egyház a maga alapítója és a tőle származó szellem által lépett teljes közösségbe Istennel. Külön személyeknek csak azért említettnek, hogy így a Krisztus önálló személyisége és embersége megkülönböztethető legyen. „Minél inkább elveszti tehát Krisztus emberi alakban való megjelenése a maga abszolút jelentését a hitre nézve, minél inkább különbözik a maga lényegében és hatásában az istenitől, s az üdv eszközlője helyett annak közvetítő okává válik, minél inkább az egyénnek Istenhez való közvetlenségén épül a kegyesség, annál inkább veszít a három személy közötti különbség a maga jelentőségéből. Ha tehát a reformált dogmatika, a mint Schneckeburger nagyon helyesen megjegyzi, a háromságtant minden merev ragaszkodás mellett is csak ennyire tudja megerősíteni; ha a lényi háromságnak bizonytalan az alapja, ha a reformáltak öntudatában, mint olyanban, az egyházi hagyománytól eltekintve, alig van alapja, a mire azt építeni lehetne; ha a praedestinatio a trinitast túlszárnyalja és valódi tartalmát megsemmisíti, akkor az eddigiekből következtetve, természetesen láthatjuk, hogy éppen a reformált egyház volt az, a melyből az unitarismus kiindult, mert azt már ennek az egyháznak orthodox theológiája is lényegileg előkészítette, bármily kevésbé is akarta, s maga Calvin is azok közé az eretnekséggel vádoltak közé tartozott, a kiknek szóvivőjét megégette. S hogy ez irányt is Zwingli is egy lépéssel előbb segítette, azt kétségbe vonni nem lehet.“¹⁹⁾

A külső eszköz értéke Zwingli szerint kevés. A kegyelem a lélektől származik s erre neki közvetítő nem kell. A szentek és képek tisztelete, a sok ünnepek, böjtök és búcsuk felesleges dolgok. A Krisztus képe is elvetendő, mert nem embersége, hanem istensége lehet tárgya a tiszteletnek. A tisztelet idejét, az ünnepeket, sem kell szorosán kikötni, mert ez korlátozná az ember szabadságát. De legyen-e sacramentum? Igen, hanem jól szem előtt kell tartani,

¹⁹⁾ Zeller Theol. System. 98—99. I.

hogy csak Isten tárgya a mi hitünknek s csak kegyelme alapja a mi üdvünknek és csak Krisztus a záloga a mi boldogságunknak s azért tehát nem lehet valamely érzéki vagy teremtett dolgot hitünk tárgyává s üdvünket a sacramentumtól függővé tenni.²⁰⁾ A jelt jól meg kell különböztetni a dologtól. *Res sacramenti* alatt azt értjük, hogy a gyermek a keresztelés által az egyház tagjává lesz, *signum* alatt maga a külső tárgy értendő, minthogy pedig a jel a dologgal egy nem lehet, csak szójáték, ha azt néha egynek mondjuk. Ha pedig a sacramentum hatása nem lehet az, hogy kegyelmet eszközöljen, akkor nem is lehet egyéb a már meglevő hit jelénél.²¹⁾ Nem is szükséges, hogy sok sacramentum legyen. Elég kettő, a keresztelés és az *urvacso*ra. A lélek benső megkeresztelkedése semmi egyéb, mint az a tudat, a melyet Isten a mi szivünkbe plántál, mint az a vonzalom, a melylyel szivünket Krisztusra irányozza. E keresztséget csak Isten adhatja és e nélkül boldog senki nem lehet, míg ellenben a külső, vizzel való keresztelés nélkül bárki üdvözülhet. Ennek bűnmosó ereje nincs, ez nem egyéb külső jelnél. Első és fődolog a lelki megkeresztelkedés, ehez pedig nem szükséges a szent háromságra hivatkozni, a mint azt nem tette Keresztelő János sem és nem írta elő Jézus. Sőt a keresztelés el is maradhatna a nélkül, hogy az a gyermek üdvére valami hatással lenne.

Zwingli egyházi életének legkiválóbb mozzanatát az *urvacso*ra idézte elő. Ő mélyen tisztelte Luthert, nemes és gyöngéd szive egyebet nem is tehetett, de nézete mellett szilárd és tántoríthatlan volt. Azt nem akarom — mondja — hogy engemet a papisták lutheristának nevezzenek, mert én a Krisztus tudományát nem Luther-től tanultam, hanem Istennek valódi igéjéből. Ha Luther Krisztust prédikálja, éppen azt teszi, a mit én; s mint általa, úgy általam is, hála Istennek, számtalan ember jutott Istenhez. Én más nevet viselni Krisztusén, az én fővezéremen kívül, nem akarok; én annak vagyok a szolgálója, a ki nekem hivatalt és fizetést ad. — — — Most már, remélem, hogy mindenki megértette, miért nem akarok lutherinek neveztetni, habár én Luthert becsülöm annyira, mint bárki más.

Luther először 1526-ban írt „az új csapatok ellen, a melyek a sacramentumról új álmokat látnak és a világot megzavarják.“ A csa-

²⁰⁾ *Christianae fidei brevis expositio* IV. Id. Zeller. 112.

²¹⁾ *Fides quidem, quae soli Deo nititur, corporalibus rebus uti potest, sed non ut iis rebus salus allegitur et per illa exhibeatur sed ut fides ac caritas exerceatur.* *Fid. nat.* IV. id. Zeller. 115. l.

ta megkezdődött ezzel, s egyik csapás a másikat érte. Erre Oecolampadius felelt, de már abban az évben megjelent a Luther „Sermon von dem Sacrament des Leibs and Bluts Christi wider die Schwärmgeister“, s a következő évben egy nagyobb: Dass dies Worte Christi das ist mein Leib u. s. w. noch feststehen wider die Schwärmgeister.“ De ezt nyomban követte Zwingli „barátságos megmagyarázása az urvacsora feletti alkudozásnak,“ egy kisérő levéllel, mely Lutherhez szólott. A Lutherére Zwingli újból felelt, megmutatván, hogy abban Luther a pápa értelméhez hajlik, s hasonlóan irt egyet Oecolampadius „Billige Antwort“ czim alatt. Luther nem maradt adós a felelettel s Zwingli és Oecolampadius hasonlóan cselekedtek. Csak egy nyilvános vitatkozás vethetett véget, a mint hívék. 1529. october elsőjére össze voltak gyűlve Németország és Sweiz theologusai Marburgba. Előre sok dologban megállapodtak, de az urvacsóra kérdésében végül sem, mert Luther nem engedett az írás szavából: hoc est corpus meum. „est, ist, εστιν.“ Később megállapodásra jöttek a marburgi czikkekből, de a fő kérdés végül is és tán örökre kiegyenlítően maradt.

Luther az urvacsorai vitatkozás közben tanusított álláspontot csaknem önkénytelenül vette fel,²²⁾ de következetes akart maradni és az is maradt, ámbár e nézete kevés összhangzásban van a bibliáról való felfogásával. Lássuk e kérdést kissé közelebbről. Luther a Krisztus testének és vérének valóságos jelenlétét állítja. Tegyük fel, mondja Zwingli, hogy a Krisztus testének és vérének testi élvezése lehetséges, de mit használ ez akkor is? (Ἡ σάρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν²³⁾ Zwingli alaptétele, éppen úgy a szent írásból van véve, mint a Lutheré *τοῦτο εστιν τὸ σῶμά μου.*²⁴⁾ Erre azonban Zwingli így felel: De ha Krisztus azt mondja, hogy az ő teste nem használ semmit, akkor az ember nem lehet oly vakmerő, hogy az ellenkezőt állítsa. De ha valaki megfordítaná a dolgot s azt mondaná, hogy az ő teste semmit sem használ ugyan, de a szavakat kell más értelemben venni, akkor ezt kell felelni: A Krisztus teste igenis véghetetlen sokat használ, de azért, hogy megöletett, s nem azért, hogy megesszük. Minthogy megöletett, megmentett minket a haláltól, de azért, hogy megesszük, éppen semmit sem használ.²⁵⁾ Zwinglinek eme szavaiból világos, hogy az ember üdve nem függ a test élvezésétől, hanem

²²⁾ V. Ö. Luther M. Ker. Magvető XVIII. évf. 352. l.

²³⁾ Jan. 6. 63. v.

²⁴⁾ Mat. 26. 26.

²⁵⁾ Subsidiium s. coronis de eucharistia 1523. Id. Zeller Theol. 128. l.

csupán a hittől. Valamint Isten csak lélekben imádható, ugy csak a lélek és nem a test elevenít meg. De ha már a Krisztus testi jelenléte semmi hatással nincsen a hitre, akkor fölösleges a felett vitatkozni, hogy az *v a l ó s á g g a l* van-e jelen. Luther és követői e pontnál mentek szélsőségbe. De kitől tudjátok, kérdi Zwingli, hogy az a „van“ betűszerinti értelemben veendő? Avagy nem mondja-e Krisztás számtalanszor: én vagyok az út, a világosság, az élet, a szőlő vessző stb. s ki tartotta őt mégis valaha utnak, vagy szőlővesszőnek. Hiszen valamint Pál s mások sok mondást átvitt értelemben vesznek, miért ne lehetne éppen ezt is ugy venni. Zwingli az átvitt értelmet szorosán a „van“ ígére alkalmazza és azt ugy veszi, hogy annyit tesz, mint: „jelent.“

De kérdi tovább Zwingli: lehetséges-e az ilyen élvezet? Nem lehetséges. Azonban szükséges lesz itt megjegyeznünk, hogy Zwingli azt nem rationalistikus szempontból tagadta, hanem főleg a hitre nézve, mert vannak olyan dolgok — mondja — mint pl. Krisztus feltámadása stb., a melyeket megérteni nem lehet, de hinni lehet. Ellenben a test élvezésének hívése e célznak sem felel meg, ez a hitre nézve is lehetetlen (absurdum).²⁶⁾ Ha valaki azt akarja hinni, hogy a Krisztus testét eszi, akkor fel kell hogy adja a Krisztusban magában való hitét, mert a hit nem tűri meg, hogy azt valaki egy teremtményre irányítsa, annál kevésbbé, hogy az ember valamit bünei feloldozásáért megegyék.²⁷⁾

A test és a kenyér az urvacsorában egyesülnek, azt mondja Luther. De hogy lehet két különböző substantianak egyszerre egy és ugyanak is lenni? És mi értelme van annak, hogy e lehetetlenség eloszlatásáért az isteni mindenhatóságra hivatkozzunk? Ha valami egyesülés egyáltalában lehet az csak a jel és jelzett között lehet, mert hogy a kenyér egyesül a Krisztus testével, az valóságos ellentmondás. Nem kevésbbé ellentmondó az, hogy a Krisztus teste szellemileg van jelen, s hogy azt szellemileg élvezzük, mert a mi szellem, azt csak szellemileg lehet élvezni, s az éppen érthetetlen beszéd, hogy a Krisztus teste szellemi. Ha tehát van valami tárgya a hitnek, az nem lehet egyéb szelleminél. De hogy egyeztethető össze ez okoskodás ama hittel, hogy a Krisztus testileg ott van fenn az égben Istennel. Ha a test ott van az égben, akkor a kenyérben is nem lehet, mivel a test nem mindenütt való. Ez éppen annyi, mintha a

²⁶⁾ Am. exeg. Id. Zeller 130. l.

²⁷⁾ Sub sid. de auch. III.



pásztor azt állitaná, hogy kenyérét nem szárazon, hanem holdvilággal eszi, mert a hold rá süt. Az egész lutheri okoskodás tehát nem egyéb merő ellentmondásnál.

A dolog valódisága csak úgy érthető meg Zwingli szerint, ha Krisztusnak szellemi jelenlétet tulajdonítunk. Krisztus az urvacsora vételekor jelen van a hívő öntudatában, az ő szenvedésére és halálára való visszaemlékezésben s így teste általok szellemileg élvezte-
tik a hitben. Az urvacsorai jelekkel sokan élhetnek, de azoknak jelentősége csakis arra van, a ki azt hittel veszi, másra nincs. Az urvacsora úgy hat a hitre, — folytatja tovább Zwingli — mint egy emlékünnepe-
ly alkalmával a győzelem jelei, vagy valamely képek. Hogy Krisztus meghalt, azt mindenki tudhatja a történelemből, de hogy érettünk halt meg, azt a sacramentum csak azoknak jelenti ki, a kikben a lélek már azelőtt felébresztette a valódi hitet. Szóval tehát az urvacsora csakis egy jel, mely által a hívő keresztények a magok hitfejükét felismerik, vagy a Krisztus szavai szerint: „ezt az én emlékezetemre tegyétek“, mely emlékezés pedig Pál szerint nem egyéb, mint elismerése azoknak a jótéteményeknek, a melyekben minket Krisztus a maga halála által részesített. E megemlékezés pedig nem annyira az egyeseknek, mint a gyülekezetnek szükséges, hogy így a tagok megismerhessék egymást. S így végül a Zwingli urvacsorai szertartása emlékünneppé, s a kenyér és a bor, mint a test és vér symbolumai a keresztényi közösség előmozdításának eszközeivé válnak. ²⁸⁾

Ime Sweiz első reformátorának rövidbe foglalt theologiai nézetei, Tagadhatatlan, hogy azok sok helyt a bevégtelenség jeleit tüntetik fel. És ez nem is lehetett másképpen, mivel élete éppen tevékenysége közepett szakítottatott félbe. Nem lehet tudnunk, mit tett volna még, ha tovább él, de tényleg ő nem folyamodott ahhoz a merev okoskodáshoz, mely Calvint vezette, hogy így önálló és szabadröptü gondolatait merev rendszerbe foglalja. Az ő vallásán a józan ész szelid kelleme érzik. Azt ő a mindennapi életnek szánta és az emberek körülményeihez szabta. Neki gyakorlati czélja volt annyira, hogy ha olykor-olykor a hit szárnyain az istenség mennyei titkaihoz emelkedett fel, mindig a földre szállt vissza, hogy az ártatlanság, szentség és igazság evangéliumát hirdesse az emberek között. ²⁹⁾ A

²⁸⁾ Az urvacsorai tan részletes ismertetését l. Zeller többször idézett művében, melynek alapján tárgyaltuk mi is azt.

²⁹⁾ Beard Hibbert Lecturs p. 241.

Zwingli lelke csak az Istenben tud megnyugodni. Isten az ő megtartója, oltalma és kővéra. „Isten az ő mindensége, ő hozzá nincs hasonló jóság, ő az egyetlen szerzője minden üdvnek. Ő Istentől soha el nem tér, csak Istenben bizik, tőle vár és reményl mindent.“ A léleknek teljes bizonyossága csak abban lehet, hogy Istenben bizzék.“ Lehet-e ennél tisztább hitet és boldogítóbb vallást tanítani? Kétségen kívül nem. Az emberek hite ennél többet nem kívánhat ma sem. A világ rendjének a mindenható jó Istenen kívül más kormányzóra szüksége nem volt és nem lesz soha. S ha Isten az a kitől függ minden s ha vele az emberi lélek minden nap beszél, közvetítőkre támaszkodni az embernek mit ér.

Zwingli józan és főleg az egyéni hitre épített theológiáját elnyomta a Calvin reformatioja, mely szeretett mindent merev systemákba foglalni. A megsemmisüléstől megoltalmazták, az oly jeles gondolkozású emberek, mint a milyenek Carlstadt, Swenkenfeld, Sebastian, Servet, Ochino és a két Socin voltak. Theológiája új alakot ölteni, s egyházi rendszerré alakulni máig sem tudott, de az mégis elvitathatlan tény, hogy a mai calvini és a magukat reformáltaknak nevező egyházakban, a Zwingli szelleme él és hat. Ennek így is kellett lenni, s a mint a születése négyszázas fordulóján tartott ünnepek mutatják, az ezentul mind nagyobb meg nagyobb tért fog hódítani.

BOROS GYÖRGY.

GYÖNGYÖSI JÁNOSRÓL, A KÖLTŐRŐL.

Ezelőtt három évvel, új esztendő első napján egy igen kedves barátom E. K. egy nagyon becses újévi ajándékkal lepett meg. Egy meglehetősen vaskos kötetű gyűjteménye ez új tordai ev. ref. pap Gyöngyösi Jánosnak, kinek mai napig is, noha időről-időre kevesbülő közönség előtt még ismereteseek híres Leoninusai, hatalmasan rimelő párversei sat. melyekért a halhatatlan Kazinczytól nagyon is kikapott, csekély ítéletem szerint méltatlanul; s különösen a „Tövisek“ között egy kegyetlen epigrammal sujtatott. Nem lévén kezemnél, sőt elszigetelt helyzetemben meg se találhatván Kazinczy említett műveit, csak úgy homályosan emlékezem vissza már régen látott gunyoló verseire, melyekben Gyöngyösiről satyrájában azt jegyzi meg, hogy az ő gunyoló verse is azért nem vers, mert ezzel is szúrni akar, csak annyit bátorkodom megjegyezni, s a nagy közönségtől elfogadott ítélet ellenében is nyilvánítani, hogy méltatni kellene Gyöngyösit, s egy kissé legalább felemelni lesujtott helyzetéből, s neki a magyar írók és költők hallhatatlanjai oszlopának legalább talapzatán egy kis helyet kiszorítani. Róla, már régen porló hiveinek fiai és unokái még mai napig is mint papról és költőről melegen és tisztelettel emlékeznek, s még most is mutogatják a házat, melyre komájának ezt a verset írta:

Első házam vala rengő bölcsőm fája,
Az utolsó leszen koporsóm deszkája:
Mi haszna, hogy kőből házat építettem,
Más költözik belé ma-holnap helyettem.

Gyöngyösi János iránt a hála és tisztelet annyira megmaradt hivei, ismerői és tisztelői utódaiban, hogy 1859-ben egyháza neki egy szép emlékkövet emelt, s ezt az Enyed vidéki ev. ref. egyházkör papjai, esperes Basa Mihály vezérlete alatt, s a n.-enyedi tanárok részvétele mellett, kik közül b. e. Miháli és Kasza Dánielre emlékezem a beszéd és versezetek szavalásával innepélyesen felszentelte. Az innepélyen magam is résztvettem, kit az inneplő egyház vendégül meghívott; s hajnalán egy derülő időnek testvériesen emlékeztünk és kezdetünk remélni. Az emlékoszlopra a verseket írta az akkor testben már meggyengült, de még ép lelki erővel bíró szabad és mivel gondolkozásu új-tordai ref. pap Szabó Ferencz. A felirat pedig ez:

Született: 1741.

Mh.: 1818. Marc. 15.

Itt kezdette életének
Közhasznu szép pályáját,
Itt érte 77 éves
Földi léte alkonyát.

Magyar költészet bölcsőjét
Gyöngysorokkal ékitett
Költér Gyöngyösi Jánosnak
A hálás köztisztelet.

Mint próféta új Tordában
Negyvenhat éveken át
Buzgalommal sáfárolta
Az urnak szent oltárát.

Szakítva Gyöngyösi János életiratával, mire sem képesnek, sem illetékesnek nem érzem magamat — tán lesz egy hálásabb kor, s egy illetékes és avatottabb kéz — csak még annyi megjegyzést és nyilatkozatot kockáztatok, hogy ő mint figyelő és gondolkozó fő minden nevezetesebb mozzanatot, mi akkor Európában történt s hozzáig csak elhatott, megfigyelt, és semmi jelenség az irodalomban, a politikában, de főképp az egyházi életben figyelmét ki nem kerülte; jegyzetei, illetőleg gyűjteményei arra az időre terjednek, midőn az ugyszólva megterhesült idő s a vajudó száz szülni akart, rombolni és teremteni készült, midőn az ő újjá változott. 1780-tól 1791 $\frac{1}{2}$ eső idő, midőn II. József az államreformot annyi ésszel és tehetséggel, annyi szívvel és akarattal létesíteni törekedett, midőn új vármegyéket rekerített, a törvényszékeket megváltoztatta, midőn új adórendszert behozni, a kiváltságos osztályt megadóztatni, s nem kevesebbet, mint 40 százalékos adóban az állam szükségeire fizetni tervelte; az az idő, midőn József levelezést folytatott VI. Pius pápával, mint szintén a Trevirumi választó fejedelemmel Clemensel, és bámulattal határos szabadelvű nyilatkozatokat teszen, midőn még az a kérdés is felvetetik: Mit kellene hát cselekedni, ha a császár excommunicaltatnék? az az idő, midőn hazánkban a vallásfelekezetek üldözései megszeliődnek, midőn a francia forradalom kitör, s nálunk utánna egy Leopold és Ferencz következnek a trónra, mindmind nevezetes adatokat tartalmaznak, mind méltó tárgyai és adatai hazánk történelmének. Az akkori ujságokból adatok, kimutatások vannak Európa hatalmasságainak statistikai kimutatása, jövedelmei,

népessége, katonai ereje sat. Mint buzgó protestans papot főképp érdeklík egyháza és vallása dolgai; ez okból tenger adatot gyűjt össze, hol magyar, hol német, hol latin nyelven szerkesztetteket. Érdekes köriratok, rendeletek a ref. püspöktől és esperesektől, sok valási sérelmek, s ezeket illető tárgyak sat. Ez időben történvén a Hóralázadás, hivatalos és hiteles adatok vannak a Zaránd, Hunyad és Alsó-Fejérmegyékben legyilkolt magyarokról név és családok szerint kimutatva, ugy szintén hivatalársairól a ref. papokról és tanítókról. S ha egy Cserei Mihály historiai feljegyzései érnek valamit az ő korára nézve, bátran állítom, hogy e gyűjtemény oly betekintést enged meg abba az időbe, melynek párját ritkán találhatni.

Ennyit előre bocsátva, s koczáztatott nézeteimért ismételtén bocsánatot kérve, bátor leszek e füzetek olvasóinak, ha a t. szerkesztőség is jónak látja, „különlegességek“ czimén most ez alkalommal, s ha jónak nyilvánul folytatólag is némieket bemutatni. Lásuk tehát:

Az 1786-ban eltöröltetett Mária-Celli klastrom drágaságainak specificatioja, a' mint azt a' magyar Hirmondó kiírta a' 19-k levélben, pag. 150. 1786. 8-a Martii.

1-o. Tíz 'Sák arany és ezüst gyűrűk, melyek az új házasszemélyektől ajándékoztattak.

2-o. Hétszázhusz font arany és ezüst materiából készült öltöző ruhák drága kövekkel és gyöngyökkel kirakva.

3-o. Ötven, drágakövekkel kirakott arany koronák, és a' gyermek Jézus számára ugyanannyi, melyek mind a' növéshez lévén alkalmaztatva, nem kicsinyek valának.

4-o. Három kis gyermek öntött aranyból annak örök emlékezetére, hogy a' Boldogságos szűz a' szüléknek kéréseket meghallgatván, a' maga fiától a' Jézustól azoknak testi fiakat nyert vala.

5-o. Háromezer különb különb nagyságu ezüst lábak, — 6750 kezek, — 4000 arany és ezüst mejjek; 10,000 kisebb nagyobb arany és ezüst szemek, melyeket olyan emberek ajándékoztanak vala, kik vagy vakon születtek, vagy ezután esvén hajog szemeikre a' Boldogs. Szűznek kérésére ismét látásokat visszanyerték.

6-o. Ötven ezüst Golyvák; 2325 arany és ezüst orrok; Három arany-és 23 ezüst ülőfelek; 500 arany és 1000 ezüst fűlek; 3000 ezüst és 800 arany Belső-Részek; 13 emberben termeni szokott nagy kövek aranyba foglalva. Melyek közül egyik egy oly Lutheranus emberből mondatik kivettnek lenni, ki a' Boldogságos Szűz tsoda tevő képében nem akarván hinni, keserves fájdalomak között szemtelen vakmerőségét megvallotta, és így szemlátomást minden orvosi segítség nélkül nyavalyából meggyógyult.

7-o. 360 ezüst és arany Házak, melyek mind elégtének volna, ha az Isten Annya oltó Angyalokat nem küldött volna.

8-o. 8906 arany és ezüst nyelvek; 200 arany és ezüst Öntemények más Nemessebb Tag formára.

A több itt volt kincsek, u. m: Gyöngyök, Gyémántok és más drága-Kövek oly feleslek valának, hogy azoknak becsek a' milliomnál többet nyomni itéltetnek az azokhoz értőktől. Azonban kész pénz is.

Litterae Suae Mattis Scrae. ad Pontificem Rnm Pium. VI. velut in germanicam Lingvam translatae sunt.

Allerheiligster Vater!

Wenn Euer Heiligkeit auf dem Entschluss sich sicher zu verfügen erharren, so kann ich Sie versichern, dasz Sie mit demjenigen respecte, der Ihrer Würde und Statthaltung angemessen ist, empfangen werden sollen. Sollten unterdessen Sachen welche bey Ihnen unentschieden, bey mir aber vest beschlossen sind, der Gegenstand Ihrer Unternehmung seyne, so ist sie überflüssig. In meinen Entschlüssen richte ich mich nach Vernunft, billigkeit, menschenliebe, und religion. Ehe bevor ich Ausführung beschliesse, berathschlage ich mich mit weisen, rechtschaffenen und erleuchteren Männern, welche den vorliegenden Sachen gewachsen sind. Ich versichere Eure Heiligkeit, dasz ich gegen Sie, und den heiligen Stuhl aller den Wahren catholischen und apostolischen voll gehorsam bin, und mit erbittung Ihres vaterlichen Segens, mich nenne Josephus.

VI. Pius levelének Extractussa, ugy a' mint az Erlangi Ujság-levelekben Nro 87 kihirdettetett. Én pedig megfordítottam.

Ugy jött füleimbe, hogy Császári Felséged a' maga birodalmában a' papoknak és az Anyaszentegyháznak minden javait (jóságait) confiscálni és a' papokat csupán csak bérfizetést vévő szolgákká (pensionáriusokká) tenni akarja. Ha ugy talál lenni, hogy József ilyen gondolatot tett fel magában, kötelesnek tartom magamat, hogy azt a' siralmas megsértődést és helyrehozhatatlan kárt, mely ez által az Anyaszentegyházan esnék, szem eleibe terjesszem. Nem akarok a Császári birodalmaknak polgári és gazdaságbeli planumaiban beleereszkegni, csak éppen azt kell én nekem Császári Felségednek elméjére adnom, hogy egy ilyen cselekedet a' katolika Anyaszentegyházban nyilván való tévelygés lenne, melyet a' Conciliumok kárhoztattak, a' Szent Atyák megátkoztak, a' hitnek ágazatait magyarázó Tisztelendő Tanítók (Dogmaticusok) pedig mérges tudománynak és hitetlen tanuságnak lenni ismértenek. Nem akarom Császári Felségedet azoknak a' sok bizonyságoknak eléhozásával fárasztani, kik is azokat, valakik a' magok hasznok végett az Anyaszentegyháznak javaira kezeiket vetették, olyanoknak lenni declarálták, mint a kik az Ananiásnak kárhoztatásában részeseek, kiket szükség adni a' Sátánnak, hogy az ő lelkek megtartassék az urnak napján; hanem ennek az igazságnak megerősítésére csak ez egy helyet emlitém a' 12-k Seculumban élt amaz Antiochiai Püs-

pöknek, a' Jánosnak irásából, a' ki pedig azon kívül is Schismaticus vala. Tudni kellene az Anyaszentegyház nyilvánvaló ellenségeinek, az eretnekeknek, a' szines catholicusoknak, a' hamis tanítók-nak és a' fejedelmek körül hizelkedőknek, a' kik az eféle hamis tudományokat feladják, hogy az Izrael nemzetében a' Leviták nagy vidékeket és egész városokat birtanak, melyek mint megszentelt jöszágok el nem idegeníttethessenek, és a' papoknak valának tulajdoni. Mindezeket nem azért kell itt előhoznom, mintha azt hinném, hogy Felséged rosszabbá kívánná tenni az Anyaszentegyháznak állapotját annál, a' melyben különválasztott háznépek — *privatae Familiae* — találtnak, hanem hogy kevés rendekben meghallhatná Császári Felséged azt, a' mit senki a' mai életen gondolkodók közül Felségednek megmondani nem kíván. Ha ugyan sokan a' papi renden a' magok jöszágokat nem helyes végre fordítják is, de ez még is nem lehet oka annak, hogy közönségesen a' papoknak minden javai *fiscus* alá birjanak, a' mely cselekedet szentségtörésnek neveztetik, és kárára szolgál az Anyaszentegyháznak, a *Successoroknak* és mindazoknak, a' kik ezeket a' jöszágokat a' Szent fundatioknak rendelési szerint hagyták vala. A mit Császári Felségednek a' mi együtt beszélgetésünkben szóval meg nem mondtam, nem engedvén meg azt a' kijelentésnek kevés módja, rövideden ez által irásba tettem, mely is, ha annak nem éppen azon *effectuma* lenne, az egész katholika Anyaszentegyháznak tudtára adja, hogy a' megtett emlékeztetések Császári Felséged előtt semmit sem értenek és hamar feledékenységbe mentenek. Költ Romában 3-a Auguszt. 1782.

Ezen levélre Jósef Császárnak Felelete egészen így vagon. *Ex iisdem Novis Erlang.*

Kétség nélkül az a' hir, mintha én a' papoknak és az Anyaszentegyháznak minden javait *confiscalni* és a' papokat csupa *Pensionariusokká* tenni akarnám, mely a' Szentséged Barátságának és apostoli buzgóságának ezen újabb bizonyására alkalmatosságot adott, ugyanazon személyektől eredett, kik a' magok hirlelések által azt a' főtisztességet szerzették énnekem, hogy Szentségedet a' magam *Resedentiámban* láthattam. Hogy hosszasan ne irjak, *declarálom*, hogy ez a' hir hamis legyen, és hogy a' Sz. Irásnak 's Anyaszentegyházbeli Atyáknak bizonyosságait, melyek még mindenkor magyarázatok és világosítások alatt forognak, fel ne keressem; én egyedül csak az Anyaszentegyház törvényadójának és oltalmazójának szavaira hallgatok azokban, a' melyeket cselekeszem vagy elmulatok: ezek pedig az Istennek segedelmével és a' becsületnek 's egyenességnek *characterével* együtt, melyet az én szivemben érzek, soha engemet tévelygésre nem visznek. Bécsben 19-k. Aug. 1782.

Hogy milyenek voltak a' hat héti *instructio* után az ugy nevezett elbocsátó *Scheedak*, erre nézt álljon itt egy pár azon sokból, melyek a' Gyöngyösi J. gyűjteményeibe feles számmal található.

1.

Infra Scriptus recognosco et fidem facio, quibus expedit, universis, quod Illustrissima Dna Helena Baronissa Wesselényi nata Cserei Vigore Altissimae ordinationis Regiae in hujate Claustro Sanctae Monialium S. Ursulae sex Hebdomadatum instructionem subiverit. In quorum fidem has meas dedi. Cibiny. Dic. 20-a Febr. 1783.

(L. S.)

Ignatius Comes de Battyán
Episcopus Transilvaniensis mpr.

2.

Lecturis Salutem a Domino Sempiternam.

Exhibens hanc Schaedulam Generosa ac Speciosa Domina Sára J6 Stephani quondam Magyarosi Consors, juxta Altissimas Caesario-Regiae Ordinationes Spatio Sex Hebdomadatum, fideliter, diligenter, Scholas Catholicas, Catechetico-Dogmaticas in Residentia Nostra Vetro-Tordensi frequentavit, ac absque omni querela murmure praedictas sex Hebdomadas absque diei unius defectu explevit. Id, quod praesentibus, propriâ manu subscriptione, testor. Thordae 3-a Martii 1783.

Fr. Joannes Portik,
Resid. Nostrae Tordensis Concionator
ordinarius.

3.

Infra scriptus praesenti Testimonio fidem facio, et in Verbo veritatis assessor, quod Eva Györke Stephani Jakab relicta vidua, item Barbara Havat6i Josephi Baroti conjux postquam a vera et unice salvifica Religione Catholica, quam non vi ac Coactione, sed spontanta voluntate, interjecto juris jurando Sacramento, publice cum tacto S. Sancto Evangelio, professae fuerunt, spetioque octo annorum quieta Conscientia cum frequentatione Divinorum tenuerunt, cum gravissimo per jurii Crimine, fideliumque Scandalo, impia temeritate defecissent, juxta Clementissimam Regiae Majestatis ordinationem pro audienda sex-hebdomadali Instructione Christiano-Catholica compulsae comparuerint, non ut eam ad exigentiam Regiae Ordinationis perdiscerent, se ut praescriptum tempus quomodocunque exigendo in sua pertinacia impune persistere possint; quem admodum facto et exemplo suo luculentum nefandae pejerationis contumaciae testimonium exhibuerunt, quae nimirumspretis et nihili pensis argumentis et doctrinis ad convincendos animos darissime adductis, nec prima salvificae fidei rudimenta scriptura teste manifestu perdiscere, nec ob commissum perjurii Crimen, nisi respiscerent, irremissibile certissime subendam vindicis Dei ultionem credere aut extimescere voluerunt, pertinaciter asseverando: quamvis sic se res habeat, ab hac pejerationis Contumacia minime recessuras. Quare pertentatis omnibus, quae easdem ad meliorem frugem, agnitamque semel Salvificam fidem revocare possent, iisdem nihil omnino proficientibus, pariteret his miseris illud indolentis animi occinendum venit: Curavimus Babylonem, et non est

sanata, derelinquamus eam. In horum itaque fidem, quod nimirum ad Doctrinam Christianam sine animo eam recipiendi comparuerint, nec a perjurio respuerint, praesentes Testimoniales literas dedi Tor-dae die 28-a Febr. 1783.

P. Stephanus Kócsy Paulinus mpr.

E három elbocsátó levél legékesebb kétségkívül ez utolsó.

Igen érdekesnek találok az apróságok között Abacs János re-form. esperes körlevelét:

Tiszteletes jó Uraim!

Mit méltóztassék ő Felsege a' Flgs Királyi Gubernium által pa-rancsolni, ezen Commissioból kinézheti kmetek. Hagyom azért igen keményen T. uram, kmetekk, hogy a' Deficienseket, mig az hat hetet ki nem állják, és arról Testimoniumot nem producalnak, ne tanácsol-ják, a' gyülekezetbe ne bocsássák, annyival inkább azoknak Sacra-mentumokat ne administráljanak; és ha az ilyen Deficiensek a' hat heti tanítás alatt halálra betegedüének és a' kelmetek szolgálatját kívánnák, semmi képpen hozzájuk ne menjenek, és ha halálok tör-ténik kmetek el ne femessék, mert mind addig, mig a' hat hetet ki nem állják, Pápastáknak tartatnak. E mellett a' felemás vallásu há-zasulandókat ne copulálják, azoknak gyermekeiket meg ne keresztel-jék, mert tudja az Isten, hogy valaki ezek ellen vét, és deprehenda-tatik, az ő Flgétől dictalt poenalitást el nem kerüli Gerend 10-a. Aug. 1783.

id. Abats János mk.

Esperest.

A' nagy hiri General Nádasdi Epitaphiuma, melyről azt tartot-ták, hogy maga irta, vagy dictalta magának kevéssel halála előtt:

A meddig engedte, a' ki számba vette
Embernek életét, halálát esetét,
A Nagy Isten,

Forgattam karomat, bajvivó kardomat,
Elszántam életemet, ontottam véretem
Asszonyoméért.

A Mársnak koczkáját, kétséges probáját
Sebes pattanyuit, füstölgő ágyuit
Bátran néztem.

Rontottam fegyverét, konczoltam életét,
Dőjtöttem falait, megvettem várait
Ellenségnek.

Felkapták nevemet, terjesztvén hiremet
Bellona mezején, e' Világ nagy részén
Sok nemzetek.

Már most itt aluszom, békével nyugoszm,
Hallod-e bujdosó, te jámbor utazó
Álj meg, ki vagy !

Nem szerzek háborut, hozz laurus koszorút,
Becsüld meg tetemet, Nádasi fekszik itt,
Elballaghatsz.

Ily és ezekhez hasonló apróságokkal, ha tetszeni fognak ezek,
szolgálhatok még. *)

ALBERT JÁNOS.

*) Szívesen vesszük.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXXIII—LXXVIII.

**A héjasfalvi orthodoxus és unitárius atyafiaknak tusakodása
a XVII. százban.**

1.

Héjasfalván lett régi dolgokról. 1639. aug. 15.

Illustrissime Domine princeps nobis clementissime etc.

Kegyelmes urunk fejedelmünk! alázatosan akarok Nagyságodnak jelentenünk ut in anno 1639 die 15 mensis aug. Also Bunon Küküllő varmegyében lako nemzetes Bethlen János uram praedicatora Ormany János uram hiva minket Nagyságod parancsolattyával Hejasfalvára Fejérvarmegyében parancsola Nagyságod minékünk több hivei közül, hogy ott némi nemi tanuknak bizonságtételeket bevennök. Mi az Nagyságod parancsolatjának engedelmesek levén az mint illik, elmenénk Hejasfalvára az Falusbiro Jykur nevü Hejasfalvi György uram jobbágya házához az kiket az exponens mi előnkbe hiva, mi azokat erős hittel megesketök, hitük után penig az dologról rendszerént vallottak, így következnek:

1. Testis Csillag Mihály, Siko Mihályné, Hejasfalvi Kata asszony jobbágya ugyan Hejasfalván Fejérvarmegyében lakó, annor. circiter 30, Citatus, juratus examinatus fastus est hoc modo: Hallám egykor, hogy Hejasfalvi Ferencz szobol veszekedik vala az Héjasfalvi Péter pappal, monda Hejasfalvi Ferencz elveszenek azok az istenek az kik a teremtésben nem voltak; monda ismét ugyan Hejosfalvi Ferencz az papnak; meghidd Péter pap, hogy rövid idő mulva be megyek én is az szentegyházban. Monda erre Péter pap: be mégy de a nyakadnál fogva vetlek ki onnan.

2. Testis. Czipelljös János Nemes Tamás uram jobbágya annor. 25 cit. jurat. Hallám mikor Péter pap Hejasfalvi Ferenczel veszekednék vala szoval monda az pap: hallgass mert ezennel által lölek, azonban bemene az házába; monda esmét Hajosfalvi Ferencz: Én urunkat találom meg Ő Nagyságát; az pap is monda: én az püspököt találom meg.

3. Testis. Pál Istvánné Kelemen Anna, Semény Tamás uram jobbágya annor 20. cit. jur. Hallam az itt valo Hejasfalvi Péter paptól söt ugyan nekem mondá: tü nektek nincs istenetek, hitetlenek vattok.

4. Testis. Sebestyén Jánosné Czere Ilona, Vallon Péter uram jobbágya annor 28 cit. jur. Tudom hogy ezer Peter pap kérdé tőlem, ha voltam-e a káromkodó predication; mondá azt is, hogy nem uram nekem az Fejedelem, hanem a püspök az én fejedelem.

5. Testis. Pál Györgyné Gáspár Ilona, Simény Tamás jobbágya annor. 30 cit. jurat: Hallottam monta Peter pap: vagy erdön vagy mezőn kaphatom Hejasfalvi Ferenczet, ott megrontom, mint az kigyónak az fejét.

6. Testis. Zekér András, Raday Jánosné Julpesi Anna asszony jobbágya annor. circiter 60.

7. Testis Illyés Mihály Pechi Simon diák uram jobbágya, annor. circ. 58.

8. Testis. Pál István, Simény Tamás uram jobbágya. annor circiter 30.

9. Testis. Tot János, Valon Péter uram jobbágya annor. circiter 33.

Citati, jurati, examinati: Tugyuk, hogy Márton papot marasztottuk, hittuk az Hejasfalvi papságra, nem Péter papot.

10. Testis. Csillag Mihály Hiasfalvi Kata asszony jobbágya annor. circiter 30.

Citat. jur. exam. Magam szinte akkor nem voltam jelen, mikor Márton papot megfogadták volt az Hiasfalvi papsagra: de Peter András monda nekem, hogy megfogadtuk; de Péter papfelöl nekem nem mondta, hogy marasztottak vagy fogatták volna.

Laknak az fenn megh irt vallok minyájan Hejasfalván Fejér vármegyében. Kit irtunk mi is Nagyságodnak fide nostra mediante.

Az uristen Nagyságodat tartsamegh sokáig nagyboldogul jó egészségben Datum, actumque in Sarpatak in Comitatu Albensi die 17 aug. 1639.

Illustr. Celsitud Vestrae
Humiles Servitores

Lucas Arany de Sarpatak
vice iudex in Comitatu Albensi.
Georgius Hiasfalvi de eadem
nobilis in Comitatu Albensi.

Külczim: Illustrissimo Dno et domino Georgio Rákoczi Dei gratia principi Trann. partium regni Hungariae domino et siculorum Comitü etc etc Dno et domino nobis naturaliter principi Clementissimo.

Kivül még rájegyezve: Ao Doni 1639. Apertae per Martinum Márkosfalvi Secret. mp.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11, nro 7.

2.

A héjasfalvi convertusok a socinianus prédikatornak nem akarnak bért fizetni. 1639. aug. 25.

Georgius Rákoczi Dei gratia Princeps etc.
Fidelibus nostris etc.

Az uristen szentlelkének titkos ereje és munkálkodása által Hiasfalván lakó religionkon levő hiveink száma megsaporodván, az adversa unitária religioról, nem kevesen megh ismervén az igas-

ságot, convertaltanak, úgy annyira, hogy ha még eddigh számosan nincsenek is az adversariusoknál (noha mi úgy informáltatánk, hogy immár is adaequallják sőt excellállyák is a miéink azoknak számokat) mindazáltal jó remenség vagyon felölök, hogy nemsok időre, ha nem mind is, de kevesen lesznek, kik az meghismert igasságot ne amplectálnák: És noha mostan is vallásunkon levő minister jár bé hozzájuk, mindazáltal az ottvaló unitarius praedicator Salariumot akar na tőlök magának extorquealni, holott azért ezek ötet nem hallgatják s nemis conducaltak, egyáltaljában meg nem engedjük, hogy semmit is rajtok exigálljon, hanem fizessenek annak, a kinek tanítását hallgatják. Őket azért kegyelmes oltalmunk alá akarván venni mindenek ellen: Keglymesen és serio parancsolljuk hűségteknek megnevezet orthodoxa religionkon levő hiveinket mindenek ellen megoltalmazván, az unitarius minister hogy rajtok praedominálljon és Salariumot exigálljon, semmi uton módon megh ne engedgye, mivel annualtunk kegyelmesen, hogy fizethessenek annak a papnak, kit conducaltak és tanítását hallgatták: Annak felette, hogy a haranggal is, az adversa parsal egyenlőképpen élhessenek, hűségtek legyen minden segítséggel nekik. Secus non facturi. Praesent. perlect. exhibent restitut. Datum in Civitate nostra Alba Julia die vigesima quinta Augusti ao 1639. G. Rákoczi mp.

(p. h.)

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. nro 4.

3.

A héjasfalvi orthodoxusoknak a connumeratio demandaltatik. 1639. aug. 29.

Georgius Rakoczi,

Generos etc salutem et gratiam etc.

Isten szentlelkének titkos ereje és munkálkodása által Fejér varmegyében Héjasfalván lako orthodoxa religionkon levő hiveinknek számok ennehányidőkben nem kicsin augmentumot vött, és hogy rövid időn nagyobbat venne, jó remenség vagyon amplectálván azok is az orthodoxa religiot. És mivel imár nem sok hija, hogy felesben nem volnának az miéink az adversariusoknál, mindazáltal az ott való adversarius minister Salariumot akar tőlök extorquealni és sem templommal, sem penighlen haranggal, hogy szabadosan élhetnének, megh nem akarja az miéinknek engedni, ők penigh sem nem conducalták azt a unitarius ministert sem penighlen tanítását nem hallgatták: Mellyre nézve akaránk hűségtek által bizonyosan véghére menni, melyik fél superállja az másikat, hogy ahoz képest tudhassunk alkalmatosban providealni felölök. Keglymesen parancsolljuk annak okáért hűségteknek ez commissionkat vévén, alkalmaztassa ugy magát hűségtek, hogy a mikor meghnevezett Héjasfalván lakó ortho-

doxus hiveinktől requiraltatik mingyarast concurralkan, communi consensu et voto Hiasfalvára elmeheessen és ott mellyik félnek száma superallja egyik a masikat valósággal kikeresvén és meghvizgalván hit szerént minket felöle minket informallyon fidele et conscientiose. Secus non facturus. Quibus in reliquo gratiose propensi manemus. Datum Alban Juliae die 19 mensis Augusti. Anno 1639.

G. Rakoczi.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis Bun; prudenti item et circumspecto Stephano Eötvös, Magistro Civium Civitatis nostrae Seghesvár; Nec non lgr. Francisco Bentzer de Medesér; ac Thomae Thiboldi de eadem simul vel divisim constitutis etc. fidelibus nobis dilectis.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. nro 3.

4.

A héjasfalvi unitáriusok ellen való inquisitio 1640.
febr. 14.

Georgius Rakoczi etc

Generose fidelis etc salutem et gratiam etc.

Hűségheđ levelét vevén, az Héjasfalvi inquisitióban mint procedalt, értjük, s hogy a nemes embereket nemcsak egy privata paraszt personara kelljen tudni, jól discurralt felöle, nekünk is az teczik; mert a nemes embernek mindenkor több érdeme is vagyon a parasztnál, mellyet ugyan törvény szerint lásson megh hűséghtek. Az karomkodó embert is nem kell közikben számlálni, kinek latorságát bizony el nem szenvedgyük. Az unitáriusok, ha bennünket requirálnak, illendő válaszok léssen mindenekről. Az inquisitoról való relatoriat hogy ki nem adta hűséghtek nekik, jól cselekedte; csak tudhatnok micsoda kárömkodási voltanak annak az embernek, mingyárt evocaltatnók. Secus non factur. Propensi in reliquo gratiosi manemus. Datum in Possessione Kasztaholcz die 15 Febr. Ao Dni 1640.

G. Rakoczi. mp.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis-Bun, fideli nobis dilecto.

5.

A héjasfalvi templom és parochialis ház felől való
levél 1640. febr. 22.

Georgius Rakoczi etc.

Generos. prudens etc. Salutem et gratiam etc.

Az Hejasfalvi orthodoxa és unitaria religiokon levöknek számokat az hűséghtek leveléből megh értettük világhosan; kegyelmesen parancsoljuk azért hűséghteknek, mégh ismet kimenvén, igaz törvény szerént revideallja s a templomot a parochialis házzal együtt adgya a major pars kezében, kiről az unitariusok vagy a minor pars ha

contradicalna és repellalna is, semmit hűséghtek ne cessáljon, hanem csak assignálja a potiorb pars kezében. Az mely Birtalan Isák nevű ember penigh káromkodásokat szólot, azt hűséghtek se egyik, se másik pars kezében ne számlálja, mert arról más gondviselésünk lészen. Secus non facturi. Datum in Arce nostra Fogaras die 22 febr. ao. 1640.

G. Rakoczi mp.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis-Bun, prudenti et circumspecto Stephano Man Magistro Civium Civitatis nostrae Segesvar, acegrégiis Francisco Bentzer de Medeser ac Thome Thiboldi de eadem Simul vel divisim constitutis etc.

Eredetije mindkettőnek az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. Nro 6 és 5.

6.

Comissariusok levele a héjasfalvi templom átadásáról, 1640. márt. 29.

Nos Georgius Csulai illustr. Dni Dni Principis Tranniae Concionator Aulicus, Stephanus Man, Magister Civium Civitatis Segesvár; Thomas Benedekfi de Rugomfalva, Thomas Thiboldi de eadem deputati et emissi comissarii tuae illustrissimae Celsitudinis in negotio infra scripto. Adgyuk emlékezetire mindeneknek, az kiknek illik mind mostaniaknak s jövődöbelieknek is ez mi levelünknek rendiben mivel hogy az Hejasffalvan levő orthodoxus atyafiak találták volt meg az mi kglmes urunkat ő Ngát az héjasfalvi templom és parochialis háznak állapotja felől, mellyre az mi kegyelmes Urunk keglmesen tekintvén az országhnak közönséges deliberatuma s constitutioja szerint kglmesen parancsolá minékünk, hogy kimennénk Fejé vármegyében Héjasfalván levő ecclesianak complánálására, hogy az köztök valo controversiakat concilialnok és mind az két felet szorgalmatosan examinálnok és azután az templomot minden hozzátartozandó eszközivel és domus parochialissal együtt az major és potior pársnak assignálnok. Mi annak okáért az mi kglmes Urunk ő Nga keglmes parancsolattya szerint elmenvén mind az két félen mind az Unitaria religion valokat s mind pedig az orthodoxa religion levőket convocálvan, négy öreg embereket közülök mind két részről erős hűt alatt meg examinálvan az egész faluban mennyi számun volnának mind az két religion levők, neveket először felirván annak utana rendszerint őket behiván, neveket assignaltuk mind az nemes rendben levő uraimnak, mind az kösség h neveket, találtuk az orthodoxa religion levőket potior és major pársnak lenni, az mellyre nézve az mi kglmes urunk ő Naga kglmes parancsolattjából s mind az országhnak deliberatuma, constitutioja s articulussa szerint az templomot, harangokat, parochialis domust minden ahozvalo seditusokkal az orthodoxa religion levőknek ugymint major és potior pársnak assignalok és kezekben adok ez jelenvalo 1640. esztendőben die 29 mensis martii. Az mellyről attuk ez mi pecsétes levelünket fide nos-

tra mediante az nemes Héjasfalvi Ferencz uram házánál Fejérvármegyében. Ao die et mense ut supra.

Georgius	Stephanus	Thomas	Thomas Thiboldi
Czulai mpr.	Man, Magister	Benedekfi	
	Civium Segesvar		

Apró borított pecsétekkel ellátva.

Kivül rájegyezve ez áll: Celsissimus Princeps Rakoczi György ő Serenitása 6 levelei, mostan hejasfalvi dolgokról kikivántattak az Mlgs Gróf Curator Bethlen Imre ő Nagyságától, ki is adattattak ad revisionem Csernátfalusi P. Márton által ref. udv. Fr. R. Senioratól 1753. 14 martii.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyház megye levéltárában. Fasc. 21. nro. 2.

Közli: **Koncz József.**

A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI MAGY. KIR. MINISTERNEK AZ 188¹/₂—188²/₃ TANÉVRŐL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Mindenekelőtt örömmel vehetjük a szám szerint 15 jelentést, már azért is, mivel kisebb, mint a megelőző kötetek, nem lévén benne az előbbi több számok, melyek még a szakemberre nézve sem lehetnek értékesek; s azok helyett jelen kötetben inkább a tanügy különböző tényezői vannak érdekesen méltatva s a csak szükséges számadatokkal illusztrálva.

A jelentés ugy van beosztva, mint a megelőzők:

Az I. szakasz a népoktatásról szól: magába foglalja az elemi és felső népiskolákat, a polgári iskolát, az ipari szakoktatást, a kereskedelmi iskolát, az országos tanszermuzeumot.

E szakasz első fejezete szerint a tanköteles gyermekek száma 95711-el szaporodott. E szaporodás igen örvendetes volna, ha természetesnek tarthatnók; de részünkről a szaporodás nagyságát vagy a megelőző vagy a jelen évi statisztikai adatok hiányosságában kell kereshnünk.

A 2,215,387 6—15 éves tanköteles gyermek közül iskolába járt 1.697,984; nem járt az elemi iskolába 264,046; az ismétlő iskolába (12—15 éves) 385,606 együtt 649,652, az arány igen természetes az utóbbiaknál rosszabb. A megelőző évhez képest azonban e tekintetben javulást jelez; az elemi iskolába több járt 26,563 gyermekkel, az ismétlőbe pedig a gyarapodás 15,084.

Azt is természetesnek találjuk, hogy a leánykák közül aránylag kevesebb jár iskolába.

A vallási viszonyok szerint a tankötelesek száma a kétféle görögöknél apadott, míg a többi vallás felekezeteknél növekedett; a tényleg iskolába járók közt is ez a viszony van.

A kimutatás szerint tanköteles 6—15 éves unitárius növendék volt 9409; szaporodás a megelőző évhez képest 1031. Megmagyarázhatlan jelenség e gyors szaporodás. Tényleg iskolába járt 6487, szaporodás 546. Örvendünk e jelenségnek annyival inkább, ha az iskolába járók száma jövőbe is gyarapodni fog.

A nemzetiségi viszonyok szerint a német, román, meg tót anya-

nyelvű, iskolába járó növendékek száma csökkent, a többieké gyarapodott.

A mulasztások rovata milliókra menő számot tüntet fel, a sok millióból megbírságoltatott 308,203, ezért befolyt 27,381 frt 45 kr. Ez az összeg iskolai könyvtárakra, szegény tanulók segedelmezésére, taneszközök szerzésére és más iskolai czélokra fordított.

A II. fejezet az iskolák jellegére vonatkozik: az iskolák számában egészben 71 gyarapodás van. A 15,993 isk. közül állami volt 363; községi 1763; felekezeti 13,683; magán jellegű 173.

Az 1881 évvel hasonlítva aránylag leginkább szaporodott az állami iskolák száma, azután a községieké, különösen pedig a zsidóké; apadott a katolikus és keleti görög vallású, meg ev. ref. és unitárius vallású iskolák száma.

Az iskolák jellegében való hullámzás onnan magyarázható, mert több községi iskola változott át felekezetivé, jelesen katolikká, míg a felekezeti iskolák megszűntek ott, hol községi vagy állami iskolák állítottak, ebből magyarázható az ev. ref. meg unitárius vallású felekezeti iskolák számának apadása, mivel e két felekezet készséggel csatlakozik a polgári hatósághoz a tanügy emelésének érdekében.

Az állami 324 iskolában 26,735 gyermek, 539 tanító volt; minden tanítói állomás 731 frt 86 krba került.

A felső népiskola kettővel kevesebb, mint az előző évben. Volt összesen 74; ebből állami 15, a többiek nagyjából községiek és róm. katolikusok; van pár más vallású felekezeti. A községiek közül 17 segélyben részesül az államtól.

A felsőbb iskolák népessége volt 799 fiu, 2581 leány, egy tanítói állomás került 808 frtba, minden egyes tanuló 83 frt 36 krba.

A költséget emelte s a tanulók nagy contingensét szolgáltatva e fajtájú intézeteknél a budapesti, lőcsei, mármaros-szigeti és soproni állami, meg a kolozsvári államilag segélyezett együtt 5 felső leányiskolák. Ezek népessége 585 volt. Egy tanítói állomás került Budapesten 3043 frtba, egy növendék 146 frtba.

Átalában a felsőbb népiskolák s azok közt a felsőbb leányiskolák aránylag az állam legköltségesebb intézetei, sőt ha tekintetbe vesszük a községi, különösen a felekezeti felsőbb népiskoláknak keresztelt intézeteket, s az állami ily intézetek népességének ismeretes csekély voltát, bátran állíthatjuk, hogy a felsőbb népiskolák ügye méltán igényel elvi számbavételt és megfontolást.

Polgári iskola van az országban 126, nagyobb részök állami = 24, vagy államilag segélyezett = 49. A tanulók száma 6443

fiú és 5486 leány, együtt 11929. A polgári iskolák összes kiadása 780,001 frt, melyből az állam pénztára hordozott 472,443 frtot, minden egyes gyermek került 65 frt és 39 krba, egyes tanítói állomás 1037 frt 23 krba.

Az eddigiek szerint minden egyes nyilvános népiskolára esik 82 növendék; felső népiskolára 46, polgári iskolára 95 növendék.

A nyelvi viszonyokra vonatkozó számszerű kimutatásokból örömmel győződünk meg, hogy a magyarnyelvet a népiskolákban kötelezett tantárgyá tevő 1879. évi XVIII. törvény életbe léptetésének jelentékeny eredménye van, a mennyiben a magyar tannyelvű, meg oly más nyelvű iskolák, a melyekben a magyar nyelvet sikerrel tanítják, egyre szaporodnak; az utóbbiaknál kiválóan az illető gyermekekre nézve örvendetes ezen törekvés, a mennyiben ez által azoknak mód nyújtatik, hogy anyanyelvük fejlesztése és ápolása mellett az ország nyelvét is megtanulhassák.

A tanítás eredményére, a tantermekre, azok felszerelésére vonatkozó kimutatásokban az eddigi viszonyokat találjuk gyarapodva.

A III. fejezet a tanítók viszonyait tárgyalja; az elemi iskolai tanítók száma 372-vel szaporodott, valamint a polgári iskolai tanítóké is; a felső népiskolai tanítók száma ellenben jelentékenyen apadott.

Az igen helytelenül kérdésessé tett iskolai takarékpénztári intézmény igen örvendetesen gyarapodott, ma már 433 tanító léptette életbe. Részünkről bámuljuk, hogy ez ügy ily lassan fejlődik s hogy még vannak oly községekben, hol helyi pénztintézetek vannak, s különösen városokban oly tanítók, kik ez intézmény üdvös voltát nem bírják vagy nem törekesznek felfogni.

A mennyire sajnáljuk, hogy az iskolai pénztárak ügye lassan gyarapszik, épen annyira örvendünk azon, hogy a házi ipari oktatás idéttlen eszméje ki kezd kopni valamint az életből, úgy a ministeri jelentésből is.

A IV. fejezet szerint, a népiskoláknak az 1882. évben 11 millió 755,625 frt jövedelme volt, ugyan ennyi a kiadásuk; a kiadás történt: rendes és segédtanítói fizetésekbe, fűtésre stb.; taneszközökre és szerekre, szegény tanulók számára 108,903 frt, és vegyes költségekre.

Az V. fejezet a képezdekről szól. A múlt évi jelentéstől annyiban különbözik, hogy a képezdei növendékek száma a megelőző évhez képest 123, két év alatt pedig 345 növendékkal apadott. Az apa-

dás az állami tanító és tanítónő képezdékben, a róm. kath. tanítóképezdéknél meg a luth. képezdéknél történt.

A képezdei összes növendékek száma volt 2963 fiu, 1025 leány, együtt 3988, ezekből 1100 az állami képezdékben, a többi a felekezetekben. A képezdékre az összes kiadás 785,341 frt volt, melyből az állam pénztárára 558,896 frt esett.

Az ipari tanítónő képezdekről, meg kisedővokat képező intézetekről nem szólunk, mivel nem tartjuk az állami közoktatás keretébe tartozóknak.

Két megjegyzésünk van e kimutatáshoz. Egyik, miszerint azon nem botránkozunk meg, hogy a növendékek száma apadott, tudván, hogy valamint az állam, úgy az illető felekezetek is a szükséglethez mérten akarnak növendékeket képeztetni; kik figyelemmel kísérik a képezdek viszonyait, észre vehették, hogy az állam a maga képezdeiben a növendékek számát az által akarja apasztani, hogy a növendékek segedelmét folytonosan alább szállítja. E módot nem találom helyesnek. Nem bánom, bár mennyire nehezítse a közoktatási kormány a tanítónő képezdekbe való beléphetést; de a fiu növendékek segedelmét ne szállítsa, most is eléggé szegényes a néptanítói pálya arra, hogy kellő anyagi és szellemi tehetségekkel bíró növendékek szánják arra magukat; tehetséges és jó erkölcsű növendékek csak úgy mehetnek képezdebe, ha ott segedelembe részesülnek, hisz a kinek van módja miből négy évig a maga erejére meg éljen, inkább megyen más pályára. Ha a képezdei növendékek segedelmét szállítjuk, csak oly selejtes ifjak kerülnek oda, a kik más tanintézetekből kiszorulnak.

A gazdálkodás egyik módja az lenne, hogy a képezdeknek egyharmadát megszüntessük; most 18 képezde van, egyre-másra mindenik 17,733 frtba kerül; s egy képezdére csak 61 növendék jut; egy költséggel kétennyit is meg birna egy képezde.

Másik megjegyzésünk a felekezeteket illeti, a melyeket csak bámolni tudunk, hogy akkor, midőn az állam kellő számú jó képezdet tart felekezetességi és nemzetiségi viszketegből képezdeteket tartanak s az állam még tetemesen segedelmezi e különczködésükben.

A VII. fejezet a budapesti középipartanodát, meg a kassai gépészeti ipariskolát tárgyalja; az elsőben 95 tanuló volt, tehát az intézet elég népes már is és virágzó, csak azt nem tudjuk elképzelni, hogy azt a nagyon sokféle iparágakat, melyeket felölelt, miként bírja kellően művelni.

A kassai intézetnek 49 növendéke volt, az előmenetel kielégi-

tőnek jeleztetik; újból kifejezzük sajnálatunkat, hogy ez intézetben az állam nem ad ösztöndíjakat, hogy szegény, jóra való növendékek is képezhessék ott magukat.

Kereskedelmi iskola 39 volt az országban; állami volt 1, a többieket községek, leginkább kereskedő társulatok tartották fenn; így is van ez a maga rendén; a ki érdekeinek szolgál valamely intézet, az tartsa fenn. A növendékek száma 3448 volt; tehát 335-tel több, mint a megelőző évben. Ez iskolák 117,598 frtba kerültek, mely összegből az állam 16.500 frtot fedezett.

A II. szakasz a középiskolákra vonatkozó jelentést foglalja magába.

Az országban összesen 178 középiskola volt, mivel egy — az unitáriusok tordai gymnasiuma — polgári iskolává változván megszűnt, a középiskolák száma a megelőző évhez képest egygyel apadott. Volt 150 gymnasium, 28 realiskola. Ezek közül állami és ministeri vezetés alatt álló kath. iskola 123, felekezeti 62, magán intézet 3.

A középiskolák népessége 37876, ebből 32904 a gymnasiumoké, 4972 a realiskoláké. A megelőző évhez képest a gymnasiumoknál 745 főnyi apadás, a realiskoláknál 54 gyarapodás jeleztetik; eddig inkább a realiskolai tanulók száma apadott, a beállott változást nem értem, nem is örvendek neki.

A népesedési hullámozás egyenletesen oszlott meg a vallási és nemzetiségi viszonyokban is. Legkedvezőbb az arány a mózes hitüeknél, míg a zsidóság az összes lakosság 4.54%-át teszi, addig a középiskolai tanulók közt az ily vallású tanulók, a tanuló sereg 19.85%-át teszik. Anyanyelvi tekintetben a 27,019 magyarnyelvű tanuló a középiskolák népességének 71.34 százalékát teszi.

Honossági tekintetben a hazabeli növendékek mellett a monarchia másik feléből tanult minálunk 400, külföldi 160, kik közül nagy contigensül járult a 97 oláhországi növendék.

A fegyelmi viszonyokban is javulást mutat a jelentés; míg a megelőző évben 176 oly fegyelmi eset volt, mely eltávolítást vont maga után; a jelen évben csak 169 ily eset fordult elő; a könnyebb hibák gyakoribbak a realiskolában, mint a gymnasiumban.

A tanulásbeli előmenetelt illetőleg a viszonyok nem változtak, a kétféle intézet között az arány mondhatni egészen egyenlő.

Érettségi vizsgára állott a 83 gymnasiumban meg 21 realiskolában 2418; ezekből érettnak nyilvánítottott 2089, a többi megbukott.

Tanár volt a középiskolákban az állami felügyelet alatt állók-

ban 1718, a hitfelekezetek és tesületek iskoláiban 793; minden tanítóra jut a gymnasiumokban 16, a reáliskolákban 10 növendék.

A középiskolák bevétele volt 3.465,999 frt. Ez összeg is adott ki: ebből 8156 tanulónak ösztöndíj és segedelmül 345,470 frt.

A VII. fejezet a középiskolai tanárokat képző budapesti, meg kolozsvári intézetek viszonyait tárgyalja. Ez intézetek tervezetében változtatás annyiban volt, hogy a mutatkozó szükségért a francia nyelv felvételét mellék tantárgyul, sőt ennek tanulását két ösztöndíj is állított.

Részemről tudván azt, hogy a gymnasiumban egy élőnyelvnél többet tanítani nem lehet — bár azt megtaníthatnók — s mert viszonyaink szerént, ennek a németnyelvnek kell lenni, a franczia nyelvvel, mint gymnasiumi tantárgyul való foglalkozással merőben felhagynék; a kinek tetszik tanulja magán uton; általában ugynevezett facultativ tantárgyat nem ismernék a középiskolákban.

A budapesti tanárképezőben volt 12 rendes és 27 rendkívüli tanuló. Tanított az intézetben 20 tanár, tehát az intézetet bevégző 35 tanítvány közül öt tanárnak nem jutott két-két tanítvány, egy szállal kellett megelégedniök; az intézet 17,959 frtba került, tehát egy növendék 515 frtba; nem tudjuk, hogy ez összegben benne van-e a növendékek ösztöndíja.

A kolozsvári intézetben volt 34 rendes növendék, az előkészítő osztályban 8, együtt 42; ezek közül ösztöndíjas 16. Tanított az intézetben 15 tanár. Az intézet összes kiadása 12820 frt volt, tehát egy növendék került 305 forintba, minden növendék 210 forinttal olcsóbb; mint a budapesti.

Örvendetes jelenségnek látjuk a növendékekre vonatkozó kimutatásból, hogy azok közt 18 ágostai hitvallású van. Örvendenénk azon, ha ezek erdélyi német ajku honfitársaink volnának, mert ez egyfelől bizonyítékul szolgálna arra, hogy azok megértették a törvény és viszonyok logikájának hatalmát s a közös haza által nyújtott kedvezményeket igyekeznek felhasználni, menten minden separatistikus viselkedéstől. A szebeni jogakadémián tanuló ifjaknak is első sorban volna hasznukra, hogy az az intézet megszüntessék, hogy növendékei a közös állami életbe lépjenek.

A III. szakasz a felsőbb tanintézetekről szól.

Hittani intézet volt az országban 55. Ezekben 2039 növendék, kik közül magyar 1300; a monarchia másik feléből 19; külföldi egy sem volt.

Jogakadémia 13 van; a hallgatók száma nem változott; volt

együtt 780 növendék, tanár 124. Egy intézetre csaknem 10 tanár esik. Sehogy sem tudjuk létokát adni oly legfelsőbb intézeteknek, melyeknek 50—60 növendéke van. Mind az állam, de különösen a felekezetek okosan tennék, ha az ily felesleges intézetekre fordított költséget hasznosabb nevelési más valamely célra fordítanák.

A budapesti tudomány-egyetemnél több rendbeli gyarapodás jeleztetik. Különösen az orvosi karnál új tanszékek állítása, muzeumok gyarapítása által. Tanár volt összesen 156; a múlt évinél 51-el volt több előadás. Tanuló volt 3150; ezek közül a monarchia másika feléből 22, külszárzbéli 14.

Az egyetem fentartási összes költsége 520803 frt 89 kr.

A kolozsvári tudomány-egyetemen volt 57 tanár; hirdettetett 250 előadás, tehát 10-el több mint az előző évben: 450; hallgató volt, legtöbb hallgatója volt a jogi karnak: 229. Ösztöndíjban részesült 117; ösztöndíjúl kiadatott 13869 frt.

Fentartási összes kiadás 189215 frt.

A kir. József műegyetemre kiváló gondot fordított a közoktatási kormány: tekintve, hogy ez intézet saját palotájában van elhelyezve, az ma már egy teljes szép intézet; a tanulók is mondhatni tódulnak ez intézetbe.

Tanár volt 39; előadás tartatott 107. A tanulók száma átlag 550 volt.

A IV. szakasz az emberbaráti intézeteknél különösen a szerezetházaknál, (árvaházak) jelentékeny gyarapodást tüntet fel.

A jelentésnek az a külön álló része, mely az országos tanítói nyugdíj- és gyámalapnak az 1882. évi állapotáról szól, oly képet nyújt ez intézetről, mely az érdekelt tanítókbán teljes megnyugvást kelt s a népnevelés barátját is örömmel tölti el.

A ministeri méltatás, s különösen a zárszámadás kérdéssé nem válható, világos tételei határozottan mutatják, hogy ez intézet nemcsak örökre biztosítva van, hanem annak óriási folytonos gyarapodása is.

Ennek igazolására felmutatjuk az intézet állását az 1882. évben, sőt vegyük ebből is alapul a már realizált és gyümölcsözőleg átlag 5%-al elhelyezett 2,534,720 forintot, mely után az 1882. évben kamatul bevétel

	125,236 frt.
ellenben ez évben a valóságos kiadás' volt	105,780 frt.
megmaradott	19,456 frt.

E szerint az 1882. évben az alaptőke nemcsak fedezte kamatával az intézet szükségletét, hanem gyarapodott is:

Az alaptőke megmaradott kamatából	19,456 forinttal.
A tanítók és iskolát tartó községek által minden levonásokkal fizetendő	931,730 forinttal.
Az állam pénztárából adományul vett	150,000 forinttal.
	<u>1.101,186 forinttal.</u>

Innen van, hogy a vagyon mérleg az intézet törzsvagyonát az év végén 3,452,216 forintban állítja meg.

Ha már ez összeget vesszük törzsvagyonul annak 172,610 frt kamatából a 105,780 évi valóságos kiadandó kiadása után 66,830 frt kamat felesleg marad. Ha ehhez adjuk a tanítók és testületek által fizetni kellető illetékeket, meg azt a 150,000 forintot, a melylyel az állampénztár az intézetet minden évben növeli, teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy az intézet alapja minden esztendőben félmillio forinttal gyarapszik, oly gyarapodás, mely által az intézetnek, viszonyainkhoz mérten szólva — pár tiz év alatt óriási vagyona lesz.

Szép és megnyugtató tényállás, de egyszersmind felbátorít azon, ha jól emlékszem, már nyilvánított nézetem ismétlésére, hogy ez alap éppen hivatása szellemében gyakoroljon a tanítók iránt humanitást s emelje a tanügyet az által, hogy segedelmessze azokat a felekezeti és községi öreg tanítókat, a kik koruk okán az országos nyugdíj-intézetnek nem lehettek tagjai, s a kik miután életüket a tanításra áldozták, a legnagyobb nyomornak esnek áldozatul; és miután az illető testületek azoknak nem tudnak nyugdíjt adni kénytelenek előregedett korukban is a tanítás mellett maradni a tanügy nagy kárára. Óhajtjuk, hogy az ily előregedett tanítók ez alpból a 100 frt évi nyugdíjban részesedjenek, a mi az alapra nézve számításba sem vehető csekélység. A midőn azok a szegény tanítók ily módon éltek néhány hátra levő évekre, a nyomortól, a koldulástól megmentetnének, a helyökbe alkalmazandó fiatal tanítók a hanyatlásnak indult iskolákat felemelnék.

Az intézet kiadása volt egy év alatt: kezelési költségekre összesen 17,511 frt 7 kr.

Segedelemül

78 tanítónak nyugdíj czimen	8640 frt 11 kr.
9 tanítónak nyugdíj pótlékul	866 frt 82 kr.
431 özvegynek nyugdíj segélyül	46,464 frt 35 kr.
314 árvának gyámpenzül	29,512 frt 57 kr.
11 tanítónak végkielégítésül	2785 frt 90 kr.
Segedelemül összesen	<u>88,269 frt 75 kr.</u>

KOVÁCSI ANTAL.

ELMÉLKEDŐ KÖNYÖRGÉS

Szentgericzei Gál Zsigmond felett. 1)

Örökkévaló Isten, az ur Jézus által édes atyánk! Mélyen megindítva a fájdalom érzetétől s leveretve a csapás sulyától állottunk meg a közrészvét és közvesztesség e gyászos koporsójánál, a melyben egy férfiú meghidegült teste piheni örök álmát, a ki nemcsak a családé, hanem mindnyájunké, a szó legtisztább értelmében vett közügyé is vala; a kinek mig élt elve volt: Munkálkodni a kárak, mig nappal van, mert eljön az éjszaka, melyen senki nem munkálkodhatik; a ki hiven életelvéhez példányszerű, nemes foglalkozás közt tölté idejének minden percét, hogy ennek jutalmául forrón szeretett övéinek mindenike testi és lelki eledeletét megtalálja s a számadás napján megnyugvással mondhassa el az örök bíró előtt: Szent atyám, azok közül, kiket nekem adtál, egyet is el nem vesztettem s a kit, mint jó katona az ütközet hevében helytállva kapja a halálos sebet, szintén munkája közben ért a gyilkos szél, mely halálnak csiráját vitte testébe s melynek eltávolítására hiába fogott kezét az eléhaladott orvosi tudomány a hű feleség és jó gyermekek fáradhatlan ápolásával, mert nem leheté feltalálni a gyógyírt ah! Gileádban sem.

És most, oh felséges Isten! ott fekszik sötét koporsójában hidegen, mozdulatlanul elöttünk az, kinek oly melegen dobogott szive, s oly hön érzett lelke mindenért, a mi szép és nemes volt; a ki nem sajnált sem időt, sem fáradtságot, ha azzal községe és egyháza előmenetelét, boldogulását eszközölheté s általán a közügynek szolgálhatott; ott fekszik s bár tekintetünk reá irányozva, hiába omlanak fájó könnyeink, hiába dobog fennen vérző szívünk, nem érti meg töredezett szavainkat, nem figyelmez esdő tekintetünkre, siet eltávozni tőlünk s itt hagyni azokat, kiket úgy szeretett s a kik úgy szerették őtet!

S pedig oh, tekintve életkorát, 2) az élet véghatárául tett 70 avagy 80 évig, mily sokat szolgálhatott s tehetett volna még azon a téren, melynek — fájdalom — ma oly kevés munkása van, a melyen az ügybuzgóság, önzetlenség oly csekély, hogy már-már a hajdani bölcs eljárása szerint fényes nappal is égő lámpával kell keresnünk, ki nem saját érdekét, nem önjavát keresi, tekintvén mindenben, hogy haszna mi? hanem lelkesül az eszményiért, hevül az eszméért is, mely nem nyujt harcosainak ugyan csillogó kincseket,

1) Szentgericzen, 1883. dec. 3.

2) A néhai 62 éves volt.

világszerinti gazdaságot, de adja az öntudat nyugodtságát, a kötelességteljesítésből származó nemes önérzetet, adja a költő eme szavait az ajkakra: Szent hazám! megfizettem mind, mivel csak tartozám!

Elköltözött atyánkfia, te tudod oh ur Isten, im ez öntudattal, a nemes sziv emez érzetével hunyhatá le szemeit örök álmára, bárha idő előtt történék is ez, hagyván oly ürt maga után kisedel körünkben, melynek méltó betöltése vaj mikor és ki által leszen meg? Nehéz lenne rá felelnünk! mert ha egyebektől eltekintünk is, a közvagyonnak oly arisztidesi féltékeny őre, az igazságnak bárkivel szemben oly ker. János szellemű bátor kimondója bizony ritkán találkozik s félő, hogy beteljesedik rajtunk, mit Mózesről, a nagy népvezérről és prófétáról elhunytá után az utódok feljegyeztek: nem támadott azután Izraelben olyan próféta!

Ah de atyánk, Istenünk, ha a veszteség súlyos voltát emlegettük a néhainak a családon kívüli szereplésében, miként fessük le annak megmérhetlenségét övéire? mit tett? és miként munkált 31 évre terjedő családi életében, sokkal ismertebb tények, mintsem azokat felsorolni kellene; ismeretes, hogy szorgalom, igyekezet, kitartó munkásság valának az ő mindennapi eledele s minthogy ezek párosultak az egymást megértő házastársak kölcsönös szeretetével, közösen megállapított munkatervvel s Isten nevének segítségül hívásával, a kitartó szorgalom megtermé fokozatosan az eléhaladás gyümölcsseit; mert te, oh Isten, megáldod a benned bizókat előmenetellel s a téged félőket boldogsággal!

Igen, oh uram! te valóban megáldád elhunyt szolgádat családi életében azon boldogsággal, mely az élet valódi fűszere; az életgondokat, terheket hű feleség osztá meg vele, az törle le a munka verejték-cseppjeit, az simitá el a koronkénti bánat futó felhőit homlokáról s aztán részt adal nékiek égi ajándékaidból is jó atyánk; küldél mosolygó arczu vidám angyalkákat, kik, minél több gondot kelle forditni reájuk, annál inkább szivökhöz kapcsolódtak s annál több édes boldogsággal hinték be életutaikat! Majd még magasabb, a már nagygyá lett gyermekek elhelyezéséből származó öröm s a gyűgyögő unokák látásának gyönyöre tölté be sziveiket s egészíté ki az élet czéljainak valósítását ugyannyira, hogy már-már hiheték, miszerint nem hiányzik a boldogság teljéből semmi sem!...

És ekkor, mint a derült, tiszta égen a vészjelző sötét felhő, jelent meg a család tiszta egén a néhainak rossz kimenetelt josló betegsége, mely, miként az öröm poharába cseppent ürom, megkeseríté a szivekben az öröm borát s midőn a néhainak értésül adá a prófétával: rendeld el a te háza dat, mert meghalsz, egyszer smind a körülötte levőket is előkészíté a legrosszabbra, a mitől félnök lehete, hogy t. i. elesik nemsokára az ő k fejöknek koronája. S im, a mitől félték s mindnyájan féltünk, bekövetkezett, halála szomorú valóság lett immár, melynél legfőbb vigasza a kesergő sziveknek abban lehet, hogy nemcsak ők, de minden jók sirva állnak ravatala körül, fájlalva azt, ki a haza vészes napjaiban

mint nemzetőr, majd közhivatalnok, majd ismét mint községének előljárója, egyházának jegyzője, kebli és egyházi tanácsos oly sok szépet, jót és nemest tudott létesíteni, hogy méltán vehetjük ajkainkra a kesergő pátriárka eme szavait: a mi dicsőségünk től megfoszta minket és a mi fejünknek koronáját elvevé!

Mostan azért, ekkora csapás sulya alatt, ekkora veszteség érzetében, ki lehetne a mi, de ki az árván maradt családnak vigasztalása, fölemelője és gyámola, mint te, oh felséges Isten! Kérünk tehát, jövel a te vigasztaló szent lelkeiddel a bánatos özvegyhez, ki méltán kesergi: elszakasztottad én tőlem az én barátomat és társamat s a síró árváknak s főleg azok még gyámolításra váró tagjainak, kiknek megszűnt örömük és siralomra fordult életök: együttesen szóljad Jeremiással: hagyd a te árváidat én eltartom és a te özvegyed én bennem vessereménységét! Cselekedd, hogy legyenek a te oltalmad szárnyai alatt békességben s a nagy csapás metsző fájdalmára nyujtson gyógyírt az idő, ez a legjobb orvos. Szólj vigasztalást a fiakká lett vőeknek, unokáknak, a jó testvéreknek, a közeli és távoli rokonoknak s enyhítsed szívök vérvő fájdalmát a távolban kesergő gyermekeknek, kik fájó keservőknek bárcsak abban sem adhatának könnyebbülést, hogy a jó édes apának koporsójára borulhassanak!

Mindnyájunknak pedig tedd tanulságul e gyászesetet, hogy igyekezzünk úgy élni, hogy sirunkba minket is őszinte könnyek kísérjenek. A Jézus nevében kérünk, hallgass meg minket oh ur Isten! — Amen!

Ürmösi Kálmán.

EGY SZÓ A „DÁVID FERENCZ“ EMLÉKALAPITVÁNYHOZ.

A magasztos eszme: „egy korszakot alkotó szellemnek örök emléket, állandó oszlopot emelni“ hamar testté vált. — A „Keresztény Magvető“ Aranykönyv című rovatában figyelemmel kísért bámulatos részvét és versenyes odajárulás feltűnő nagyságra, szinte reményfeletti mennyiségre, tetemes erőre emelte ez emlékoszlopot.

Én meggyőződve hiszem, hogy több komolyan gondolkodó lelkekben, szent vallásunk iránt melegen dobogó szivekben felmerül egy kérdés: hogy „a nagyszerű alapítvány, az eddigi javadalmazást tekintve, a teremtő szellem emlékéhez fűzhető célnak megfelel-é?“ mely kérdésre, szerény nézetem szerint, még eddig, szinte „nem-et lehet felelni. Ugyanis egy hiteért, s lelki szabadságáért áldozatul esett püspök emlékére emelt alapítványnak, véleményem, s meggyőződésem szerint, valódi célja lehet, kell hogy legyen:

Először: „Az alkotó szellem által, apostoli erővel, hitbuzgósággal, és szép renddel egybe alkotott testnek, hitfelekezeti társulatnak fentartása, szilárdítása és terjesztése.“

Másodszor: A püspöki hivatal körében mutatkozó hiányok, szükségletek fedezése, mennyiben ezek, az elébb említett céllal szorosán kapcsolatosak.

Harmadszor: Az alakuló eklézsiáknak, vagy hanyatlásra indult hitközségeknek gyarapítására, védelmére, támogatására látható és fenntartó segílyt adni.

Negyedszer: Papi és iskolamesteri állomásokat, hol közérdekből (status ratio) kell ilyeneket fentartani, de helyi javadalommal kellően biztosítva nincsenek, lehetőleg biztosítani, segíelyezni.

E négy tételben van, egyéni nézetem, s határozott véleményem szerint felállítva egy hitfelekezetet alkotott püspök emlékére keletkezett alapítvány főcélja, és e tekintetben írok meg néhány ide vonatkozó észrevételt.

Az első általános állításra, már a harmadikban szinte elégséges irány van kimutatva, csak lelkiismeretes megfontolás, komoly és csalhatatlan helyi felismerés, tájékozás vezérelje az osztó határozatokat.

A második állításra, többek közül, például csak egyet kívánok ez idő szerint felhozni. A koronkénti püspöki vizsgálatra mulhatatlanul szükség van, de azon értelemben, mint mikor kifosztott szegényes állapotunkban, a püspöki állomást, vizsgálatok alkalmával, eklézsiák és belső emberek, erejükhöz, s áldozatkészségükhöz képest nyújtott honorariummal, tiszteletdíjjal támogatták s tartották fenn. — Ma napság merőben más körülmények más intézkedéseket vesznek igénybe; tekintve a püspöki vizsgálatnak hatáskörét, jótékony befolyását

a vallásos buzgóság élesztésére, az ekkleziák és belső emberek szellemi és anyagi emelkedésére, kölcsönös viszonyaik szilárdítására, s egész hitfelekezetünk felvirágzására ;

tekintve az ekkleziákat és belső embereket terhelő, s naponként sokasuló polgári és állami követelményekre, ezek mellett a kepe jövedelemnek évenként nevededő, számokban felmutatható apadására, s oly mennyiségű, s tán bevehetetlen kepehátrálékokra, melyekből bizony szép nyugdíjalapot lehetne létesíteni ;

s tekintve egyházi közvagyonunknak, ez időben szép szerencsével emelkedett gyarapodására, s vallásos czélu alapítványok keletkezésére, azon határozott nyilatkozatra kell jőnünk, hogy a koronként „előforduló püspöki vizsgálatnak szabályozott illő díjazása ódázhatlanul szükségessé vált,“ s erről gondoskodni s tüzetesen intézkedni egyházi kormányunk van hivatva, hogy az eddig gyakorlott, ugyan önként teljesített, s hordozott váltakozó díjazás, ne essék az ekkleziák szegényes pénztára, s még szegényebb belső emberek több helyt hosszabban nyomasztó terhére.

Ez is egy püspök emlékalapítvánnyal szoros kapcsolatban áll, talán sok másoknak is nézete szerint.

A vallás és idekapcsolt erkölcs és isteni tiszteletet érdeklő oktatásban kitünő tanítók ösztöndíjazása szintén ez alapítvány keretébe tartozik, felekezeti tanítóink működését tekintve még a községi iskoláknál is, ha az ily oktatást vezető s folytató mestereink nem községi tanítók is egyszersmind, mint már alkalmilag néhány felekezeti iskoláknál tényleg bebizonyult, de e tekintetben is csak a vallás és erkölcstanbeli munkálat eshetik díjazás alá, mert a polgári és állami tanítást a magyar haza bármelyik európai mivel állammal versenyezve mutathatja fel, s a nevelés és oktatás körül tett intézményeivel, koronkénti javításaival, s fokozott ösztöndíjazásaival, magos eredményekre számítani jogunk van.

Irodalmi termékek pártolása és díjazása csak olyakra számítható, melyek vallásunk alapelveinek, igazságainak, történelmi felderítését, mostoha viszonyok miatt rejtegetett fontos okmányoknak ismertetését, egyházi történelmünknek sok ellenszenves elferdítésektől való kitisztázását, vagy kitüzött pályázati kérdéseknek, feladványoknak megoldását, megfelelő feldolgozását, s t. eféléket tartalmaznak, és szakbizottsági bírálata szerint ítéltetnek díjazásra méltóknak ; mert a kézi könyvül, vagy magánhasználatra szolgáló dolgozatok, ha jók, keresett kelendőségükben, még ismételt kiadásban is, az érdemlett díjazást megnyerik.

Nem jöhet tekintetbe a szegények, árvák, özvegyek segélyezése, a mi ugyan általános keresztényi erény, de az ilyenek azon czélu alapítványok javadalmához tarthatnak igényt. Annyival kevésbé lehet ezt helyeselni, mert a közelebb gyakorlatba vett aprólékos szétosztogatás, nem egyéb, mint a magasabb czélu alapítványi javadalomnak szétforgácsolása hasznos eredmény nélkül, mert a kik keresztényi szeretet és kegyesség segélyére, vagy kézi munkájokra vannak utalva, azokat a szétosztott egy vagy kétszeri csekély adomány ugy se menti

meg sorsoktól, s nem emeli ki szegényes helyzetökből, kivált, midőn felmerül még az is, szemtanulag igazolva, hogy míg az osztályból részesültnek keze közt tartott a nyert pénzből valami, addig józan fővel nem igen lehetett látni. — A több apró részleteket együtt véve, nagyobb közérdekű szükséglet fedezését tették volna lehetővé.

A Dávid Ferencz alapítvány homlokzatára az emberiség legnemesebb, s magasztosabb szellemi kincse, féltettebb zászlója „a lelkiismeret szabadsága“ van kitűzve, úgyhiszem minden unitarius igaz lélek nézetével találkozom, midőn azt állítom, hogy a dicső alkotónak emlékére megteremtett, nevéhez és művéhez méltó alapítvány helyes és célirányos kezelésénél annak vitalis érdekeit kell figyelembe tartani, s gyakorlatilag követni; s az előbb irt tételeknél is évenként a legérdekesebb, s tán égetőbb szükségekre szoritkozni, hogy időnként jelentékenyebb segélyt, s gyámolítást lehessen nyújtani, s rendre nagyobb mérvben láthatóvá, észlelhetővé tenni ez alapítvány hasznosságát, hogy időről-időre az alkotó szellem dicsősége fényesebb, az alapítványt kigondoló és megteremtő utódnak neve és érdeme a késő nemzedék előtt is háládatosan elismert és hirdettet legyen.

Még végre ide sorolhatónak vélem a zsinat tartás szükségletét negyedévi fordulóban.

Megnyitám e közérdekű tárgyalásnak rendjét, hogy többek s behatóbb értelmek hozzászólva, a kezdetben fenhagyott jognál fogva, egyházi kormányunk idők folytán tüzetes értekezés és határozott intézkedés által, mint törvényhozó hatóság, bölcs és célravezető rendeleteket tehessen, s gyakorlatba hozhasson.*)

Gyöngyösi István,
egyh. közügy főigazgató.

*) Teljesen igazat adunk e cikk t. írójának abban, hogy a Dávid F. alapítványt czélszerűbben kellene felhasználni, mint a hogy most használtatik. Ezért örömet tért nyitunk folyóiratunkban e tárgy körüli eszmecserére, hogy az minél részletesebb megvitátást nyerjen addig is, míg maga az egyh. főtanács fogná — talán már legközelebbi összejövetele alkalmával — a felhasználás módozatainak megváltoztatását tárgyalni. Másfelől azonban nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy a t. cikkíró ur oly számos és oly nagy dolgokra terjeszkedett ki ajánlatával, a melyekre a Dávid F. magában szép, de mégis szerény alapítványa nem ér el. Mindössze is évi ötszáz forintról van szó. Hanem már ebből fedezni a püspöki vizsgálat költségeit, vagy mondjuk tiszteletdíjait is bizony alig lehetne. Mi jutna akkor az ajánlatba hozott vallástanítói ösztöndíjazásokra, az irodalmi termékek pártolására, egyházközségek segélyezésére s a mi egymagában az egész alapítvány jövedelmét felemésztené: a zsinattartás költségeinek fedezésére? Ha az alapítvány mostani felhasználása czélszerűtlen, bizony az ajánlott módok sem látszanak gyakorlatiaknak, mert annyiféle szükségre oly csekély összeg annyi, mint szárazságban a futó eső. De mert mi e szükségeket egyáltalán nem vonjuk kétségbe, sőt egyházunk közvagyonának az újabb időben lett mindenesetre szép gyarapodását sem látjuk oly rózsás színben, abban a meggyőződésben vagyunk, hogy gondolkozzunk ugyan az alapítvány czélszerűbb felhasználásáról is, de még főbb dolognak tartanók, ha annak gyarapításáról is gondolkoznánk, mert most egyedül a főt. püspök ur ápolja még szeretett gyermekét.

Szerk.

FRANCZIAORSZÁGI LEVELEZÉS.

P á r i s, január 1884.

(Az 1883. év. — A párisi theol. kar megnyitó ülése. — Luther százados emlék-
ünnepé Párisban. — A theol. társulat ülése nov. 27-én és december 18-án. —
A halottak: Henri Martin.)

Szerkesztő úr!

A legutóbb lejárt év nem fog megmenekülni az általános törvény alól, miszerint megkezdésével lelkesülten üdvözölték azon reményekért, a melyeket keltett, azon nagy dolgok várásáért, melyeknek valósulni kellett; elmúltával félreismertetett, hibáztatott, mert nem felelt meg a bizalomnak, melyet benne helyeztek. Olvassa el ön azokat a búcsuztatókat, a melyeket minden árnyalatu sajtó minden országban kötelességének hiszi elmondani december 31. napja után azon időszakról, a melyet e nap bezár — úgy fogja találni, hogy mindenikben egy érzelem, a csalódás érzelme uralkodik. Ugy látszik, hogy az emberek mindent csak az időtől várnak és éppen semmit se maguktól, kezdeményezésüktől, munkájuktól, törekvésüktől s az igazság és a gyakorlati jó keresésében való kintartásuktól. Világos, hogy ha az ember mindig mindent valami deus ex machina-tól vár, különös csalódásoknak teszi ki magát az életben! Hogy tisztas eredményre juthassunk, nemcsak az szükséges, hogy előre törekedjünk, hanem az is, hogy a földi, egyéni lélettől ne várjunk többet, mint a mennyit adhat és adnia kell. Ha mindnyájan erélyesebbek s egyenként munkásabbak volnánk, ha vágyaink nem volnának határtalanok, reményeink túlzottak, az élet kevesebb csalódást nyujtana. Egyébiránt annak, a ki a dolgokat nyugodtan szemléli, mindenik év maga után valami bevégzett jó dolgot s a haladás után valamely lépést jelez. De hogy ezt a jót meglássuk és ezt a haladást megérezzük, nem szabad türelmetlennek lennünk s itt a földön valódi tökéletességről álmodoznunk. Valaki azt mondotta: „Az Isten türelmes, mert örökké való“ — az ember talán azért oly türelmetlen, mert e földön nem örökké való és éppen ezért készséggel feláldozná a jövőt a jelenért, nem gondolván meg, hogy ha reményei valósulnának is, a világ folyása egészben véve, nem lenne jobb. — — De most veszem észre, hogy prédikációt kezdtem tartani, pedig éppen nem volt szándékom; igazolásomul még csak azt mondom, hogy ezek az elmékedések nem azoknak a különböző reflexióknak olvasására keletkeztek bennem, melyeket a lapok azokról a csekély eredményekről hoztak, a melyeket az 1883. év maga után hagyott. Világos, hogy ezek az eredmények azon szempont szerént, a melyből nézzük, lehetnek kicsinyek vagy fontosak, de minden esetre meg vannak, léteznek.

Hogy rendes körümben maradjak: ha a francia protestantismust

veszem tekintetbe, úgy találok, hogy az 1883. év oly nyomot hagyott, melyről azt szeretem hinni, hogy oly valóság, a milyennek látszik: értem azon két párt közt mutatkozó békülekenységet, melyre a reformált egyház szakadott. Vitatkozásaik kevésbé élesek, mint a multban. Ugylátszik, hogy némi közeledés fejlődött ki az emberek között, de ez a közeledés valósággal inkább csak a vidéki egyházakban érezhető, mint Párisban. Könynyen meg lehet érteni, hogy a kibékülés miért történik hamarább Párison kívül. A vidéken a személyes kérdések nem olyan élesek, mint Párisban, mert a személyiségek inkább elmosódnak. Az egyházak tagjai a vidéken a vallástan némely pontjait, vagy némely egyházi tételeket illetőleg kevésbé hevesek, mint a párisiak. A multban a viták a vidéken nem voltak oly élesek és elmérgesedettek, mint Párisban, s következőleg a sértések kevésbé mélyek voltak s hamarább beheggedtek.

Az esztendő utolsó hónapjaiban néhány jelentékeny és vigasztaló ténynek voltunk tanúi. Orthodox papok, még pedig éppen nem selejtesek, nyilvánosan oly széles látkörrel adtak tanubizonyságot, a mely eddig szokatlan volt. A körülmények pedig, melyek közt azok kifejezést nyertek, nagyon emelték azok jelentőségét. Közülük, például, egyik egy papszentelés alkalmával, nem habozott így nyilatkozni: „A bibliát nem az Isten diktálására irták oly czélből, hogy abban minden problémára könnyű megoldás nyujtassék, sőt még azon problémákat illetőleg sem, a melyek az emberi szellem tárgyai. Nem találunk abban oly csalhatatlan történelmet, hit vagy erkölcsstant, a mely megszüntetne minden kételyt és minden vizsgálódástól felmentene.“ Ez igen helyes, így gondolkoznak a szabadelvűek is, meg kell azonban vallanunk, hogy az orthodoxok nem szoktattak minket ily beszédhez. „Azt a szép eszményi egyházat, — folytatja a szónok — a melyben a pap vizsgálat nélkül azt prédikálná, a mit a nyáj hiszen és a melyben a nyáj béhunyt szemmel fogadná el, a mit a pap prédikál, az ilyen, a mint nevezni szokták, egységes, istenfélő egyházat én kiholt egyháznak nevezem, melyben senki sem szereti az igazságot, mert senki sem keresi.“ Hasztalan többet idéznem; ezek eléggé bizonyítják, hogy már messzi vagyunk a tekintélyi hittől, s határozottan a szabad, egyéni és élő hit útjára tértünk.

Egy másik, stylusa nagyságáért és eszméinek ereje és merészségeért sokkal jelentékenyebb predikáció az, melyet Fallot ur tartott a szabad egyházak zsinatának megnyitásakor. ¹⁾ Ez a beszéd, ha nem is esemény, minden esetre oly jelenség, melyet nem kell észre nem venni. Eleitől kezdve a szerző azokhoz hasonlít, kik a nép szükségait és szenvedéseit a szószékről hirdetni merészkedtek. Azt állítja, hogy a közönségnek világi vallásra van szüksége. A világi szellem

¹⁾ Ennek a beszédnek a czime: „A világi vallás“ egész terjedelmében közölte a Revue Chretienne, novemberi számában. Fallot ur pap a párisi szabad egyházban, most éppen jeles felolvasásokat tart fiatal embereknek; ezeket a felolvasásokat, igen méltán, nagyon sokan hallgatják. Az előadott tárgyak kényes természetűek, s vegyes hallgatóság előtt templomban nem lehet azokat tárgyalni. Az erkölcsiségre vonatkozik. Merész vállalat, de helyes és szép.

nálunk még nem verte ki mindenik várából a klerikális szellemet. Minőnek kell lenni a világi vallásnak? A szerző így határozza meg az az Isten atyaságában való hit. Az egyházat azzal vádolja, hogy Istent elfátyolozta. Saját szavait idézem: „Szokott kegyességünk a fiunál állapodik meg, tőle meríti azt, a mit az egyéni üdvösségre szükségesnek tart, semmit sem gondol az atya általános tervével, azaz a közös üdvösséggel. Vigyázatok, nehogy tévedjete! Van oly kegyesség, mely mindig Jézusról beszél, de a mely csak Jézus nevét hordja ajakán, de a melyben épen nincs meg az a kegyesség, mely Jézusban volt. — Önző kegyesség, mely arra tanít, hogy ne érdeklődjünk azok iránt a szent dolgok iránt, melyek az Atya szívét érdeklik, hisz mindaz, a mi az emberi családot érdekli, érdekli az Atyát; korlátolt kegyesség, mely a lelkeket a tudomány nélkül való buzgóságnak, vesztélyes inspirationnak dobja oda.“ Annak a világi vallásnak, a melyet Fallot ur követel, lényeges jellemvonása a szabadság; másik nem kevésbé lényeges jelleme a vallásos szellemnek a tudományos szellemmel való összhangzás.

Ez a néhány sor kellő tájékozást nyújt Fallot ur beszédéről. Jegyezze meg ön, hogy a beszéd a független egyházak zsinatának megnyitásakor mondatott, tehát midőn a szerző egyéni gondolatait tárja előnkbe, egyszersmind az a számos pap is szentesíti, a kik erre a gyűlésre nagy számba megjelentek.

Nem volt-e igazam, midőn azt mondtam, hogy ez a két beszéd nagyon bátorító tény egyházi küzdelmeinkben? Egy tanár igen találóan jellemezte ezt a két beszédet, azt mondván, hogy a szellemi mozgalmat jelzik, a mely az orthodox egyház legkiválóbb embereiben forr s több vagy kevesebb bátorsággal nyilatkozik. Mindenesetre szerencsés jel és nagy lépés előre; ezen a téren találkozhatunk, kezet nyujthatunk egymásnak s egyesülhetünk, hogy egy célra munkáljunk. Ha az 1883. év csak e két nyomot hagyta volna maga után francia protestanságunkban, akkor sem nevezhetnők ez évet elveszettnek; éppen nem, mert mind az, a mi a protestans családöt egyesítő köteleket szorosabbra huzza, nyereségnek tekintendő.

A mult év vége még némely fellegeket is eloszolni látott, a melyek a protestantismus egén alakultak a cultus budget tárgyalása alkalmával. A protestans seminariumok költsége egyidőre kérdésessé lett; de az 1884. évre még meghagyatott kevés levonással. Azt is jelezték, hogy a községi törvénynek azt a cikkelyét, a mely a községekre bizná, hogy a papoknak adjon-e szállást vagy sem, a senatus nem szavazza meg; az megtartja a törvénynek kötelező jellegét. Miután a törvény a senatusból a követek házába visszakerült, azt gondolják, hogy a senatusban kapott szerkezetében meg fog szavaztatni. Ha így történik, a hitfelekezetek egyenlősége újabb intézkedésig fenn lesz tartva. Azonban nagy ideje, hogy a francia protestans egyház gondoskodjék jövőre.

A párisi protestans theologiai fakultás megnyitása ez évben igen élénk volt. Ezt, kétségtől, annak az érdekeltségnek kell tu-

lajdonítani, a melylyel a protestans közönség a fakultás iránt viseltetik, de annak is, hogy a tanév megkezdése éppen összeesett Lutherszázados emlékünnepevel. Azok a jelentések, a melyeket felolvastak, mutatják, hogy a tanulmány folytonosan emelkedik, ezt bizonyítják a tanulók dolgozatai. Több oly dolgozat van, mely jeles és az irónál komoly ismeretbőséget tételez fel. Egyházunknak ezek szép jövőt ígérnek. Összesen 15 dolgozat volt, 12 a baccalaureatusságra 2 oklevélért, 1 tudorságra. Ezekhez az akadémiai dolgozatokhoz kell számítanunk még a tanárok által adott tárgyakról készített tanulmányokat is.

A megnyitó előadást Ménégosz tanár tartotta. Tárgya volt: *Luther mint theologus*. E dolgozat, melyet később kinyomattak, nagy tulajdonságaiért kitünő. Az író bámulatosan ismeri tárgyát s mesterileg kezeli. Meg lehet, hogy a nagy reformator iránti rokonszenvéért nem tudott egészen részrehajlatlan lenni. Annyi bizonyos, hogy nagyon is mellőzte azt a kézzelfogható ellenmondást, a mely azonnal feltűnik, ha Luthert úgy nézzük, mint reformator, más felől mint theologust, vagy ha úgy tetszik, a vallásos küzdelem emberét, meg az önelhatarozás emberét. De ezen fogatkozás mellett, a mely a Luther iránt való nagy bámulatból származik, Ménégosz ur előadása megragadta halgatói figyelmét, a kiket a tanár meglepő előadása világos és szabatos nyelve egy óránál tovább elbájolt. Az ily előadások nagyon gyümölcsözők mindazokra nézve, a kik azokon megjelennek. Nem hallgathatom el a fakultás dekánjának Lichtenberg urnak rövid beszédét, különösen nem hallgathatom el azokat a szavakat, melyeket akkor mondott, mikor Franciaországról ezt mondotta: „nem érte volna meg a sedani napokat, ha wormsai napjai lettek volna“.

Őn tudja, hogy a protestans Németország mily ünnepélyesen és nagyszerűen ülte meg Luther emlékünnepeit. A francia protestantismus is ki akarta mutatni elismerését a nagy reformator irányában. Attól lehetett tartani, hogy az 1870. évi események szomorú emléke legyőzi a vallásos és erkölcsi érzelmet; azonban minden szív találkozott ez ember és munkája iránt való őszinte bámulatban és tiszteletben. Az ünnep kizáróan lutheranus jellegű levén, a párisi luth. egyház tanácsa bocsátotta ki a meghívást a főváros minden protestansához felekezeti különbség nélkül. Ez a felhívás meghallgatásra talált. A lutheranus templom igen kicsiny is volt arra, hogy a megjelent sokaságot befogadja, a mely a szellem ez ünnepére nagy készséggel jelent meg. Ebben a vallásos nyilatkozatban minden nagyszerű, méltóságos volt; a predikatio, az ének, a tartott szónoklatok mind méltók voltak az emberhez, kinek emlékéit ünnepeltük, valamint ahoz a nagyszerű eszméhez, mely az ünnepélyt vezérelte. Nem kísértem meg részletesen ismertetni az egyház papjának Walbaum urnak hatásos, nagyszerű predikatióját, csak Pressensé urnak szónoklatát említem meg, mivel igen nagy hatást tett. Egy eszmét fejtegetett, a melyet néhány nappal az előtt, a Madám-utczai szabad templomban tárgyalt. A tétel az, hogy Luther nagy hatása annak tulajdonítható, hogy

ő egy tökéletes ember és tökéletes keresztény volt, ennek nagyságával, terheivel, magas aspiratióival és mély kételyeivel nem csak egy népnek, hanem az egész emberiségnek szükségeit egyesítette magában. A hallgatóságot a beszéd annyira meghatotta és megindította, hogy ha a hely szentsége nem gátolja, megtapsolták volna.

A theologiai társulat csendes munkálkodásával folytonos érdekltséget kelt maga iránt. A társulat tagjai most is oly készséggel jelennek meg az üléseken mint kezdetben, ez nyilván mutatja, hogy szeretik s egyszersmind hasznosnak tartják. A november végén tartott ülést egészen Matter ur foglalta el az isten igazságáról tartott tanulmányával. Ennek a dolgozatnak a szerzője nagyon járta a német theologiai irodalomban, s abból sokat idéz. Matter ur szerint az Isten igazságossága abban a tevékenységben áll, melylyel Isten a maga törvényét szentesíti; csak szabad és felelős lényekkel szembe nyilvánul s csak az ily lények cselekedete után használtatik; szóval retributív. A szerző vizsgálja az Isten igazságosságának és szentségének viszonyát, továbbá, hogy Isten igazságossága mi módon alkalmaztatik, végül Isten szeretetének és igazságosságának kérdését stb. Bár nagyon lelkiismeretes e dolgozat, mégis több bírálni való, sőt ellenmondás is van benne, mit például az Isten szeretetének és igazságosságának összeegyeztetéséről mond, nincs összhangzásban azzal az általános eszmével, melyet előzőleg az igazságról felállított.

Sokkal érdekesebb az a tanulmány, a melyet Ménégóz theol. tanár olvasott fel a dec. 18-án tartott ülésben a gyermekek kereszteléséről. Lehetetlen egy ily tudós, tartalmas és szépen irt értekezést kivonatosan ismertetni. Ménégóz ur a gyermekek keresztelésének jogosultságát irodalmi, történelmi és dogmatikai okokból bizonyítja. Vizsgálat alá veszi Pál eszméjét a keresztségről. Szerinte szent Pál csak a pogány szülöktől született gyermekeket keresztelte meg; a keresztények gyermekei csak szülők keresztelésében részesültek; a létező egyházak nem engedték meg a Pál-féle nézet helyességét, de a jelenlegi szertartás semmiben sem ellenkezik a kereszténység szellemével stb. A vita, mely a felolvasást követte, igen élénk és érdekes volt, e tekintetben nem engedett magának a felolvasásnak.

December hónapban Franciaország nagyot veszített Henri Martin halálában. Miként igazán mondták, nemcsak a legnagyobb nemzeti történelemíró halt meg, hanem a legjobb hazafiak egyike is. A hazaszeretet nála több volt legbensőbb érzelemnél, valóságos vallásos hit volt. Azonban én itt nem a történetíróról akarok beszélni, mint ilyet mindenki ismerte, csak mint a vallásos meggyőződés emberét akarom említeni. Henri Martin nem tartozott azokhoz az erős gondolkodású emberekhez, kik a skepticizmust fennen hirdetik, hanem igazhitű ember volt. Bár a katolikus vallásban született és nevelkedett fel, abból mégis rég kinőtt. Nem akarta, hogy katolikus szertartás szerint temetessék el, azt sem akarta, hogy világi teme-

tése legyen, mert vallásos hite volt. Ezért végrendeletében nejéhez és fiához intézett levélben azt rendelte, hogy protestans pap temesse el. A levél jelentékenyebb része így szól: „Mivel azt akarom, hogy egyházi módon történjék eltemetése s mivel az emberiség nagy hagyományainak átalakulását, nem pedig megsemmisülését hiszem; tekintetbe véve, hogy a kereszténységből származtunk, miként ez maga is a régi kor hagyományából származott s mert származásunkat nem kell megtagadnunk, azt akarom, hogy eltemetése s temetése protestans papot hívjanak s különösen egy szabadelvű protestans papot, azok közül, kiknek gondolkodása és érzése legközelebb áll az enyimhez; mivel az én hitemnek nincs szabályos közege, és azok, kik úgy gondolkoznak, mint én, bár sokan vannak, még sem alkotnak testületet“.

A jeles történetíró akaratahoz képest a család Dide urat kérte fel a halotti szolgálat megtételére. A temetéskor sok politikai, irodalmi, művészi s más kitűnőségek előtt Dide ur miután felolvasta Szent-Máté V. fejezete kezdetét, egy szép beszédet tartott, mely nagy hatást tett az ily vallásos szertartáshoz nem igen szokott közönségre. A sirnál a különböző testületek által tartott beszédek után Dide ur még néhány hazafias meleg szót szólott. Megtapsolt beszédét így végezte bé: „Váljunk meg tőle lelkesülten a nemes példától, melyet nekünk hagyott, legyünk jobbak családjunkban, legyünk erősebbek a közéletben. A régiek módjára esküdjünk meg itt a Henri Martin sirjánál, Páris és Franciaország nevében ígérjük meg, hogy még jobban fogjuk szeretni hazánkat“.

Charruaud D.

UNITÁRIUS KÉRDÉS HÓDMEZŐVÁSÁRHELYT.

A hódmezővásárhelyi több mint 30,000 lelket számláló ref. egyházból közelebről néhányan az unitárius vallásra tértek át. Ezzel csaknem egyidőben került a hódmezővásárhelyi törvényhatóság közgyűlése eleibe Derzsi Károly budapesti lelkészünknek, ki egyszersmind hódmezővásárhelyi fiók egyházközségünknek is lelkésze egy kérvénye, melyben a község felső leányiskola nagy termének egy hónapban egyszer unitárius isteni tiszteletet tarthatására leendő átengedéseért folyamodott. Az előbb említett áttérések-é, vagy az utóbbi kérvény, avagy végre a kettőnek véletlen összetalálkozása okozta-e? elég hogy a kérdés oly nagy port vert fel, mintha valamely végveszély fenyegetné a magyar alföld egyik derék városát. Még a „Protestáns egyházi és iskolai lap“, e kiválóan liberalis irányu szaklap is, f. é. 5-ik számában „Az unitáriusok Hódmezővásárhelyt“ czim alatt ez ügygyel kapcsolatban egy egész cikket hoz, melyet írója eme sorokkal vezet be: „Sötét felhők tornyosulnak Hódmezővásárhely egyházi életének égboltozatán. Valóságos vallásháború van kitörőben a reformatusság és az unitarizmus közt.“

Mielőtt e kérdést illetőleg megjegyzéseinket megtennők, a dolog tisztább megérthetése végett, szükségesnek látjuk egy pár lapnak ide vonatkozó tudósításait egész terjedelmökben közölni. A „Vásárhely és Vidéke“ czimű Hódmezővásárhelyt megjelenő helyi érdeklő társadalmi és szépirodalmi hetilap f. évi 4-ik számának vezércikkében „Az unitárius ügy a törvényhatósági közgyűlés előtt“ czim alatt a szóban levő kérvény tárgyalásáról ezeket írja:

Évek óta nem volt oly népes és zajos közgyűlésünk, mint a f. hó 22-ki, midőn a helybeli unitárius egyház kérvénye tárgyalatott. Úgy a képviselők, mint a hallgatóság zsufolásig megtölték a nagy termet, sőt az utóbbiak nagy része, be sem férvé, a folyósókon és az udvaron képeztek nagy csoportokat. Rónay Lajos főispán ur felhívására Derzsi Károly budapesti unitárius lelkésznek (ki a helybeli unitárius egyháznak is lelkésze) kérvénye egész terjedelmében felolvasatott. A kérvény röviden, de behatóan ismertette az unitárius vallást, elmondván, hogy az unitárius hit alapdogmája az egy Isten hívése és imádása, Krisztusnak mint embernek tanait pedig evangéliumi szeretettel követik szívökben. Ezen, államilag is elismert és bevett vallásfelekezet nevében kéri nevezett lelkész ur a törvényhatósági közgyűlést, hogy a községi felső leányiskola nagy termét egy hónapban egyszer, egy vasárnapon, s akkor is csak egy rövid órára unitárius isteni tisztelet tarthatása céljából engedje át. Felhossa, hogy vannak Erdélyben unitárius egyházak, melyekben a reformatusok állandóan tartják isteni tiszteletöket. Végezetül reményét fejezi ki a lelkész ur, hogy Hódmező-Vásárhely mélyen tisztelt törvényhatósága kész meghallgatni a fentebbi kérelmet, s megadja az alkalmat arra, hogy a községi felső leányiskola termében tartandó unitárius isteni tiszteleteken Vásárhely város unitárius polgárai hitük és meggyőződésük szerint gyakorolhassák vallásos erkölcsiségöket.

A kérvény felolvasását mély csend követte. Végre a főispán ur felhívása után szót emelt Kovács József képviselő ur, s ajánlta, hogy miután az unitárius

istentisztelet vasárnapon tartatik s az iskolai tanítást egyáltalán nem akadályozza; továbbá, mert az unitárius vallás elveit tisztáknak, a józan észszel meg-egyezőknek tartja, kéri, hogy e kérelem egyhangu hozzájárulással, minden további vita nélkül, adassék meg. Több felől liangzó helyeslések után szót emel Draskóczy Lajos evang. lelkész ur, s a kérvényt mereven vissza utasítja, mondván, hogy itt Vásárhelyen nem beköltözött unitáriusok alkottak unitárius egyházat, hanem a többi egyházakból kilépett emberek; beköltözött unitárius e városban csak egyetlen egy ember van, s ez a közöttünk jelen levő képviselő Nagy Tamás ur, a többiek mind áttért unitáriusok; elcsábítgatásokkal hódítják a maguk vallásukra a többi felekezetek tagjait, s ezért a kérvényt határozottan visszautasítja.

Ezután Garzó Imre ur tartott egy szép s a törvényhatóság életében bizonyára maradandó emlékü beszédet. Szerinte a törvényhatóságnak határozottan ki kell mondania, hogy unitárius istentiszteletek tartására a közs. felső leányiskola nagytermét készséggel és örömmel átengedi. Nem is tehet másképen. Az unitárius vallás törvény által szentesített létjoggal bír, melynek erkölcsi nemes iránya van és nem lát semmi különöst abban, ha városunknak némely polgárai e vallás követésével gyakorolják erkölcsi meggyőződésüket. Az mit sem változtat a dolgon, hogy nem beköltöztek, hanem áttértek a helybeli unitáriusok s számuk még kevés; a törvényhatóságot saját tekintélyének megóvása érdekében kéri, hogy a szőnyegen levő kérelmet egyhangu hozzájárulással adja meg.

Garzó Imre ur után Nagy Tamás képviselő ur személyes kérdésben kívánt szólni. Hivatkozva Draskóczy urnak az unitáriusokra mondott kemény szavaira, melyekkel egybefüggőleg őt egyenesen meg is nevezte, kijelenti, hogy az unitárius embernek természetében van a mások meggyőződésének tisztelete. A magyar nemzet örök dicsőségére, magok az unitáriusok mondták ki a világ legelőbb ezeltől 306 esztendővel a lelkiismereti szabadságot s igatták is ezt törvénybe János Zsigmond koronás unitárius magyar király előülése alatt. Soha e törvényt unitárius át nem lépte, s ebből kifolyólag az unitárius senkit sem csellel, sem fondorkodással, sem más erőszakoskodással nem hódít, hanem követi meggyőződését nyíltan, szabadon, s ha valaki vallása után tudakozódik, azt örömet megismerteti másokkal, mint megismerteti ezt minden más felekezetbeli is, s ha mégis létezik áttérés, az egyedül a lelkiismereti meggyőződéseknek kifolyása, ez pedig szent és sérthetetlen, és soha azért senki kérdésre nem vonatott.

Nagy Tamás tetszéssel fogadott beszéde után szót emelt Draskóczy L. kijelentvén, hogy gondolatában sem volt Nagy Tamásra alkalmazni az általa elmondottakat, de hogy igazat beszélt, azt hivatalosan megindítandó vizsgálatok alapján képes be is bizonyítani. Draskóczy felszólalását tovább folytatja Karancsy ref. lelkész ur s a legnagyobb türelmetlenséggel beszél az unitáriusok ellen, mint a kik csak az egyházi adók elől menekülve lesznek unitáriusok. (Nagy zaj. A hallgatóság között nem egy hang kiáltotta: hát e beszéd nem a papi fizetések érdekében van mondva!?) Egyéb okot Karancsy nem tudott az unitáriusok ellen felhozni, mint azt, hogy az isteni tiszteletek alkalmával „félkalmár“ emberek lopózhatnának be az iskolai terembe, s ellopják a felső leányiskola taneszközeit. Ezért kéri, hogy tagadtassék meg a kérelem. Kapott is erre Karancsy ur méltó választ Gosztonyi Sándor urtól, ki az unitáriusok nevében a sértő támadást, mintha az unitáriusok zsványok lennének, visszautasítva, kérte a főispánt, hogy Karancsi urat a törvényhatósági közgyűlésbe nem illő sértő kifejezéseire utasítsa rendre. Karancsy ur epesen válaszolt: hogy ő nem szokott zsványokkal cimborálni. Főispán ur nyomban szót is emelt s kérte a képviselőket a törvényhatóság tekintélyének fentartása érdekében, hogy tartsák magukat távol a felekezeti szűkkebléségtől s ne adjanak annak kifejezéseket a teremben. Ezután Gosztonyi Sándor ur folytatólag mondja, hogy a törvényhatóság anyagi segélyben részesít e városban minden felekezetet, hát ugyanakkor megtudná-e nem is az anyagi, hanem az erkölcsi támogatást tagadni az unitárius egyháztól, melynek kérelme semmi áldozatot nem igényel. Maga részéről az emberszeretetet, a humanismus nevében kéri, követeli, hogy a kérelemnek hely adassék.

Szót emeltek most újra Kovács József, Garzó Imre, Nagy Tamás, Gosz-

tonyi Sándor, Goth László, mindannyian a kérelem megadása mellett. Karancsi-Draskóczyék részéről zajosán sürgették a szavazással eldöntést, mire Nagy Sándor főkapitány ur állott fel s óva figyelmeztette a szavazni akarókat, hogy gondolják meg, miszerint ilyen nagyfontosságú kérdést nem lehet egyszerű szavazással keresztül metszeni, mélyreható dologról van itt szó, melynek következményeit nem lehet belátni; nem tudja, hogy azok, a kik most a szavazást sürgetik, egy esztendő múlva hangoztatnák-e oly nagyon, hogy „szavazzunk!“ Erre Draskóczy lelkész ur indulatosan közbevág, hogy ha a kérelem megadatik, akkor itt „nagy vallásháború“ fog kiütni. Következett erre oly zaj, hogy az egyszerre huszan is beszélők közül senkit sem lehetett meghallani. E kínos jelenetnek a főispán ur vetett véget, javaslatba hozván, hogy ne döntsék el most itt e közgyűlésen a kérdés, hanem tétessék át a községi iskolaszékhez, azon hozzáadással, hogy a közs. iskolaszék, ha az unitárius istentisztelet az iskola érdekét nem sérti, az eddigi gyakorlat fentartását határozatilag mondja ki, t. i. hogy mint eddig, ugy ezután is tartassanak a felső leányiskola nagytermében unitárius isteni tiszteletek, az iskolaszéki elnökséghez előleges bejelentés után. Többek azt hozták fel az ajánlat ellen, hogy a most megalakult iskolaszék bizonyára meg fogja tagadni az unitáriusok kérvényét, s így az ismét a közgyűlés elé fogna kerülni, s épen azért netán újra bekövetkező éles viták elkerülésé czéljából ajánlották a közgyűlés érdemleges határozatának kimondását.

Azonban a Karancsi-Draskóczy párt tömegesen követelte az iskolaszékhez való áttételt, hol ők nagy többségben vannak; a főispán ur ily értelemben ki is mondta a végzést. Így tehát megoldatlanul, függőben hagyott e nagy fontosságú kérdés eldöntése. Kíváncsiak vagyunk, mit fog tenni most az iskolaszék, mely eddig, a felső leányiskola termét az unitáriusoknak mindig készséggel átengedte.

A közgyűlés hosszas és beható tárgyalásánál kitűnt, hogy a fentebbi kérvényt az összes felszólaló képviselők kivétel nélkül pártfogolták, s az ellen csak két pap türelmetlenkedett a törvényhatóság tekintélyének nem csekély ártalmára. A hallgatóság benn a teremben és künn a folyosokon rendkívül izgatott volt; tekintélyes ref. emberek kinyilatkoztatták, hogy ha ez így megy, tömegesen térnek át az unitárius vallásra. Szemökre is lobbantotta a két papnak Kovács József képviselő, hogy ők idegenítik el hiveiket eddigi meggyőződésüktől s vallásuktól, magukviselete által.

Pirulva gondolunk rá, hogy Krisztus születése után a 19-ik században, az emberi felvilágosodottság korában, két pap, kik Krisztus tanítása szerint az evangéliumi szeretetnek kellene, hogy apostolai legyenek, ez a két pap a legvasatagabb türelmetlenséget hirdette törvényhatóságunk zöld asztala mellett. De ennek ellenében örömmel jegyezzük fel, hogy törvényhatóságunk tekintélyes és számot tevő tagjai kivétel nélkül az emberszeretnek voltak szószólói. A közhangulat nemes rokonszenve élénk tüntetés volt a felvilágosodottság és vallás-szabadság mellett.

Probus.

Ugyanezen közgyűlésről a „Szege di H ir ad ó“ politikai és vegyes tartalmu napilap f. évi 21-ik számában „Hódmezővásárhely 1884. jan. 22-iki“ kelettel a következő levelet hozza:

Érdekes közgyűlése volt ma városunknak. A heves vitatkozás, a zaj és a viharos jelenetek egymást érték. Okot reá inkább kerestek, mint találtak.

Mindjárt a gyűlés elején tárgyalás alá került Derzsi Károly budapesti unitárius lelkésznek, mint a hódmezővásárhelyi unit. leányközség papjának abbeli kérelme, hogy a községi felsőbb leányiskola helyisége engedtessek át a helybeli kis unitárius egyházközségnek minden hónap első vasárnapjának délelőttjére, hogy ott vallásos szertartásait végezhessek.

Ez a tárgy oly jeleneteket provokált a város köztanácstermében, a miket könnyen feledni nem lehet. Mielőtt azonban a tanácskozás folyamára áttérnék, tájékoztatásul előre kell bocsátanom egyetmást.

Az itteni evangélikus egyházközségből ezelőtt mintegy hét esztendővel 15—16 család kivált, a kik valamennyien az unitárius hitre tértek át. Azóta ez

a kis felekezet csendben, békességben, zajtalanul élt közöttünk, nem avatkozott a többi egyházak ügyeihe, a mint nem teszi ma sem. Vallási szertartásukat előbb a községi felsőbb népiskolában, majd később egy magánházban, utóbbi időben pedig, a községi iskolaszék engedelmével — egy évben háromszor — a felsőbb leányiskola helyiségében tartották. Az Ur igéit azonban a hívek az eddiginél többször óhajtván hallani, Budapesten lakó lelkészüik sürűben megfordult körükben, sőt, áldozva vallásosságuknak, Nagy Bálint ref. lelkész, a felső leányiskola igazgatóját, szintén megnyerték papjuk helyetteséül, minthogy Derzsi Károly ur minden pillanatban nem jöhet le Budapestről. — Az ünnepélyes vallásos szertartások alkalmával rendszerint nagy közönség jelent meg; voltak ott tisztességes koru, őszbecsavarodott református vallásu emberek, római katolikusok, sőt nazárenusok is. A tömeges látogatásnak az oka Derzsi gyönyörű prédikációiban rejlett; és ez nem csuda, mert a ki ezt a miveltségekkel s ékeszavuu papot egyszer beszélni hallotta, az örömmel hallgatja tiszser és százszor is. Így történt aztán, hogy a vallásos szertartásoknak más felekezeti tagok általi látogatása az unitárius kis községre annyiban jótékony hatással volt, hogy áthatva a gondolat- és lelkiismeretszabadság tanaitól, sokan áttértek az unitárius vallásra; és mert az unitarizmus a protestantizmus egyik ágának tekintetik, a reformátusok közül léptek át legtöbbször az új hitközség kebelébe.

A vásárhelyi református nagy egyházközség meg nem érezhette volna híveinek ily módon való kevesbedését, ha a kis dologból nagyot nem csináltak volna. Először Nagy Bálint igazgató-tanárt vették elő, a miért ő — mint református papi jelleggel bíró ember — az unitáriusoknak prédikál. Miatán azonban látták, hogy itt önálló, józan gondolkozású férfira találtak, a mivel mire sem mehetnek, de az unitarizmus terjedését minden módon gátolni akarták, megengedték maguknak még ezt az eszközt is, hogy a „Vásárhelyi Közlöny“ szerkesztőjét, a ki a helybeli főgymnasiumnál egyszersmind tanár, elnöki utasítás folytán az iskolai igazgató által fölszólították, hogy az unitáriusokról, ugy ezeknek vallásos szertartásairól a szerkesztése alatt álló lapban ne emlékezzék meg s az ily jellegű közleményeknek egyáltalában ne adjon helyet. A lapszerkesztő ezt a pressiót természetesen visszautasította, annál is inkább, minthogy a lapot csakis a nagy közönség — az előfizetők — tartják fenn, mint hírlapnak pedig kötelessége, közönségét minden újdonságról értesíteni. — Az ily fegyver felhasználásán, a mivel a meggyőződés ellen küzdeni sohasem lehet, az egyenes gondolkozású, miveltségekkel bíró ember csak mosolyogni tud, s minthogy czélt ezzel sem értek, az lón a határozatot, hogy az iskolaszéktől, az istentiszteletek tartása végett utoljára kért iskolai helyiséget a v. közgyűlés forumán megtagadják.

Mielőtt azonban az unitáriusok ügye a város közgyűlési termében vita tárgyát képezte volna, a református egyházközség pénteken tartott presbyteriális gyűlésén az unitáriusok gyarapodása szintén szőnyegre került, a mikor a presbyteri gyűlésnek egyik tagja — a ki néhány évvel ezelőtt állítólag maga fenyegette a református egyházat az unitarizmussal — vallás elleni lázításnak nevezte az unitarizmus magyarázását, mire a jelenvolt Nagy Sándor főkapitány, a ki szintén presbyter, mivel tőle az ily lázítóknak elfogadása követeltetett, kijelentette: hogy a gondolat és meggyőződés szabadságát mindenkinek jogában áll uton-útfélen hirdetni; ha az állam vagy a létező vallásfelekezetek ellen fog izgatást tapasztalni, mint a város főkapitánya, tudni fogja kötelességét, ez alkalommal azonban ilyesminek még csak nyoma sincs.

A presbyteri gyűlésen történetekről tovább nem szölok; elég az hozzá, hogy a kérdés itt is elmergesedett s ily alakban került az a törvényhatósági közgyűlés elé.

A szép hangon tartott kérvény fölolvása után Kovács József bizottsági tag (r. kath.) emelt szót az unitárius kis község kérelme mellett, mire Karancsy Dániel református lelkész és Draskóczy Lajos lutheránus pap keményen kikelt az unitáriusok ellen, földézve oly viharos jeleneteket, a miktől közgyűlési termünk már jóideje elszokott. Gosztonyi Sándor ügyvéd (r. kath.) hevesen megtámadta az ellenzékeskedő képviselőket, a miért a vitát vallási ténre szorítják, s pártolólág szólt a kérelem mellett. Góth László iparos hasonlóképen szép beszéddel foglalt állást az unitáriusok kérelme mellett. Garzó Imre mérnök (református), hangsúlyozva a többek közt, hogy a törvényhatóság részéről

a szabadelvűség megtagadása lenne egy ily csekély kérelemnek a megtagadása. Nagy Sándor főkapitány figyelmeztette a közgyűlést, hogy már is túl ment a határon, a vallási ügyek vitatására ne adjon alkalmat a közgyűlési teremben, mert könnyen megeshetik, hogy ez keményen megboszulja magát. Nagy Tamás tanár (unitárius) pedig az unitárizmusra szórt vádakot utasította vissza, még pedig igen eklatans példákkal.

Ha a tárgyalás ilyen csöndben s ily szavak kíséretében folyt volna le, a mint itt felsoroltam, akkor a legpéldásabb tanácskozásnak nevezhetném. Csak-hogy a vastagját elhallgatom.

A kérdés végre akként lőn egy időre — elodázva, hogy a közgyűlés az iskolaszéket bizta meg, határozzon érdemlegesen a fölött: átengedhető-e a szóban forgó iskolahelyiség, a tanügy hátránya nélkül, az unitáriusok vallásos szer-tartásaira.

A közgyűlés tehát kibujt a dolog merituma alól.

*

Közleményem már is hosszúra terjedt, néhány szóval azonban még meg kell toldanom,

Mi indította a két lelkész biz. tagot az ellenzékeskedésre?

Mint az egyik elszólta magát, nem egyéb, mint az, hogy a hiveket az ő nyájukból szedik.

Lelkésztől ez nem indok, egyszerű embertől talán igen. Amaz győzzön vallásos elveivel; a kinél pedig ez nem fog, annak nálánál erősebb hite neki az Ur védbástyája, s kár a szószaporitásért.

Én úgy látom, hogy Magyarországon az unitárizmus Vásárhelyről fog kiindulni!

—1—a.

E közlemények szinte tán föl is mentenének minket a további megjegyzésektől, de mivel úgy látszik, hogy e magában egyszerű, mondhatnók jelentéktelen dologból némelyek csakugyan „vallásbórut“ akarnának csinálni, s a mint ez rendszeren minden háborunál meg szokott történni, hogy kihívó félnek, a béke megrontójának — egyszóval bűnbakknak a gyengébb s néha teljesen ártatlan felet tolják fel, a felelősséget ennek vállaira háritják: úgy itt is minket igyekeznek vád alá helyezni, nem zárkozhatunk el attól, hogy a kérdéshez a lehető legtárgyilagósbban hozzá ne szóljunk.

A protestantismusnak egyik dicsekedése volt mindig a lelkiismeret szabadsága, s erre ma is méltó büszkeséggel szeretünk hivatkozni mindnyájan. Ugy látszik azonban, hogy a protestansok között is sokan vannak, a kik a lelkiismeret szabadságának is csak annyiban tulajdonitanak jelentőséget, a mennyiben az, a közmondás szerint, a vizet az ők malmukra hajtja, de ha azt megkerüli, az már nem járja. Hasonlat nélkül szólva s a jelen esetnél maradva, ha a hódmezővásárhelyi unitáriusok reformatusokká vagy evangélikusokká lesznek, az nem baj; de ha ezek közül valaki az unitárius vallásra tér át, ez veszélybe dönti az egész társadalmat. Hiszen így legjobb lenne eltöröltetni az országos törvényt, mely a vallásváltoztatásokat megengedi és szabályozza. S nem kétkedünk benne, hogy ha Draskóczy Lajos evang. lelkész ur, a ki Derzsi K. lelkészünk kérvényének visszautasítása mellett azzal érvelt, hogy Hódmezővásárhelyt nem beköltözött unitáriusok alkottak unitárius egyházat, hanem a többi egyházakból kilépett emberek — megtehetné, a vele egygondolkozásuakkal az értelemben szívesen megváltoztatná az országos

törvényt. Csakhogy az ilyen okoskodás egy kissé furcsán hangzik éppen egy protestans lelkész szájából. Mert hát a protestans egyházak nem a katolikus egyházból váltak-e ki? Luther nem a legvezeklőbb szerzetes volt-e? Zwingli és Kálvin tán valamely más világrészről szállították ide hiveiket? Ugyan ne vágjuk le a fát így magunk alatt. Ne rugjuk ki saját lábainkkal a protestantismus létjogát magunk alól. Oktassuk és tanácsoljuk hitünk és meggyőződésünk szerint a hiveket, de ne zárjuk el áttörhetlen sorompókkal az utat előttük, tudván, hogy az irás szavai szerint, kiki magának áll vagy esik. Egyszóval, ne feledjük el, hogy a protestantismus legalább a maga templomairól letörülte ezt a felirást: „egyedül idvezítő egyház.“ Ne menjünk hát vissza ismét oda, a honnan atyáink nehéz küzdelmek árán kivívták magukat, hogy a lelkiismeret szabadságát élvezhessék.

De a dolog nem így áll — mondják ellenfeleink: „Az unitáriusok csellel, ravaszsággal, fondorkodással, elcsábítgatásokkal hódítják a maguk vallásukra a többi felekezetek tagjait. A mint a fennebbi közleményekből látható ezen evangéliumi, bocsánat, csak papi nyilatkozatot teszi az unitárius kérvény tárgyalása rendjén ugyan-csak Draskóczy Lajos evang. lelkész ur. Ezt aztán Karancsy ref. lelkész ur még kiegészíti azzal is, hogy „a kik unitáriusokká lesznek, csak az egyházi adók alól akarnak menekülni.“ Különben a kérés megtagadását természetesen ő is a legtestvériesebb egyetértéssel magáévá teszi. Hát mi sokkal távolabb vagyunk Hódmezővásárhelytől, hogy személyes meggyőződést szerezhethénk magunknak azokról a cselszövényekről, fondorkodásokról s a jó ég tudja minő csábítgatásokról, melyekkel az unitáriusok a többi felekezetek tagjait a maguk vallásukra hódítják, — ha csakugyan hódítják. Annyit látunk, hogy a törvényhatósági közgyűlésben ezt a vádat a két nagytiszteletű uron kívül senki magáévá nem tette; sőt azt többen, nem unitáriusok, hanem róm. katolikusok és reformatusok visszautasították s oly fenkölt és nemes szellemben nyilatkoztak a kérvény mellett, hogy valóban nem tagadhatjuk meg magunktól e helyen legalább köszönetünket nyilvánítani az illetőknek rokonszenvükért s még inkább azon keresztény elvi álláspontért, a melyet e kérdésnél elfoglaltak és tolmácsolni szivesek voltak. — Csábítás, ármány és csel! Ugyan ki használhatta ezeket a mi érdekünkben akkor, mikor jó formán még hiréből sem ismerték Hódmezővásárhelyt az unitarismust, nem hogy e vallásnak ott követői lettek volna s mégis néhány évvel ezelőtt néhányan csakugyan átállottak? S ugyan mi lehet az a csel, fondorkodás stb., a mivel ma 20—30 unitárius 20—30 ezer lélek általt védett erősség ellen merne támadást intézni? E vád tehát annyira értelmetlen, hogy azt nem tekinthetjük egyébnek, mint azon szokásos kifakadásnak, a mely hasonló esetekben csaknem chablonszerűen előfordul Krisztustól fogva le a mi napjainkig. Annyi bizonyos, hogy ha csakugyan még van missiója az unitarismusnak, s mi ebben nem kételkedünk, erre nem csellel és fondorkodással fog kiindulni, hanem hitelveinek az eddiginél is nyiltabb és szabadabb hirdetésével, a mitől ugylátszik, már is sokan ismét elzárni szeretnék. A mi pedig a

másik vádat illeti, hogy unitáriusokká csak azért lesznek némelyek, hogy az egyházi terhek alól megmeneküljenek, ezzel legalább unitárius ember senkit nem kecsegtethet. Hiszen egyházunkban még több teher esik egy ember vállaira, mint más egyházakban, számunk aránylagos csekélysége miatt. Nekünk keveseknek ugyanazt a munkát el kell végezni, a mit amott sokan könnyebben elvégezhetnek. Egyházaink fentartása, papjaink fizetése, templomaink építése stb. ennélfogva még több gondot ad s még több kötelességet ró minden egyesre. Aztán mi a társadalom minden korrupciója mellett is sokkal jobb véleményben vagyunk ugy a hódmezővásárhelyi, mint általában az egész magyarországi reformatusság iránt, hogy pusztán a papi bér és stola kérdése miatt ide vagy oda áttérnének. Példa erre éppen Kolozsvár, a hol egy pár évtizeddel ezelőtt egyházunk tagjai a papbért megváltván, azóta ezt unitáriusok csakugyan nem fizetnek s azért egyetlen egy reformatus el nem hagyta vallását, a bérfizetés elől hozzánk senki nem menekült. Lehetetlen, hogy a hódmezővásárhelyieket is ez hozta volna mozgásba. Más okoknak kell erre tán befolyjni, mert ok nélkül csakugyan vallását senki el nem hagyja. Igyekezzeék az egyház azokat figyelemmel kísérni s a lehetőleg elhárítani; mert mi senkinek lelkiismeretét meg nem vizsgálhatjuk. Mi ajtót senkinek nem nyitunk; de ha valaki tisztességesen kopogtat s a törvényes formák között igazolja előttünk belépését, nem mondhatjuk neki: távozz innen, mi nem engedjük meg neked, hogy velünk együtt imádhassad a te Istenedet és szolgálhass a te uradnak. Legfennebb annyit mondhatunk s ezt mondjuk e helyen is, hogy gondolja meg kiki mit cselekszik, midőn vallást változtat s ha épen unitáriussá akar lenni, ne ringassa magát senki abban a hitben, hogy egyházunk anyagi és világi előnyöket nyujthat valakinek. Ellenkezőleg legyen készen még nagyobb terhek viselésére, még több áldozatra. És legyen készen még arra is, hogy nem egyszer alkalma lesz tapasztalni a mások lenézését és megvetését is. Szóval, tőlünk ne várjon egyebet, mint hogy sorsunkat, ha ugy kívánja, megosszuk. Ha ez bűn, az vessen követ reánk, a ki nem érzi magát ebben bűnösnek.

A Luther élettörténetének egyik emlékezetes epizódja a szelid lelkületű Miltitztel való beszélgetése, a ki gyöngéd bánásmódjával kieszközölte azt, a mi az indultatos Kajetán bibornoknak nem sikerült, hogy Luthert hallgatásra bírja. S tán örökre el is hallgatott volna, ha ellenfelei szólásra nem kényszeritik. Mi is szívesen hallgatunk volna a hóomező-vásárhelyi mozgalomról, vizsályról, háboruról, a mint egyik s másik lap nevezi, ha nem ölt oly szint a dolog magára, a melylyel szemben erkölcsi kötelességünk volt ezeket elmondani. S abban a meggyőződésben vagyunk, hogy e kérdés ekkora port fel nem vert volna, a hódmezővásárhelyi egész nagy mozgalomból még a helyi lapokba se került volna több ki egy pár sornál, ha ahhoz az egyszerű kérvényhez, a tárgyhoz méltóbb türelemmel és testvéri szeretettel szólunk hozzá, a kiknek szájába legkevésbé illik a türelmetlenség s a mások vallásának kisebbitése. Mert az üldözés mindenütt, de különösen az egyházban a legrosszabb politika. A mar-

tyrokat mindig bizonyos nymbus veszi körül, még ha téveszmékért áldozták is fel magokat. Ha vizály van, ne minket tegyenek érette felelősökké. A mi egyházunk hittérítéssel soha se foglalkozott. Ha mégis terjed az unitarizmus Hódmezővásárhelyt vagy bárhol egyebütt abban bizony nekünk igen kicsi érdemünk van. Elterjedhet az a mi közreműködésünk nélkül is az egyházi élet mai szabadabb lüktetése mellett. Ime, épen kezünknel van a Prot. egyh. és isk. lap f. évi 4-ik száma. Midőn abban a „Hittemploma“ czimű könyvismertetést elolvastuk, azt gondoltuk, hogy azt nem irhatta más, mint unitárius ember. Ez egyházi beszédek részben Spurgeon nyomán Könyves Tóth Kálmán által irt beszédeknek III-ik kötete. Ismertető elismervén a Spurgeon beszédeinek átdolgozásában írónak kiváló ügyességét, a dogmaticus színezetű beszédekről azt jegyzi meg, hogy azok a magyar észjáráshoz alkalmazott ezen átdolgozásban is félreismerhetetlenül magukon hordják az idegenszerűség bélyegét. Azután meg szóról-szóra így folytatja: „Csekély felfogásom szerint az ily irányu s szellemű beszéd a mi hallgatóságunknak nem való. Nincs érzéke hozzá — hogy ugy fejezzem ki magamat. Sem értelméhez, sem szívéhez nem szól, az ő lelki világa, az ő vallás felfogása s gondolkozása ettől elütő. Más irányu és szellemű kell hogy legyen a mi prédikálásunk. Világos, hogy mi sem prédikálhatunk mást, csak a Krisztust, mert más fundamentumot rajta kívül csakugyan senki sem vethet; ám de nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a mi minden mystikus felfogást perhorrescáló józan eszű magyar népünk lelki világában e hitnek fejedelme, Jézus is lényegesen más helyet foglal el. Ne tessék, kérem, ez állításomon megütközni, hanem vegyük a dolgot úgy, a mint van. Mi is szeretjük a mi Jézusunkat, de a mi ragaszkodásunk ő hozzá csaknem semmi ahoz képest, a mint azt pl. Sp.nél tapasztaljuk. Sp. annyira beleéli magát nem egyszer a Krisztus dicsőítésébe, hogy mellette teljesen megfeledkezik az ő Istenéről. Több beszédje van e kötetben is, melyben Isten neve úgy szólván elő sem fordul. Mindig, mindenütt és mindenben Jézus — az ő megváltója — a fő, a központ. Az ő váltsága, az ő érdeme, kegyelme és dicsősége az egyetlen, mitől az idvesség föltételeztetik. Ez a Jézus-cultus jellemzi Spurgeont s vele együtt az angol és a skót népet, majdnem olyan formán, mint a Mária-cultus a katolikus hívőket. Ellenben nálunk, magyar kálvinistáknál, a Jézus-cultus koránt sincs annyira kifejlődve. Tiszteljük, szeretjük ugyan mi is a szeretet nagy mesterét, de a mi bizodalmunk és reményünk horgonyát mégis nem annyira ő benne, mint inkább a nagy Uristenbe, a mi jó Istenünk jóságába helyeztetjük. Innen van, hogy mig Sp. szerint csak akkor lehetünk igazán nyugodtak, ha Jézus lakozik szívünkben, mint élő templomban, addig a mi vallásos érzésünket s gondolkozásunkat találóbban és igazabban fejezi ki p. u. ez az ének: „Az én lelkem szép csendesén nyugszik csak az Ur Istenben: mert csak ő az én idvességem“. Valóban igen! Istenben élünk, vagyunk és mozgunk, benne hiszünk és reménylünk: ez az igazság. Legyen azért a mi prédikálásunk sulypontja is Isten nagy nevének hirdetésére fektetve. Az a tulságba menő Jézus-

cultus nem nekünk való, az a mi lelkünknek kevés táplálékot nyújt, sőt sokakra elidegenítőleg hat. Mindenek előtt az egy Istenben való hitet kell növelnünk, erősíteniünk“. És így tovább. Mintha csak egy unitárius írot olvasnánk. Mert, mi ez egyéb, mint a mit mi is hirdetünk és tanítunk Krisztusról. És ehez hasonlókát lépten-nyomon olvashatunk jó formán bármely egyházi lapból. Bizony, úgy látszik, hogy nincs miért nekünk aggódnunk valásunk, hitelveink prédikáltatása miatt, prédikálódik az magától. A különbség csak az, hogy mi akkor hirdettük e józan elveket a Jézusról, a mikor ezért unitáriusoknak kellett lennünk s még így is nem egy üldöztetést kelle miattok kiállanunk. Ma meg a reformatus pap is hirdetheti a nélkül, hogy valaki megbotránkoznék benne, hirdetheti a nélkül, hogy Krisztus tagadónak neveznék és attól kellene tartania, hogy a Dávid Ferencz sorsára jut. És ez jól is van így. Mi nem vagyunk sem rajongók, sem annyira elfogultak, hogy egy felekezeti névhez kössük a jövő hit világát, sőt örömmel szemléljük azt a csendes és folytonos új reformációt, mely valláskülönbség nélkül hódítja meg a lelkeket. Tisztelettel meghajlunk a katholicismus előtt is, mely hitcikkelyeivel és egyházi szervezetével legerősebb védfalakat vont maga körül, mind a mellett nem egy rést hagy s nem egy ablakot nyit azokon, melyeken a korszellem szabadabb levegője átjárhasson s több világosság terjedhessen szét. Átkozódik ugyan néha most is, de az átoknak többé nincs az a sulya, mely alatt egykor királyok is legörnyedtek. Az idvesség kiváltságolt letéteményesének tartja egyházát ma is, de azt nem erőszakolja többé másokra fegyverrel és máglyával. Nagyra becsüljük a protestantismus hü ragaszkodását alapítói nevéhez, de megbocsássonak, ha kimondjuk, hogy az idők végtelenül megváltoztatták úgy a Luther, mint a Kálvin confessióit. A tételek ugyanazok, de a hozzájuk kötött fogalmak sok tekintetben egészen mások. Így terjed ma észrevétlenül az új reformáció. Mindez — mondjuk — jól van. De az már még sincs jól, vagy legalább össze nem egyeztethető a tényekkel, hogy tőlünk, kik szintén a reformációnak vagyunk szerény szülöttei s annak légkörében élünk, sokan még is idegenkednek, az unitarismus iránt ellenszenvvel viseltetnek, s ha valaki a mi egyházi társaságukba lép, azt többé nem tekintik jó szemmel, az ámitók, bujtogatók és hamis proféták szerencsétlen áldozatának tartják.

Még csak a helyt megjelenő „Protestans Közlöny“-hez van néhány szavunk. Ennek f. évi 7-ik számában a különfélek rovatában szintén meg van szellőztetve a „hódmezővásárhelyi ref. egyházat sajnálatosan dúló vizsály“. S miután ez is az áttéréseket csak annak tulajdonítja, hogy az illetők az egyházi adó s papi stola fizetésének terhe alól menekülni kívántak, felszólítja püspökünket, hogy az ámitás és izgatással szemben tegye meg a kellő lépéseket. Közleményét pedig ezzel zárja be: „Eszünkbe jut néhai Kovács Miklós, erdélyi kath. püspök bölcs mondása, a ki a katolikus hitre a kepefizetés-től való menekülés reményében áttérni szándékozó s hozzá forduló reformatus atyafiakhoz így szólt: „Menjenek kendtek haza, nincs kend-

tekre semmi szükségünk. Én úgy tapasztaltam, hogy a rossz reformatusokból rossz pápisták lesznek. „Fiat applicatio“. A mi ezen közlemény első részét illeti, hogy a hódmezővásárhelyi reformatusok közül többen csak az egyházi terhek alól való menekülésért tértek át az unitárius vallásra, fennebb már megtettük megjegyzéseinket. A mi püspökünkhez intézett fölhívását illeti, az nem tartozik reánk. Megvagyunk győződve azonban, hogy püspökünk a maga kötelességeit figyelmeztetés nélkül is tudja s elmulasztani nem fogja. Részünkről csak a néhai Kovács Miklós-féle bölcs mondás idézésére kívánunk egy kis megjegyzést tenni. Készséggel elismerjük, hogy az nagyon bölcsen volt mondva. Csak azt szeretnénk volna, ha a t. közlő azt is hozza tette volna, hogy a maguk részéről mindig a szerint járnak el. Mert az oktatást meggyőzővé csak a példaadás teszi. E helyett azonban már a következő 8-ik sz. „Különfélék“ rovatában ezeket olvassuk: „Miként a román lapok jelentik, nagy számu román állampolgárok léptek ki a gör. keleti egyház kebeléből és a protestantismusra való átlépésüket azon megjegyzés kíséretében jelentették ki, hogy rájuk nézve, az országos egyház igazgatóságában való visszaélések által a hitvallás-változtatás szomorú kötelességgé lett. Most kellene ott a protestans missiot erősíteni.“ Így alkalmazza a Prot. Közlöny a reánk olvasott bölcs tanácsot. Pedig ezeknél a román áttérőknél, úgy látszik, hogy meggyőződésről szó sincs. Rájuk nézve a közlemény szerint a vallásváltoztatás szomorú szükség. Azért mégis jó protestánsok lehetnek belőlük. Aztán minden esetre feltűnő lehet az, hogy egy „Protestans Közlöny“ a szájhagyományokhoz folyamodik. Elvi álláspontjának sokkal megfelelőbb lett volna a bibliából idézni egy alkalmas és tanuságos helyet. Mi ezzel zárjuk be jelen sorainkat, azon reményben, hogy az irás szavai minden oldalon némi megnyugvást fognak eszközölni: „Ha emberektől vagyont tanács és dolog, semmivé lesz: ha pedig Istentől van, ember azt fel nem bonthatja.

*

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Imák és beszédek. Elmondattak az unitárius vallásközönségnek 1883-ban Vargyason tartott zsinati főtanácsa alkalmával. I. Ima, a zsinat előestéjén Gyöngyösi Istvántól. II. Az imádkozásról, zsinati ima és beszéd. Csegezi Lászlótól. III. Intés és buzdítás. Zsinat-üdvözlő beszéd. Ferencz Józseftől. IV. Előkészítő beszéd és imák az uri szent vacsorához. Raffaj Domokostól. V. A lelkész Isten profétája. Papszentelési ima és beszéd. Boros Györgytől. VI. Ti vagyatok e földnek savaival és e világnak világosságai. Új lelkészeket felavató beszéd. Ferencz Józseftől. VII. Bezáró ima. Gyöngyösi Istvántól. E beszédekről már volt alkalmunk múlt évi 5-ik füzetünkben a zsinati főtanácsról szóló leírásban ismertetőleg szólni. S itt csak annak kifejezésére szorítkozunk, hogy más egyházi lapok is elismerő méltánylatban részesítették azokat. Az illető egyházkör igen helyesen cselekedett, hogy kiadásuk iránt lépéseket téve a nyilvánosságra jutást első sorban eszközölte. Egyházi irodalmunk ezáltal egy újabb értékes füzettel gazdagodott. Ajánljuk t. olvasóink becses figyelmébe. Ára 30 kr. Kapható szerkesztőségünknel.

A keresztény Unitárius Vallás ismertetése. Irta egy protestáns. E czim alatt egy kis füzet jelent meg Budapest és küldetett be hozzánk, mely az unitárius vallást a következő pontok alatt ismerteti: I. Az unitárius vallás. II. Az unitárius vallás alapja a biblia. III. Az unitárius vallás ésszerűsége. IV. Különbségek az unitárius és a többi vallások közt. V. A vallási külformák. VI. A lélek halhatatlansága. VII. Az unitárius vallás története. VIII. Az ünnepek. IX. Házasság és keresztelek. X. Az unitárius egyház szervezete. XI. Az unitárius vallás törvényesen bevett vallás. A mennyire egy 15 lapra terjedő füzetben az unitárius vallást ismertetni lehet, elég jól van ismertetve. A füzet röviden kellő tájékozást nyújt az unitárius egyház főbb hitelveiről, szertartásairól és néhány vonásban történetéről is. Ára 10 kr.

Magyar Plutarch. Új Magyar Athenás. Újabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajz gyűjteménye. Gyűjté Sz. Kiss Károly V. füz. E füzet Liedemann Mártontól Péczely Józsefíg jön le ref. és luth. egyházi írók életrajzával. E hasznos vállalatot ajánljuk pártfogásba. Egy füzet ára 50 kr. Megjelenik Aigner Lajos kiadványában.

A Debreczeni Protestáns Lap új évtől kezdve Tanügyi melléklettel jelenik meg. Az utóbbi minden hónapban egyszer jön másfél iven. Előfizetési ár együtt 5 frt. A Tanügyi Mellékletre külön 1 frt 20 krajczár.

Az Egyházi és Iskolai Szemle, mely Nagy-Enyeden Dr.

Bartók György szerkesztésében jelent meg, a mult év végén megszűnt nyolcz évi fennállás után. Ha jól emlékszünk e lap a Kovács Albert „Egyházi Szemléjé“-ből, jött volt létre s főleg tudományos czélből indult meg. S csakugyan nehány érdemes dolgozótársa tollából több jeles czikket is közölt hasábjain, de idővel a napi kérdések tárgyalásának is nagy tért engedett és éles polemiákat vitt, főleg a Bethlen főtanoda ügyeit illetőleg. Sajnáljuk, hogy épen akkor szűnt meg, a mikor a harcok lezajolván, egészen tudományos czéljának szentelhetne volna magát.

Unitárius kis könyvtár. Szerk. Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész II. ker. Főutca 8. sz. X. füzet, ára 5 kr. Tartalom: „Az elvitt istenek“ Walters W. Frank után, és „Miért járok én az unitáriusok istentiszteletére?“

A kinek az Isten észet és okosságot adott, hogy gondolkozzék, szívet, hogy szeressen, annak keresni kell az igazságot, hogy megtalálván, szeretesse azt önmagáért. E feladat főleg az egyházi, illetőleg vallásos dolgokban felette nehéz. Az emberek inkább elismerik a régiek által használt öltönyt, mivel már meg van, hogysen számot vetnének önmagukkal és meggyőződjenek arról, hogy az sem lelkök, sem szívük szükségéit nem fedezi. Innen van az, hogy sokan a kereszténység régi formáihoz, bármily kevéssé találjanak is azok a mai kor gondolkozásához, oly hűségesen és annyira ragaszkodnak, holott átláthatnák, hogy az istenek, kiket imádnak, bálványok, holott érezhetnék, hogy saját emberi természetük olyanra utalja, a mely a lélek szükségéit is kielégítheti, a mely imádásra méltó. — A lélek emez állapotát rendkívül éles elmével rajzolja az első közlemény írója, ki maga is — tudomásunk szerint — megküzdött azzal, mignem oly helyre juthatott, a hol szíve nyugtot s lelke táplálékot talált.

Az Unitárius Kis Könyvtár szerkesztője helyes tapintattal egy oly czikket közöl második helyen, a melyben egy ember azt mondja el, hogy miért hagyta el az orthodox hitet, melyben felnevelték, s miért lett unitárius. Okai röviden ezek: 1) mert az unitáriusok csak a bibliát fogadják el a ker. hit alapjául; 2) mert nem a „háromságot“ tanítják, melynek a bibliában semmi alapja nincs, hanem az Istenség oszthatlan egységét, a melyet a biblia számtalan helyen nyíltan és érthetően tanít; 3) mert nem fogadják el az eredendő bűn tanát, mivel az nem fér össze az Isten jóságával és szeretetével, s mivel csak a biblia félremagyarázásán alapszik; 4) mert jobbnak tartják Istent, hogysen elhihetnék, hogy ő valakit kiválasztott volna jóra avagy kárhozatra és 5) mert nem hirdetik amaz igazságtalan tant, hogy az istenség második személye magára vette volna az emberek bűneit, hogy azért meghaljon. Általában kitünő és épületes tartalmú füzet, melyből a kételkedő sok vigaszt, a hívő pedig sok táplálékot merithet. Bs.

Dávid király zsoltárkönyve az öt héber eredeti szöveg alapján a legjelesebb értelmezők és fordítások s főleg a vulgata egybevetésével versek írta Kálmán Károly 1883.

E csinos kiállításu műben a 150 zsoltár más meg más alakban válogatott szavakkal, lelkiismeretes gondnal s költői emelkedettséggel van kidolgozva. Azonban fordító a költemények alakját teljesen mellőzi s legtöbb helyen oly merész átalakítást enged meg, a mi az értelemnek ártalmára van és a szellemet egészen előli, mint péld. a két első zsoltárban, melyek közül az el-

sónél mi sokkal sikerültebbnek tartjuk a régi fordítást, mely zsolttáros könyveinkbe fel van véve. Nézetünk szerint szerző nem váltotta be egészen, a mit előszavában ígért, hogy semmi szépet ki nem hagy, mert már az elsőnél is az eredeti szöveg tartalmából sok hiányzik. Nagy hátrányára van egy-egy éneknek a sok erőltetett és csinált szó, milyenek „gabna szóratán“, „zöld pástokon“, „mindegyre éledő virági ép-üden fakadnak.“ Ennél még nagyobb hibája az, hogy ארני יהוה, כְּשִׁיחַ, יְרוּחַ szavakat több helyen „Krisztus“-nak fordította, mivel ez egy oly történelmi személyhez csatolt név, a kiről a zsolttár-író eo ipso nem beszélhetett. Zavaró az is, hogy יְרוּחַ-t néhol Jahveh, több helyen pedig Jehovának fordítja, a mely cserét még más tulajdonnevekkel is megtesz. Előttünk teljesen megfoghatatlan, hogy mi volt a fordító célja az ajánlás eme szavaival: A testté lett igének, Dávid fiának, Jézus Krisztusnak, Uramnak, Istenemnek imádatom jeléül!“ Azonban a lelkiismeretes, nemes célú és kétségen kívül nagy munkáért elismeréssel vagyunk a magunk részéről is. Bs.

„Miket ne olvassunk?“ E czim alatt egy csinos fűzetke jelent meg, Székely Jánostól Kolozsvárt, melynek kiindulásául Kossuth Lajos nagy hazánkfiának az a levele szolgál, a melyet ezelőtt egy évvel a „Petőfi-társaság“ titkárához intézett volt, s a melyben kijelölni óhajtja, hogy mi az, a mitől az olvasó közönségnek óvakodni kell? Szerző ennek alapján éles és méltán megérdemlett bírálat alá veszi azon idegen és rossz irányu regényeket, melyek mai napság oly nagy keletnek örvendenek, de melyek az izlés megrontói s a léleknek a helyes útról való eltérítői. Vád alá helyezi a a divatlapokat is, különösen a boritékaikon megjelenő ferde czikkektől az anyákat, amazokért pedig a társadalmat vádolja. Mi részünkről, egyfelől azért, mert szerző állításait a tapasztalat teljesen igazolja, másfelől azért, mert tárgyát lelkiismeretesen kezeli, elismeréssel adózunk a szerzőnek s művének minél nagyobb elterjedést óhajtunk. A fűzet kapható Stein Jánosnál ára 30 kr. f.

KÜLÖNFÉLÉK.

Keshub Chunder Sen. Keshub Chunder Sen, India nagy vallási reformatora f. évi jan. 8-án alig 45 éves korában bevégezte földi pályáját. India a legnagyobb fiát vesztette el benne, kinek neve Európában is ismert és tisztelt volt. Folyóiratunk is több közleményt hozott e kiváló szellem működéséről s élete nevezetesebb mozzanatairól, melyek a Brahma Samáj, a hindu theismus legújabb történelmével szorosán össze vannak forrva. Midőn pár évvel ezelőtt „Új kijelentését“ ismertettük, nem gondoltuk, hogy nemes élete ily hamar véget érjen. Az utóbbi években sok küzdelme volt egyfelől éppen az Új kijelentésben közlött nézeteiért, másfelől pedig a társadalmi reformkérdésekben felmerült nehézségek miatt. A sok munka és küzdelem végül is kimerítette erejét s élete mintegy áldozatul esett prófétaságának. Sirja fölött barátai és ellenségei együtt könnyeztek, érezve mindnyájan, hogy a kinek szelleme az örökkénytengerbe szállt, nagyobb volt mindannyijuknál. Ő valóban nagy ember is volt s nagy és nemes munkát végzett Isten ügyében és saját hazája érdekében, — s az ő élete nekünk is egy újabb bizonyosság, hogy a vallás, mely a lélekből merítettik, élő hatalom mindenhol és minden-

ha. Művét minden valószínűséggel az ő jeles és hí tanítványa M o z o o m d a r fogja folytatni, kire a most már általános jelentőségre emelt Brahma-Samáj mozgalomban dicső apostoli szerep vár.

A dunamelléki ref. püspökségre beadott szavazatokat febr. 5-én bontották fel. A 245 szavazatból Szász Károly kapott 111, Filó Lajos 87, Baksay Sándor 45, Fördös Lajos és Szilády Áron 1—1 szavazatot. E szerint általános többséget egyik sem nyert. Minthogy Szász Károly a bizottság elnökéhez intézett levelében kijelentette, hogy szűkebbkörű választásra magát nem óhajtja bocsátatni, mint azt korábban is kinyilatkoztatta volt, a bizottság abban állapodott meg, hogy a szavazatok eredményét a Szász Károly nyilatkozatával együtt felterjeszti az egyházkerületi elnökséghez, s egyzersmind felkéri egy rendkívüli közgyűlésnek az egybehívására a kellő intézkedés megtétele végett. Így a nagy érdeklődésével várt püspöki választásnak a kimenetele még egy darabig feszültségben fogja tartani a kedélyeket.

A hódmezővásárhelyi unitáriusok ügyével kapcsolatban, mely ügynek állásáról fennebb részletesen olvashatni, főlemlítjük, hogy az ottani ref. egyház presbyteriuma „Ujabb szózatot“ bocsátott ki hiveihez, melyben inti őket az á m i t ó k t ó l és i z g a t ó k t ó l, a kik bujtogatásaiikkal a ref. egyh. határaiba törtek. A hódmezővásárhelyi unitáriusok egyháztanácsa erre egy higgadt és alapos felfogással írott válaszban felel, s erélyesen visszautasítja a Szózat vádjait, melyeket csak türelmetlenség és gyűlölség sugallhatott s az unitárius vallásra való áttéréseket a m ű v e l ő d é s terjedésére s az unitárius vallás nemes és egyszerű hitelveire vezeti vissza. Éppen e sorok írásakor vettük még a „Hódmezővásárhely“ című lapnak egy hozzánk intézett számát, melyben Draskóczy Lajos ev. lelkész az „ő hitehagyott unitáriussai“-ról ír. Nem bocsátkozhatunk itt a czikk tárgyalásába, de annyit megjegyzünk, hogy oly fegyverekkel, melyeknek a használatát Draskóczy ur magának megengedi, alighisszük, hogy bármely kiléző lelket visszatereljen, mert azok csak a szidalmazás és a kárhoztatás fegyverei.

A vasárnap délutáni vallástanítás ekklesiáinkban mindinkább kezd ismét gyakorlatba hozatni. Közelebről Mózes Mihály toroczkói buzgó s. lelkész kezdte meg toroczkói népes ekklesiáinkban s tanítását nemcsak az ifjak hanem még az idős emberek is nagy számmal hallgatják végig. Üdvözljük ifju barátunkat s sikert kívánunk nemes munkájához.

Lowell J. Ruszel, amerikai jeles költőt s londoni nagykövetet az a kitüntetés érte, hogy közelebről a szent-andrew-i egyetemen rectornak választották Gibson képviselővel szemben. Megjegyezzük, hogy Lowell unitárius. Atyja pedig unitárius pap volt a massachusetts-i államban.

Személyi hírek. Dr. Bartók Zsigmond egyh. tanácsos, ki mintegy 30 évig volt Radnán kincstári orvos, közelebb történt nyugalmaztatása alkalmával érdemei elismerésül aranyéremkeresztet kapott. Vitalis Mihály, martonosi lelkész afia f. évi elején nyugalomba lépett.

Spears Robert, buzgó angol hitrokonunk, a „Szentháromság eredetéről a keresztény egyházban“ című művét 36,000 példányban nyomatta ki abból a célból, hogy egy-egy példányt ingyen megküldjön minden papnak vallásfelekezeti különbség nélkül, s minden újságszerkesztőnek az egyesült angol királyságban. E célja kivételére szükséges 6000 frt összeget

egyes unitáriusok fedezték. Vajha mi is így terjeszthetnők Magyarországon Channing műveit és más unitárius műveket!

Nagy hagyomány. Angliában, Horsham városában, egy Angus nevű unitárius ember 480,000 frtot hagyott az ottani unitárius egyháznak. Ez tudvalevőleg, a legnagyobb hagyaték, melyben az unitáriusok eddigelé részesültek. Jó lenne nekünk is egy ilyen jótévő Angus, mert akkor hamar felépíthetnők Budapesten a templomot.

Miért győztek a poroszok. Midőn Hyacinthe atyától kérdezték, hogy miért győztek mindig a porosz katonák, azt felelte: „Azért, mivel mindenik egy Bibliát vitt a pakkjában.“

Egy jó pap. Cudworth Wilmos, bostoni unitárius papnak, ki a szószéken, imádkozásközben halt meg, oly nagy temetése volt, melyhez hasonlóra nem emlékeznek. Boston városa — írja egyik lap — ez alkalommal nem a tudomány, nem az ékesszólás elismerése iránt róttá le a tisztelet adóját, hanem a valódi jószág iránt. Cudworth nem tünt ki, mint író, tudós vagy híres szónok; nem szerepelt gyűlésekben, s mégis rendkívül nevezetes ember volt. Ő csupán papi kötelességének élt 32 évig a szó nemesebb értelmében. Ekklezsiájának s környezetének bálványa volt jótékonyágáért s nemeslelkűségéért. Vasárnapi iskolájában 7—800 gyermek járt, kiket ő maga tanított. E nemeskeblű ember példája arra tanít, hogy nagy tehetség nélkül is végtelen sokat lehet használni a társadalomnak, ha ki-kí azt a kört, melybe az isteni gondviselés helyezte, hiven betölti, s egyszersmind a hálás elismerést is kivivhatja önmagának jósága által.

Gyász hírek. Nagysolymosi Konecz Lajos, volt országgyűlési képviselő és kir. táblai bíró, életének 75, házasságának 38-ik évében mult évi dec. 21-én jobblétre szenderült. Az elhunyt a mellett, hogy a közélet terén is hűn szolgált, munkásságával mint családfő is egyike volt a jobbakknak. Az egyházunkban oly fényes nevű Konecz Jánossal közeli rokonságban állott. Halálát nejjén és gyermekein kívül testvére Konecz György, nagyborosnyói birtokos fájlalja legközelebbiről. — Maroscügödi Pap Alajos, udvari tanácsos és nyug. magyar kir. semmitőszéki bíró, élete 73-ik évében mult évi dec. 31-én megszűnt élni. Az elköltözött néhai neje Füzi Eszter utján szoros rokonsági összeköttetésben volt Füzi János kolozsvári unitárius lelkész és tanár családjával. E házasságból több gyermekei is származtak: Pap Ágnes, özv. Farnos Elekné, Dr. Pap Samu, Pap Eszti, Dr. Boér Jenőné és Pap Farkas. Kitűnő hivatalnok és munkás családapa volt s mind a mellett is, hogy nem tartozott egyházunkhoz, ügyei iránt igen érdeklődött s folyóiratunknak állandó pártfogója volt. — Néb Mária, a kolozsvári nemzeti színház egykori komikai tagja, f. évi jan. 17-én, életének 85-ik évében jobb létre költözött. Ő egyike volt a legjelesebbeknek, a kik a magyar művészet egén e száz elején tündököltek. Halála első sorban egyh. tanácsos Sárdi József nejjét, sz. Nemes Borbárát érintette fájdalmasan, kinek a néhai nagynénje volt. Temetése nagy részvét közt ment végbe, unitárius szertartás szerint. — Kozma Elek datki lelkész afa f. évi jan. hó elején rövid betegség után meghalt. Adatok hiányában, melyeket közelebb ismerős lelkészársaitól vártunk volna, csak annyit jegyezhetünk fel róla, hogy több helyen lelkészkedett s nőt és egy fiat hagyott hátra — Gyulát, ki Budapesten polgári isk. tanár. — Séra Elek, deésfalvi mester, csakugyan január hóban elnyugodott. Béke poraikon!

A szerkesztőség postája.

Jékey Aladár urnak. Teke. Szives köszönet a szép költeményért. Adni fogjuk, csak társat várunk neki. — Rédiger Géza urnak Szabéd. Éppen onnan. — Péterfi Albert urnak, Bánát-Lippa. Mikor üdvözölhetjük a többi iskolatársakkal együtt? Ne késsék.

ARANYKÖNYV.

Gróf Teleki Miklósné, szül. Simény Klára nagybecsü adománya.

Budapest, febr. 10. 1884.

Budapesti unitárius egyházközségünk kebli tanácsának közelebbi ülése valóságos örömnünneppé vált, felolvastatván gr. Teleki Miklósné, Sárdi Simény Klára urhölgy ő nsgának kegyes adomány, illetőleg alapítvány-levele, a mely szerint a nemes grófnő ő nga a Budapesten építendő unitárius templom javára 800 forintot, és az állandó kepealap javára 200 forint alapítványt tenni, s mindkét összeget 1000 ft o. é. beküldeni méltóztatott.

Tán mondanom se kell, hogy e nagybecsü adományért a nemes lelkü grófnő ő nsgának a tisztelet és hála legmelegebb hangján tartott köszönőirat küldetett, s ez adomány „aranykönyvünkbe“ megörökítettett.

Nem óhajtanám e nyilvános közléseimmel az emelkedett lelkületü grófnő ismert szerénységét megsérteni, és jutalomként sem akarnám feltüntetni legmelegebb elesmerésünket, mert hiszen, mindannál, a mit a nyelv és érzés ereje az ajakra küld, értékesebb jutalmat bir ő nsga saját kebelének megnyugtató tudatában.

De nem tehetek róla, kifejezést kell adnom, hogy a mig e nemes cselekvény egyfelől életanubizonyosság arra, hogy korunk kiválóan materialisticus iránya mellett is meglehet őrizni az emberi kebel nemes tulajdonait, s azok közt a vallás szent hitelvei, s az egyház iránti hűséget; másfelől e nagybecsü adomány, belénk, mint a budapesti unitárius egyház tagjaiba, a kik tán egyéni erőnket felülmuló vállalatba kezdtünk, új erőt önt s új tápot ad azon hitünknek, hogy a nemes és igaz ügynek elesnie nem szabad, a mellett újabb remény gerjéd fel bennünk arra nézve is, hogy e fényes példa láttára a követés nemes ösztöne felébred egyházunk azon tagjaiban is — kik még eddigelé némák maradtak aláírási felszólalásainkkal, jó vállalatunkkal szembe. Ugy legyen!

Hajós János,

a budapesti unitárius egyház
főgondnoka.

A n.-teremi templom kijavítására adakoztak.

Második közlemény.

Kolozsvárról: Dr. Brassai Sámuel 25 ft. Nagy Lajos 5 ft. Id. Lászlóczy Péter 5 ft. Szabó Mózes 5 ft. Kovács János 3 ft. Özv. Kriza Jánosné 2 ft. Simén Elek 5 ft. Özv. Gálfalvi Imréné 10 ft. Boros György 5 ft. Ürmösi Lajos 10 ft. Budapestről: Hajós János 5 ft. Végh József 4 ft. M. Farkas Sándor 2 ft. Derzsi Károly 5 ft. Ürmösről: Gálfalvi István 5 ft. Deésfalváról: Járai Róbert 5 ft. Abrudbányáról: Dr. Nagy Károly 4 tallér, ért. 8 ft 50 kr. Dr. Nagy Károlyné 5 ft. Árkosról: Kiss Mihály 5 ft.

T.-Szt.-Györgyről Létai Domokos 4 frt. Az ekklézsia 2 frt. M.-Vásárhelyről: Szabó Márton 4 frt. Sztánából: Gothárd Zsigmond 5 frt. B.-Hunyáról: Agh Ferencz 5 frt. Élesdről: Berde István 2 frt. Oklándról: Sándor Ferencz 5 frt. Sz.-Keresztúrról: Sándor János 2 frt. Koncsag Elek 2 frt. Sz.-Udvarhelyről: László Ferencz 2 frt. Bölönből: Ekklézia 5 frt. Lőfi Áron 1 frt 50 kr. S.-Szt.-Királyról: Ekklézia 1 forint. Kökösről: Ekklézia 1 frt 50 kr. Kilyénből: Ekklézia 1 frt. Összesen 162 frt 50 kr. hozzáadva az első közlemény összegét 257 frt 60 kr. a begyűlt kegyes adományok összege **420 frt 10 kr.**

Megjegyzem, hogy a multkori közleményből kimaradt a Dr. Hincz György neve, de adománya (2 frt) be volt számítva.

Fogadják a kegyes adakozók mindnyájan legszivesebb köszönetemet.

Kolozsvárt, febr. 21-én 1884.

Ferencz József.

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

XXXIII-ik közlemény.

(Lásd Ker. Magv. XVIII. köt. 79 lap.)

4672. Németh Károly, tanár Budapestről	30	kr.
3. Kövér András, kibédi ev. ref. lelkész	1	frt — "
4. Takarékpénztári kamat 1882. jan. 30-án	13	" 47 "
5. Az alap jóvedelméből 1883-ra főtanácsilag kiutalt 500 frt segély kiosztása után fennmaradt összeget a közpénztárból átvettem	192	" 61 "
6. Szokoly Viktor Budapestről egy kir. mentvény díjában	50	" — "
7. Kolozsvári ekklézsia perselypénze 1883-ra	14	" 75 "
8. Takarékpénztári kamat 1883. decz. 31-én	15	" 67 "
9. P. Horváth Borbára évenként adni szokott	10	" — "
Összesen :	297	" 80 "
Hozzáadva az előbbi 32 közl. összegét:	12098	" 61 "
Az alapítvány :	12396	" 41 "

Kolozsvárt, febr. 21-én 1884.

Ferencz József.

A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok.

XIX. Közlemény.

Méltóságos gróf Teleki Miklósné, született Simény Klára ónsaga a templomépítési alapra és állandó kepelapra **1000 forint.**

T. Molnár Sándor ügyvéd ur Kolozsvárt 4-edszer 10 frt, 5-ször 10 frt, 6-szor 20 frt, együtt **40 forint.**

T. Telmán Sándor m. k. pénzügyi fogalmazó ur gyűjtése 103 könyvre N.-Beeskerek: N. N. 4 frt. Steingasser Kálmán 2 frt. Végh Károly, Strucz Bódog, Bene Gyula, Domba Vlada, Ofner Zsiga, Szatszev Lőrincz, Petrovics László egyenként 1—1 forint. Dr. Kohn Bernát 2 frt. Horváth Károly, Rados János, Pitroff Lajos, Szallenbeck Dezső, Heufeld N. Laub, Schitszer, Eiszberger, Harlinger Lajos egyenként 50—50 kr. Krausz Bernád 30 kr. Lureder György, Karnász József, Ledniczky István, Szalay Vilmos, Kulcsár Ignác, Velischa Antal, Huszti Gyula, Kovács Dénes, Kaiser Nándor egyenként 20—20 kr. Krecskay József, Böhm Ferencz, Fülöp Bódog, Bizek Károly egyenként 10—10 kr. Mind együtt **22 forint.**

Nagyságos Malatinszky György ur gyűjtése Atkár a 79. sz. könyvecskére: Malatinszky György 5 frt. N. N. 1 frt. Zalathil Jenő 1 frt. Fáy Fáy Vilma 1 frt. Györfy Kálmán 50 kr. Kovács Zoltán 1 frt. Fáy József 1 frt 50 kr. Izsák István 1 frt. Gosztonyi Béla 1 frt. Kürthy Sándor 1 frt. Társaság 1 frt. Biró Lajos 1 frt. Gosztonyi Kálmán 1 frt. Fáy László 1 frt. Fáy András 1 frt. Összesen: **19 forint.**

A Kozma Elek csendőrőrmester 155 sz. gyűjtő könyvecskéjén Tornai adakoztak: Pongrácz Jenő, Gökl János 2—2 frt. Küffer Károly, Tornaitakarék-pénztár, Köhler Albert, Egy valaki *), Raisz Andor, Gedeon Aladár, Csiszár István, Chatel István, Perjessy János, Tok Sámuel, Csiszár József, Varga Ferencz, Kulás István, Dr. Czipezer Lajos egyenként 1—1 frt. Lakatos 80 kr. Kozma Elek őrmester, Demény Béla hadapród, Hornyák Ferencz, Ardényi Nándor 50—50 kr. Ferbli asztaltól 40 kr. Naményi P. 40 kr. Jonás Zs. 30 kr. Gallay Gusztáv, Friedman Bertalan, Szilbert János, Koráb 30—30 kr. Dávid Mihály csendőr. Bartha János csendőr, Komjáti János csendőr, Sedik György csendőr, Majoros Lajos csendőr, Kollár Gábor csendőr, Kolbenhejer Bertalan, Steinberger Ignác, Mácza István, Olsavszky Mihály, Fémiaák József, Záhoszky, Molnár János egyenként 20—20 kr. Tomesckó János csendőr 10 kr. Zsigmondovics Zsigmond 20 kr. Koós József 5 frt. Burger Zsigmond 5 frt. Burger Sámuel 2 frt. Beer Henrik 2 frt. Egy valaki 1 frt. Farkas József 1 frt. Szettmayer Hugó 1 frt. Dr. Szentléleky 1 frt. Zsóka György 1 frt. Kovács Zsigmond 1 frt. Névtelen 50 kr. Szüdeche 50 kr. Kéller János 50 kr. Olsavszky András 50 kr. Novák Sándor 40 kr. Kőszegi 30 kr. Szádelői ref. egyház 30 kr. Ragályi Géza 20 kr. Steinberger 20 kr. Beregszászi 10 kr. Bábás János 10 kr. Józsa Imre 10 kr. Együtt: **49 frt 70 kr.**

Nagyságos Bük László ur 147. számú könyvecskéjére adakoztak: Bük László ur 10 frt. Névtelen 1 frt. Névtelen 1 forint. Dr. Bük 1 forint. Összesen: **13 forint.**

Nagyságos Sebes Pál 32 sz. gy. könyvecskéjén adakoztak: Tiszteletes Létai Domokos ur és neje Török Etelka 16 frt. A toroczkó-szentgyörgyi unitárius egyház 10 frt. Ajtai K. Albert, Weinlein Ernő, Schmidt Károly, Pfannsmidt Kálmán és Scherz Adolf 1—1 frt. Szalay Péter 50 kr. Egy valak. 50 kr. Összesen: **32 forint.**

A martonosi unitárius egyház 59 sz. gyűjtőívén: Vitalis Mihály lelkész ur 2 frt. Vitalis Izabella 25 kr. Jákób Miklós 25 kr. leányuk Jákób Zsuzsa 25 kr. Gállfy Ferencz 1 frt. Pálffy Zsuzsa 1 forint. Máté József tanító 50 kr. Vas Zsigmond id. 30 kr. Gáspár Zsigmond 50 kr. Gáspár András 1 frt. Gáspár Ferencz 50 kr. Datki Sámuel 10 kr. Vas Zsigmond ifj. 10 kr. Kizelstein Hirsch 20 kr. Összesen: **8 forint.**

Gombos Sámuel tanár ur gyűjtése a 139. sz. gyűjtő könyvecskébe Székely-Keresztúron és vidékén:

Bartalis Ilona 1 frt. Nagy Sándorné 10 kr. Balog Imréné 20 kr. Felméri Mózesné 20 kr. Lakatos Sándorné 10 kr. Ajtai Gyuláné 20 kr. Tibáld József 20 kr. Gombos Samu 40 kr. Gombos-Lengyel Róza 40 kr. Gombos Róza 10 kr. Ifj. Gombos János 10 kr. Ifj. Jakab Gyula 10 kr. Firtos Ferencz 40 kr. Háberman Berta 10 kr. Inczeffi Albert 20 kr. Derzsi Domokos 20 kr. Derzsi Domokosné 20 kr. Derzsi Gizella 20 kr. Derzsi Kálmán 20 kr. Derzsi Zoltán 20 kr. Bodor Mihály 10 kr. Henter János 50 kr. Gagyi Pálfi Miklós 1 frt. Vitályos Sámuel 10 kr. Dr. Kabdebó Ferencz 30 kr. Özv. Török Józsefné 20 kr. Török Elek és neje Németh Eliza 60 kr. Török József, Ilka Ákos és Elek 40 kr. Albert László 10 kr. Deák Sándor, neje és Miklós fia 50 kr. Pálfi Zoltán 20 kr. László

György 10 kr. Özv. Duka Jánosné 40 kr. Szabó Mózes ifj. 10 kr. Kálmán-Kovács Rebi 40 kr. Palatka Domokos 10 kr. Balázs Samu 20 kr. Demeter József 20 kr. Demetér Teréz 10 kr. Zöld Mariska 20 kr. Felszegi Dénes 20 kr. Péter Ferenczné 20 kr. Lengyel Samuné 40 kr. Simó János 30 kr. Özv. Horváth Dánielné 40 kr. Németi Gábor 10 kr. Gál Kelemen 60 kr. Ádám Mózes 20 kr. Szabó Mihály 10 kr. Steiner Zsigmond és neje 40 kr. Steiner Dávid, Mózes és Áron 40 kr. Ifj. Szelé Géza 20 kr. László Anna 20 kr. Ádám Sámuel 10 kr. Demeter Károly 20 kr. Szatmári Gyula 30 kr. Karácson Endre 10 kr. Pál Ambrosus és István 20 kr. Máté Áron és Lajos 20 kr. László Zsigmond 10 kr. Német Albert 20 kr. József Mihály 20 kr. Útő Károly 10 kr. József Dénes és Lajos 40 kr. Bedő Sándor kálnoki 20 kr. Dániel Imre 10 kr. Bartalis József 40 kr. Kimpéán János 30 kr. Tolán Victor 10 kr. Lőrinczi Mózes 20 kr. Kis Béla 20 kr. Kapusi Péter 10 kr. Gyöngyösi Béla és Sándor 30 kr. Lőfi Endre 20 kr. Kovács Imre 10 kr. Vajda Ákos 20 kr. Hadházi Sándor 10 kr. Fazakas Dénes családjával 1 frt. Gombos Gábor 10 kr. Hajdu János 10 kr. Nagy Mózes 20 kr. Takács János 10 kr. Fekete Dénes és neje 40 kr. Orbok Lajos 10 kr. Vári Biri 80 kr. Geréb Zsigmond 10 kr. Gyarmathi Dénes 10 kr. Bartalis András 20 kr. Bedő Árpád 20 kr. Máté József bőződi 10 kr. Cseh Gábor és Béla 20 kr. Kis Aladár 20 kr. Nagy Gábor 10 kr. Darkó József 20 kr. Pap Sándor lelkész 80 kr. Pap Sándorné, Cseh Julia 40 kr. Pap Erzsi és Gyula 20 kr. Gálfi János 10 kr. Pálfi Sándor tanító 20 kr. Sipos Sándor 20 kr. Murvai Dénes 10 kr. Wolf József 20 kr. Sándor Balázs 20 kr. Gagyi László 10 kr. Székelyegyleti fiók takszékpenztár 2 frt. Kubának Márton 10 kr. Gábor Sándor 10 kr. Kényeres András 10 kr. Péterfi Gyula 10 kr. Waliach György 10 kr. Kedei György 40 kr. Pap Mózes tanuló 10 kr. Elekes Sámuel 50 kr. Lőrinczi Dénes 30 kr. Gálfalvi Samu 20 kr. Buksa Sándor 20 kr. Benczédi Sándor 10 kr. Nagy Sándor solymosi 20 kr. Vári Sándor 40 kr. Ferenczi Lajos és fia József 50 kr. Gombos Mózes és neje Derzsi Mártha 40 kr. Gombos Ilona, Lajos és Albert 30 kr. Sikó Áron 10 kr. Baka Sándor 20 kr. Bedő Sándor 10 kr. Simén Gábor 20 kr. Szabó László 10 kr. Simó Lajos és fia Balázs 40 kr. Márdán Eronim 10 kr. Ifj. Vnrga Zsigmond 20 kr. Imre József 20 kr. Fábián János 10 kr. Simó Pál 20 kr. Nagy Mózes Lelkész 20 kr. Boér János 10 kr. Kovács Mihály 20 kr. Ifj. Murvai Mózes 30 kr. Dombi Ferenc 10 kr. Vitályos Ákos 20 kr. Péterfi Mihály, neje és gyermekei 80 kr. Dombi Gyula 10 kr. Árkosi Mihály és neje 40 kr. Jakab Ferenc 10 kr. Török Sámuel 1 frt. Máté József 10 kr. Izsák Péter 20 kr. Szabó István 10 kr. Marosi István 10 kr. Kapusi Mózesné 20 kr. András Mihály 10 kr. Sándor Albert 20 kr. Bálint Ferenc 10 kr. Fábián János 20 kr. Kádár János 30 kr. Vári Albert 10 kr. Vas Albert 10 kr. Benkzáki Zsigmond 20 kr. Máté Lajos tanító 20 kr. Bálint Miklós 10 kr. Vitályos Domokos 20 kr. József János 20 kr. Sándor Géza 10 kr. Gyöngyösi Dénes 20 kr. Márkos András 20 kr. Zoltán Albert 10 kr. Filep Domokos 40 kr. Sándor Áron 40 kr. Orbók Kálmán 10 kr. Vas Domokos 30 kr. Német Dávid 50 kr. Miklós György és Derzsi Mária 40 kr. Miklós Jenő, Áron és Károly 40 kr. Demeter Sándor 10 kr. Bartalis Péter 40 kr. Dombi Mózes 60 kr. Biró Lajos 10 kr. Péter János papnövendék 60 kr. Ifj. Kabdebó Antal 10 kr. Szatmári Elek 10 kr. Derzsi Gábor 60 kr. Német Mihály és neje Demeter Anna 80 kr. Menyhárt János 10 kr. Osváth Mihály 40 kr. László Mózes 10 kr. Rossmann Jákó 40 kr. Menyhárt Jánosné 10 kr. Id. Péter János 40 kr. Fülöp Mózes 10 kr. Nyárádi Gergely 20 kr. Péter István 20 kr. Pap Zsigmondné felső 20 kr. Benczédi Ferenczné 20 kr. Csoma Dénes 10 kr. Benczédi Gergely alsó 20 kr. Pap Sámuel id. 50 kr. Benczédi Ferenc 20 kr. Farkas Márton 10 kr. Jakab Gergely 40 kr. Márton Pál Antal 10 kr. Özv. Fekete Istvánné 20 kr. Özv. Firtos Mózesné 50 kr. Jó Sándor 20 kr. Osváth Mózes 20 kr. Deák Mihály 20 kr. Inczei József 20 kr. Özv. Péter Józsefné 10 kr. Marosi Mátyás 20 kr. Sándor Zsigmond 20 kr. Nemes János 20 kr. Szász Sándorné 20 kr. Pap Sámuel kobátfalvi 10 kr. Benedek János 40 kr. Sárdi István 10 kr. Hochmann Dávid 20 kr. Fazakas György 20 kr. Gálfalvi Péter 10 kr. Hohlstein Vilmos 20 kr. Wohlfringer Salamon 20 kr. Fazakas Mihály 10 kr. Felméri Albert 20 kr. Gombos Mihály 20 kr. Marosi József 10 kr. Katona Mihály 40 kr. Fazakas Sándor 10 kr. Ádám Domokos 40 kr. István Samuné 20 kr. Elekes Dénes és neje Nagy Fszter 40 kr. Radó Sár

muel 20 kr. Berei András 20 kr. Fazakas Ferencz 10 kr. Nagy Ferencz 20 kr. Györfi Ferencz 20 kr. Péter István 10 kr. Farkas Lázár 20 kr. Keresztély Mózes 20 kr. Incezei Sándor 10 kr. Sebesi Géza 40 kr. Incezei András 10 kr. Szabó Pál 20 kr. Osváth Márton 20 kr. Gálfalvi József 10 kr. Ifj. Marosi Lajos 20 kr. Csiki Dénes 20 kr. Berei György 10 kr. Farkas Mózes 20 kr. Elekes Ferencz 20 kr. Boros György neje és gyermekei 1 frt. Hajdó József 10 kr. Patakfalvi András 20 kr. Fodor Miklós 20 kr. Hajdó János 10 kr. Bertalan János 20 kr. Bartalis Lajos és gyöngyösi Dénes 20 kr. Kelemen Lajos 20 kr. Kálmán Dénes 20 kr. Balázs János és neje 40 kr. Pálfi Istvánné-Mária 20 kr. Pálfi Jánosné-Tertoliána 20 kr. Pap József 10 kr. Klein Márici 40 kr. Ifj. Varga Jánosné 20 kr. Ürnösi Ábrahám 20 kr. Török József 10 kr. Filep János 20 kr. Özv. Demeter Mózesné, Deák Sára 20 kr. Gáspár Ferencz és neje Lukácsi Judith 80 kr. Id. Ambrus József 40 kr. Osváth Gábor 40 kr. Márkos András gazdatiszt 3 frt. Gagyi Dénes 20 kr. Kovács József és neje Pál Sára 1 frt 50 kr. Özv. Simén Jánosné 1 frt. Marosi András 50 kr. Lucze Dániel és neje Göncz Ágnes 50 kr. Györke Elek 20 kr. László Mihály és neje Szabó Rebeka 50 kr. Bartalis László Anna 10 kr. Szász Sándor 20 kr. Gáspár-László Pali 10 kr. András József 20 kr. Rafaj Károly 20 kr. Bartha Mózes 10 kr. Ambrus Lajos 20 kr. Demeter Sándor és Jónás Zsuzsa 20 kr. Káramán-Pálfi Róza 10 kr. András Mihály és Pál Róza 20 kr. András Péter 20 kr. Márton Istvánné 10 kr. Bartalis József és Józsefné 20 kr. Özv. Szász Dánielné. Bartalis Julia 20 kr. Ifj. László Mihály 10 kr. András Pál és Caesár Zsuzsa 40 kr. Id. Gombos Józsefné 10 kr. Id. Bartalis András és Vitális Biri 40 kr. Menyhárt Mózes és László M. 30 kr. Dávid Jakab 20 kr. Dobos János 10 kr. Kis András és Dobos Berta 20 kr. Ifj. Varga János és gyermekei 20 kr. Derzsi Dénes és neje Nemes Mária 50 kr. Szederjesi Sándor Sándor és neje 10 kr. Pap Sándorné 20 kr. Jakab Sándor és neje Pál Judith 20 kr. Özv. Derzsi Józsefné, Ürmösi Mária 2 frt. Ifj. Gombos József és Ádám Zsuzsa 50 kr. Gombos Márton 20 kr. Boros Zsigmondné, Mária 10 kr. Gáspár György és Varga Kata 40 kr. Fekete József és Balási Zsuzsa 1 frt. Nagy József 10 kr. Varga János és Ádám Anna 20 kr. Lukácsi Márton és Nagy Róza 20 kr. Boros Márton 10 kr. Boros Sándor 20 kr. Halmágyi Mihály és Ambrus Mária 50 kr. Vas Sándor és Gombos Zsuzsa 30 kr. Gálfi Dénes és Nemes Zsuzsa 20 kr. Végh Sámuel és Fekete Róza 40 kr. Özv. Végh Bénéjárné 60 kr. Végh Gyula és Boda Katalin 1 frt. Id. Boros Ferencz és Kis Mária 40 kr. Ifj. Boros Ferencz és Osváth Eszter 40 kr. Fekete Albert 10 kr. Id. Majer Sándor 10 kr. Id. Gombos János és Ürmösi Eszter 30 kr. Végh János és Gombos Mártha 40 kr. Végh Mózesné 10 kr. Schwächter Bernát 20 kr. Német Áron 10 kr. Török Miklós 20 kr. Török Mózes 20 kr. Német Sándor 10 kr. Zsakó János 20 kr. Török Pál és neje Majer Sára 1 frt 20 kr. Gáspár András és neje Gálfi Zsuzsa 1 frt. Gáspár János és neje Gálfi Anna 1 frt. Becsák János és neje Gálfi Biri 1 frt. Török Mózes és neje Kis Julia 50 kr. Nagy László 10 kr. Német Péter 20 kr. Demeter Sándor 20 kr. Ifj. Lőrinczi József és Péter 30 kr. Demeter Pál és Nagy Mária 20 kr. Vadász József és Lőrinczi Eszter 30 kr. Majer István és Nagy Eszter 20 kr. Nagy László 10 kr. Id. Lőrinczi József és Szabó Lidi 40 kr. Vadász Miklós és Gálfi Eszter 30 kr. Nagy László és Bertalan Rebi 30 kr. Nagy Ferencz és Bedő Anna 40 kr. Nagy Sándorné 10 kr. Mihály Dénes 20 kr. Macskási Tódor és Johanna 20 kr. Opris András 50 kr. Barabás József 40 kr. Barabás Józsefné 40 kr. Barabás Vilmos 20 kr. András István 10 kr. Kovács Ferencz és neje Keménydi Anna 1 frt. Összesen: **100 forint.**

Ezen felül hordozta a gyűjtő a postaköltséget is, a mi teszen 21 krt.

E közlemény összege 1283 frt 70 kr. Ehez adva a 18-ik közlemény összegét 11,869 frt 67 krt, az alap teszen **13,153 frt 37 krt.**

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fáradozásaiért az egyház-köztség nevében hálás köszönetünket. Budapest 1884.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.